श्री आत्मानन्द ग्रंथमाला नंबर १७ मो.

श्री

मोक्षपद सोपान.

याने

आत्माना गुणोनु शुद्ध स्वरुप

(वार्तारुपे)

छपावी प्रसिद्ध कर्त्ता.

श्री जैन आत्मानंद सभा
भावनगर

वीरम २४३६ आत्म स १५ विक्रम स १९६६.
धी आनंद प्रीन्टिंग प्रेस—भावनगर.



प्रभुस्तुति

आत्मानन्द मनावेण आत्मानन्द विधायिनः
आत्मानन्द प्रकाशनो वितरन्तु जिनेश्वरा. ॥ १ ॥

આત્માનંદના પ્રભાવથી આત્માને આનંદ આપનારા શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતો અમોને આત્માનંદનો પ્રકાશ આપો ૧

गुरुस्तुति

शार्दूलविक्रीडित वृत्तम्

श्री जैनागम सागर प्रमथने निर्व्याज मथाचलः
प्रौढोन्मादिकुवादि वारणकुले गर्वोग्रकण्ठीरव
सच्चारित्रधर. कुशाग्र धिषण सद्धर्मलीलास्पदम्
आत्माराम मुनीश्वरो विजयते भव्याम्बुजे भास्कर' ॥१॥

ભાવાર્થ—શ્રી જૈનાગમરૂપ સમુદ્રને મથન કરવામા ખરેખર મથાચલ પર્વત સમાન, પ્રૌઢ અને ઉન્માદિ એવા કુવાદિરૂપી હાથીઓના કુળમા ગર્વિષ્ટ, કેશરિસિંહ સમાન, સચ્ચારિત્રને ધારણ કરનાર, કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળા, સદ્ધર્મના લીલા સ્થાને ભવ્ય આંબુરૂપ કમળમા સૂર્યરૂપ એવા શ્રી આત્મારામજી મુનિશ્વરવિજય પામેછે

પ્રસ્તાવના

જે મુમુક્ષુ વા જિજ્ઞાસુ હોય તેને આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ અને [illegible] પરિણામ રૂપ તેનો વિભાવ જાણવાને રુચિ થાય છે તેમજ શુદ્ધ જ્ઞાન [illegible] નિ કષાય એવા નિજસ્વભાવમા રમણ કરવાની ઇચ્છા પ્રગટ થાય છે, તેને સહાય કરવાનો આ પુસ્તકનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે આત્મ સ્વરૂપને નહીં ઓળખવાથી અન્ય દેહ-જડ વસ્તુઓમા મિથ્યાભિમાન કરનાર જીવ જન્મ મરણાદિ દુઃખ [illegible] છે અને સત્યાસત્ય તથા હેયોપાદેય વસ્તુનો નિર્ણય કરી શકતો નથી, તેથી શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપ ઓળખવાને માટે આ પુસ્તક ખરેખર ભૂમિકા રૂપ થઇ પડશે

આ લઘુ લેખમા નિરૂપણ કરેલ તાત્ત્વિક વિવેચનો, અધ્યાત્મ-દૃષ્ટિ [illegible] અને કર્મની પ્રકૃતિઓ જો યથાર્થ રીતે મનન કરવામા આવે તો જે [illegible] પૂર્વ કર્માનુસારે સ્વાભાવિક રીતે થવાનો હોય તેને ઉત્તેજક થયા વિના રહે નહીં, એટલુ જ નહીં પરંતુ પોતામા થતી કાર્મિક વિકૃતિઓ પણ [illegible] જે માનસિક નિરાશા થાય તેના કરતા આવા અભ્યાસ વા વાંચનથી [illegible] વિકાશને વધારી શકે છે

ગુણ સ્થાનનો વિષય એ આર્હત તત્ત્વજ્ઞાનનું કથન છે 'આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવનો—નિર્મળ ગુણોનો જ કર્તા છે, પરભાવનો કર્તા નથી, અને તે આવા ક્રમથી ઉચ્ચ માર્ગનો અધિકારી થતો જાય છે' એ સિદ્ધાન્ત ગુણ સ્થાનના વિષયમા પ્રતિપાદિત થાય છે વળી મિથ્યાત્વથી આરંભી અયોગીપણાની સ્થિતિપર્યંત આવનારા આત્માની વિવિધ દશાઓને દર્શાવનાર તે એક નમુના [illegible] કરે છે, કે જેમાથી વિવિધ આત્મિક સ્થિતિઓનુ સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે મનોગત થાય છે અને તે ઉત્તમ પ્રકારની ભાવનાઓને ભાવવાનુ સાધન રૂપ બને છે

આર્હત તત્ત્વજ્ઞાન એટલુ બધુ ગહન છે કે, તે [illegible] શાસ્ત્રીય પૂર્વ તથા ઉત્તર પક્ષ દ્વારા સરલ રીતે ગ્રાહ્ય થઇ શકે તેમ નથી, તેથી તેને ઘટિત કલ્પનાઓમા કે કોઇ વાર્તાના પ્રસંગમા ઉતારી સમજાવવાથી વિશેષ સુગમ પડે

માટે આ લેખમા તેવી યોજના કરવામા આવી છે આ લઘુ લેખમાં ચૌદ ગુણ સ્થાનોનુ યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવાને ચૌદ સોપાનની ઘટના કરી છે અને દરેક સોપાનના વિભાગ પાડી તેનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે દર્શાવવામા આવ્યુ છે

૧ પ્રથમ **મિથ્યાત્વ** ગુણ સ્થાનમા વ્યક્ત અને અવ્યક્ત મિથ્યાત્વના બે ભેદ પાડી તેનુ યથાર્થ સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ છે

૨ બીજા **સાસ્વાદન** મિથ્યાત્વમા ઉપશમ સમ્યક્ત્વના ભેદ યથાપ્રવૃત્તિ કરણ અપૂર્વ કરણ અને અનિવૃત્તિ કરણ નામના પુદ્ગલને શોધનાર ત્રણ કરણ અને તેને લગતુ કેટલુ એક વિવેચન કરેલુ છે

૩ ત્રીજા **મિશ્રગુણ** સ્થાનમા જીવને થતા મિશ્રભાવનુ વર્ણન છે જેની અંદર સર્વજ્ઞ અને અસર્વજ્ઞે પ્રરૂપેલા ધર્મમા જીવની સમબુદ્ધિ—સમશ્રદ્ધા કેવી રીતે થાય છે, તેનુ સારી રીતે વિવેચન કરેલુ છે

૪ ચોથા **અવિરતિ સમ્યગ્ દૃષ્ટિ** ગુણ સ્થાનમા સમ્યક્ત્વનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિની રીતિ, તે ઉપર વામદેવનુ દ્રષ્ટાંત, ત્રણ કરણનુ સ્વરૂપ, સમ્યક્ત્વના ભેદ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ તત્ત્વોના સ્વરૂપ, સમ્યક્ત્વીના લક્ષણો વિગેરે સવિસ્તર વ્યાખ્યાન આપેલુ છે

૫ પાંચમા **દેશવિરતિ** ગુણ સ્થાનમા દેશ વિરતિના ત્રણ પ્રકાર આર્ત ધ્યાન રૌદ્ર ધ્યાન અને તેના ચાર પાયા ધર્મ ધ્યાનની પ્રાપ્તિનો પ્રકાર ગૃહસ્થ શ્રાવકાચારનુ દિગ્દર્શન, અને ભાગણ યુક્તિ પૂર્વક સમજાવેલ છે

૬ છઠ્ઠા **પ્રમત્તસયમ** ગુણસ્થાનમા સાધુઓનો આચાર, અધિકાર અને ધ્યાનના પ્રકાર, ધર્મ ધ્યાનના ચાર પાયાનુ સ્વરૂપ, શુદ્ધ સાધ્વાચારનો બોધ અને તેના લક્ષણો યથાર્થ રીતે દર્શાવ્યા છે

૭ સાતમા **અપ્રમત્ત** ગુણ સ્થાનમા મોહનીય કર્મનુ સ્વરૂપ તેના ભેદ, સાલબન અને નિરાલબન ધ્યાનનુ સ્વરૂપ, નિરાલબન ધ્યાનના ધ્યાતા યોગીઓના પ્રકાર મૈત્રી વગેરે ચાર ભાવનાઓના ભેદ તેમનુ સ્વરૂપ, ચતુર્વિધ ધર્મ ધ્યાનના લક્ષણો અને તેના અધિકારીઓ વિષે ઉત્તમ વિવેચન કરેલુ છે

૮ આઠમા **અપૂર્વકરણ** ગુણસ્થાનમા તે ગુણસ્થાનનુ સ્વરૂપ, તેનો ઉપયોગ, ઉપશમ શ્રેણિ અને ક્ષપક શ્રેણીનુ વિવેચન, શુક્લ ધ્યાનના પ્રથમ પાયાનુ સ્વરૂપ અને તેને લગતુ વિશેષ વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે

૯ નવમા **અનિવૃત્તિ** ગુણ સ્થાનમા તે સ્થાનનુ સ્વરૂપ, અને તે સબધી કેટલુએક ધ્યાન આપવામા આવ્યુ છે

૧૦ દશમા **સૂક્ષ્મસપરાય** ગુણસ્થાનમા તેનુ સ્વરૂપ અને તેને અગે આવતી ઉપયોગી બાબતોનુ વિવેચન કરેલુ છે

૧૧ અગીયારમા **ઉપશાત મોહ** ગુણસ્થાનમા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર અને ભાવનુ સ્વરૂપ દર્શાવી તે પ્રસગે ઉપશમક જીવની સ્થિતિ અને પ્રવૃત્તિનું સ્વરૂપ આપી તે વિષે સરલ સમજૂતી આપેલી છે

૧૨ બારમા **ક્ષીણમોહ** ગુણસ્થાનમા શુક્લ ધ્યાનના બીજા પાયાનુ સ્વરૂપ, તેના અર્થો, સમરસી ભાવનુ સ્વરૂપ, અત્ય સમયનુ કર્ત્તવ્ય, અને તે સબધી ઉત્તમ સુબોધક વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે

૧૩ તેરમા **સયોગી** ગુણસ્થાનમા ક્ષાયિક શુદ્ધ ભાવ, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ક્ષાયિક ચારિત્રનુ વિવેચન, તીર્થંકર નામ કર્મનુ સ્વરૂપ અને તેનુ ઉપાર્જન, સમુદ્ઘાત કરણ અને તેનો વિવેચન સહિત અર્થ, કેવલી ભગવાનની સૂક્ષ્મ ક્રિયાવાળી શારીરિક સ્થિતિ અને તેમનુ પ્રવર્તન ઇત્યાદિ ઉપયોગી વિષયોનુ વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે

૧૪ ચૌદમા **અયોગી** ગુણસ્થાનમા સિદ્ધ ભગવાનનુ સ્વરૂપ, તેમની સ્થિતિ અને પ્રવૃત્તિ અને ચિદાનદ દશાનો પ્રભાવ ઇત્યાદિ વિષયોને રસિકતાથી પલ્લવિત કરવામા આવ્યા છે

આ પ્રમાણે ચૌદ ગુણસ્થાનના સ્વરૂપને દર્શાવનારો આ લઘુ ગ્રથ દરેક આર્હત સતાનને ઉપયોગી છે જો આ ગ્રથ બુધ્ધિતત્ત્વમા મનન પૂર્વક આરૂઢ કરવામા આવશે તો તે વાચકને મોક્ષપદ સોપાનપર આરોહણ કરવાનો અધિકારી બનાવશે

[illegible] જૈનશાસ્ત્રાને [illegible] આ આત્માનંદ પ્રકાશ માસિક દરેક વર્ષે [illegible] ગ્રાહકોને ઉપયોગી પુસ્તકોનો ઉપહાર કરે છે તે મુજબ આ સાલમાં [illegible] ભેટ આપવામાં આવી છે, જેના [illegible] કરવામાં [illegible] કરવામાં આવે છે.

આ [illegible] સુજ્ઞ [illegible] શ્રીયુત [illegible] આપીને [illegible] કરી [illegible] આભાર [illegible] છે.

આ ગ્રંથ [illegible] અનુસારે કરવામાં આવી છે, તો [illegible] હોય તો [illegible] ક્ષમા માગીએ છીએ.

આત્માનંદ ભુવન. } શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા,
અષાડ પૂર્ણિમા. } ભાવનગર



મોક્ષપદ સોપાન



યાને

ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ



(વાર્ત્તારૂપે.)

આમુખ



એક મનોહર અને રમણીય પ્રદેશ દિવ્ય તેજથી સુશોભિત હતો તેની ચારે તરફ શાન્તિ પ્રસરી રહી હતી, આસપાસ ચન્દ્રના જેવો શીતળ પ્રકાશ પડી રહ્યો હતો દિશાઓના ભાગમા જાણે અમૃતની સૂક્ષ્મ વૃષ્ટિ થતી હોય તેવો આહ્લાદ આવતો હતો

આ સમયે એક દિવ્ય આત્મા તે પ્રદેશમા આવી ઉભો રહ્યો તેની મુખમુદ્રા ઉપર શાન્તિ અને વૈરાગ્યના અકુરો સ્ફુરી રહેલા હતા આકૃતિના દિવ્ય દેખાવમા સમ્યકત્વની શોભા આવી રહી હતી તેની નિર્વિકારી અને નિર્મલ દૃષ્ટિમાથી દયા ધર્મના કાતિમાન કિરણો નીકળતા હતા તે દિવ્ય આત્મા ચારે તરફ અવલોકવા લાગ્યો તે પ્રદેશની રમણીયતા ભરેલી શાતિએ તેના હૃદયને આકર્ષી લીધુ જેમ જેમ તેણે પોતાની દૃષ્ટિ ચારે તરફ ફેરવવા માડી તેમ તેમ તેને વિશેષ આનદ પ્રાપ્ત થવા લાગ્યો

આ સમયે સંસારથી દગ્ધ થયેલો, અને જેના શુદ્ધ હૃદયમાં મોક્ષ મેળવવા માટે આત્માના ઉચ્ચ ગુણોનું સ્વરૂપ જાણવાની પ્રબળ ઈચ્છા જાગ્રત રહ્યા કરે છે એવો એક બીજો તરુણ પુરૂષ ત્યાં આવી ચડયો તેને જોતાંજ પેલા પવિત્ર પુરૂષને હૃદયમાં અતિ આનંદ થઈ આવ્યો તેણે આવી એ પવિત્ર મહાશયના ચરણમાં વંદના કરી અને અંજલિ જોડી આ પ્રમાણે કહ્યું, "મહાત્મન્! આપ કોણ છો? અને આ સુંદર પ્રદેશ કોનો છે? આ પ્રદેશનો દેખાવ અને તમારા પવિત્ર દર્શન અવલોકવાથી મને અતિશય આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે જે મહાત્માએ મને આ પ્રદેશમાં મોકલ્યો છે, તે મહાત્માનો હું હૃદયથી ઉપકાર માનું છું અને તેવા પરોપકારી મહાત્માઓના જીવનને પૂર્ણ ધન્યવાદ આપું છું જે મહાત્માએ મને આ પવિત્ર પ્રદેશનો માર્ગ બતાવ્યો છે, તેમણે મને કહ્યું હતું કે, "ભદ્ર! તું એ શાંતિના રમણીય પ્રદેશમાં જઈશ એટલે તને કોઈ બીજા પવિત્ર આત્માનો મેળાપ થઈ આવશે. એ પવિત્ર આત્મા દયાળુ હોવાથી તને તારા આત્માની ઉન્નતિનો મહા માર્ગ દર્શાવશે

હે મહાત્મા, મને લાગે છે કે, એ આત્મા તમે પોતેજ છો તમારી શાંત મૂર્ત્તિ મને તે વાતની પૂર્ણ પ્રતીતિ કરાવે છે

તે શાંતાત્મા મંદહાસ્ય કરતા આ પ્રમાણે બોલ્યા—"ભદ્ર, જે ત્રિકાળ જ્ઞાની મહાત્માએ તને આ શાંત પ્રદેશ બતાવ્યો છે, તે મહાત્માએ તારી ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે, એ વાત સત્ય છે હું તારો પૂર્વ ભવનો સંબંધી છું પૂર્વ ભવે તે મારા કેટલાએક સાંસારિક ઉપકારો કરેલા છે આપણે બંને ઘણા વર્ષો સુધી સાથે રહેલા હતા એક વખત ભારે દુકાલ પડવાથી આપણ બંનેનો વિયોગ થઈ આવ્યો, તે પછી એક પવિત્ર તીર્થમાં હું જઈ ચડયો. તે સ્થલે એક જૈન મહાત્માનો મને મેળાપ થયો તેમના મુખનો ઉપદેશ સાંભળી મારા હૃદયમાં ઉપર અસર થઈ આવી અને તેથી હું કેટલાએક દિવસ સુધી તે મહા માની પાસે ધર્મશ્રવણ કરવા જવા લાગ્યો છેવટે આખિ,

વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરેલા આ સસાર તરફ મને વૈરાગ્ય ભાવ ઉત્પન્ન થયો વૈરાગ્યના આવેશથી મારા હૃદયમા ચારિત્ર ધર્મની ભાવના જાગ્રત થઇ આવી પછી તે મહાત્માની પાસે મે ચારિત્ર ધર્મને અગીકાર કર્યો, તે મહાનુભાવની કૃપાથી ચારિત્રને નિર્વાહ કરવાની યોગ્યતા મારામા પ્રાપ્ત થઇ અને યતિધર્મનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ મારા સમજવામા આવી ગયુ એક વખતે હુ સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરી આ જગતના અસ્થિર સ્વરૂપનો વિચાર કરતો હતો, તેવામા તુ મને યાદ આવી ગયો તારૂ સ્મરણ થવાથી મને વિચાર થયો કે, " મારા મિત્રની શી સ્થિતિ થઇ હશે ! દુકાળના સમયમા તેનો વિયોગ થયા પછી એ મિત્રનો મને મેલાપ થયોજ નહીં એ અત્યારે કેવી સ્થિતિમા હશે, તેને કોઇએ ધર્મ પમાડયો હશે કે નહીં ? તેનો સસારી આત્મા કેવા માર્ગમા દોરાઇ ગયો હશે ? એ મિત્રે મને મારી પૂર્વ સ્થિતિમા ઘણા ઉપકારો કરેલા છે, જો દૈવયોગે તેનો પુન મેલાપ થય તો હુ તેને આર્હત ધર્મ પમાડુ અને તેના ઉપકારોનો બદલો વાળી આપુ " આ પ્રમાણે હુ ચિંતવન કરતો તેવામા જ્ઞાનના બળથી તારી બધી સ્થિતિ મારા જોવામા આવી આ સસારના મોહસાગરમા મગ્ન થયેલો તને જોયો તત્કાલ મે મારા ગુરૂને આ વાર્ત્તા જણાવી હતી પછી તે ગુરૂની આજ્ઞા લઇ મે તીર્થયાત્રા કરવા વિહાર કર્યો મારી સાથે કેટલાએક મુનિઓ હતા, પણ તેઓ અહીંથી થોડે દૂર આવેલા એક મનોહર ચૈત્યના દર્શન કરવાને ગયેલા છે 'તુ અહીં આવેલો છુ' એવુ જ્ઞાનથી જાણી હુ તે મુનિઓ પાસેથી જુદો પડી આ સ્થલે આવ્યો છુ ભદ્ર, તુ મને ઓળખે છે ? હુ તારો એક પૂર્વ મિત્ર છુ

આ પ્રમાણે વૃત્તાન્ત સાભળી તે પુરૂષને વિશેષ આશ્ચર્ય થઇ આવ્યુ તે ચિરકાલ વિચારમા પડયો, તત્કાલ તેનામા સ્મરણ શક્તિ જાગ્રત થઇ, તે સાનદાશ્ચર્ય થઇ ચરણમા વદના કરી બોલ્યો— " મહાનુભાવ, આપ પોતે વીરભદ્ર કે નહીં ? " હા, હુ પોતેજ

વીરભક્ત ‘હુ અત્યારે આનદસૂરિ નામ ધારણ કરનાર એક ચારિત્ર ધારી મુનિ થયો છુ, પણ મારૂ પૂર્વ નામ તેજ છે

મહાનુભાવ, ધન્ય છે, આપના આ ઉપકારી કૃત્યને આપે મારો ઉદ્ધાર કરવાને માટે વિહાર કરી અહીં આવવા કૃપા કરી તેને માટ હુ આપનો જેટલો ઉપકાર માનુ, તેટલો થોડો છે હવે કોઈ પણ યુક્તિથી મને મારા જીવનની આત્મિક ઉન્નતિનો મહા માર્ગ બતાવો હુ આ સસારના મહા બધનમા બધાયો છુ અતરના ઉગ્ર શત્રુ-ઓએ મને કેદ કરી લીધો છે કષાયોના કોપાગ્નિમા હુ સપડાઈ ગયો છુ, મોહરૂપી પ્રચડ ગજાએ પોતાની વિકારો રૂપી સેનાથી મારા ધર્મનગરને લુટી લીધુ છે મારી સ્થિતિ શૂન્યમય બની ગઇ છે, દશે દિશાઓમા હુ સર્વ સ્થલે શૂન્યતા જોઉ છુ મહારાજ, દિગ્મૂઢ થયેલા આ પામરને હવે શરણ આપી સુખી કરો સાસારિક ઉપાધિઓના બલથી હુ આક્રાત થઇ ગયો છુ અજ્ઞાનતાએ મને અધ બનાવી દીધો છે, જેથી હુ કલ્યાણનો માર્ગ જોઈ શકતો નથી કૃપા નાથ, હવે મારા હાથ ઝાલો અને આ ભવાબ્ધિમાથી મને ડુબતો ઉગારો ”

તે પુરૂષના આ વચન સાભળી મહા મુનિ આનદસૂરિ બોલ્યા—“ભદ્ર, તારી ભાવના ઉચી છે, તે સાથે તારા હૃદયમા ઉચા વિચારોએ વાસ કર્યો છે, તેથી તારૂ કલ્યાણ સત્વર થઇ શકશે, પરતુ તને કેવી રીતે બોધ થાય, તેવી કોઇ યુક્તિ શોધવાને માટે હુ દીર્ઘ વિચાર કરૂ છુ મને લાગે છે કે, તારામા બુદ્ધિની તીક્ષ્ણતા ઓછી છે, માટે જેમ સુગમ પડે તેવો રસ્તો તને બતાવીશ, તે છતા તને પુછુ છુ કે, તને કેવી રીતે સમજવુ પડશે, તે માટે તારા વિચાર માર્ગ આગલ પ્રગટ કર ”

તે જિજ્ઞાસુ પુરૂષ ક્ષણવાર વિચાર કરીને બોલ્યો—“ભદ્ર, ધર્મ અને તેના તત્ત્વો જાણવા, એ વાત મને બહુજ અશક્ય લાગે છે એ તત્ત્વમય વિકટ માર્ગમા પ્રવેશ કરવાની મારામા બીલકુલ શક્તિ નથી

તે સાથે મારામા બુદ્ધિના બળની એટલી બધી ન્યુનતા છે કે, એક સામાન્ય વિષય સમજવાને પણ મને ઘણી મુશ્કેલી પડે છે જો આપ કૃપા કરી સ્હેલામા સ્હેલી રીતે મને યુક્તિ પુર્વક સમજાવશો તો હુ સમજી શકીશ અને તેને બુદ્ધિથી ગ્રાહ્ય કરી શકીશ મહાનુભાવ, જેમ માણસ નીસરણી ઉપર અનુક્રમે ચડી મેહેલ ઉપર જઈ શકે છે, તેમ મને એવો કોઈ યુક્તિ પુવક બોધ આપો કે જેથી હુ અનુક્રમે તત્ત્વબોધની નીસરણી ઉપર ચડી મોક્ષના મેહેલમા જઇ પોહોચુ કોઇ પણ યુક્તિથી એ પદ્ધતીનો બોધ મને આપો તો હુ ધર્મ તત્ત્વના ગહન વિષયમા પ્રવેશ કરી શકીશ '

તે પુરૂષના આ વચનો સાભળી આનદમુનિ હૃદયમા પ્રસન્ન થઇ ગયા, અને તત્કાળ તે મહાત્માએ કાયોત્સર્ગ કરી ધ્યાન કર્યુ, તેવામા આર્હત શાસનની પ્રભાવિક દેવીએ અદૃશ્યપણે પ્રગટ થઇ તે મહાત્માને જણાવ્યુ "ભદ્ર, તમારા ધ્યાનથી હુ સતુષ્ટ થઇ છુ તમારા પુર્વ મિત્રને બોધ આપવાને માટે હુ મારી શકિતથી એવી યુકિત કરી શકે જેથી તે સ્હેલાઈથી આર્હત ધર્મના તત્ત્વસ્વરૂપને સમજી શકશે

આ પવિત્ર પ્રદેશની વિશાળ ભુમિમા ફરજો એટલે એક ચૌદ પગથીઆવાલી નીસરણી તમારા જોવામા આવશે, એ પગથીઆ ઉપર એવી દિવ્ય રચના થશે કે, જેથી ચૌદ ગુણસ્થાનના ક્રમારોહણનુ સ્વરૂપ તમને જણાઇ આવશે પછી તમે તમારી ઉપદેશામૃત રૂપ વાણીથી સ્હેલી રીતે એ અલ્પ બુદ્ધિ આત્માને સમજાવજો એટલે તે તરત સમજી જશે

આ પ્રમાણે કહી તે શાસનદવી અદૃશ્ય થઇ ગઇ શાસનદેવી એ જે વાણી કહી તે પેલા જિજ્ઞાસુ અને મુમુક્ષુ આત્માના સાભળવામા આવી ન હતી મહાત્મા આનન્દમુનિ શાસનદેવીની સૂચના ભરેલી વાણી સાભળી હૃદયમા અત્યત પ્રસન્ન થઈ ગયા તત્કાળ તે મહાનુભાવ ગભીર સ્વરથી બોલ્યા—"ભદ્ર, તારી ઇચ્છા પૂર્ણ થાય તેવી યોજના મને શાસન દેવતા તરફથી પ્રાપ્ત થઈ છે ચાલો, અહીંથી

આપણે આગળ જઇએ આ પવિત્ર પ્રદેશની અદરજ તારો આત્મા પ્રબોધનો પ્રકાશ મેળવી શકશે ”

આ પ્રમાણે કહ્યા પઠી મહાત્મા આનદસૂરિ તે જિજ્ઞાસુને લઈ તે પ્રદેશની આસપાસ ફરવા લાગ્યા, તેવામા એક ગગન સુધી ઉચી નીસરણી તેમના જોવામા આવી તેની સાથે ચાદ પગથીઆઓ જડેલા હતા, અને દરેક પગથીઆની જુદી જુદી ચડીઆતી અપૂર્વ રચના કરેલી હતી તેની આસપાસ જાણે કોટી ચદ્ર ઉગ્યા હોય તેવો તેજોમય શીતળ પ્રકાશ પડી રહ્યા હતો તે જોતાજ જિજ્ઞાસુ અત્યત સાનદાશ્ચર્ય થઈ ગયો





પ્રથમ સોપાન.



મણીય અને આહ્લાદક એવી તે સુદર નીસરણી જોતા જ તે મુમુક્ષુનો આત્મા હૃદયમા આનદિત થઇ ગયો પ્રથમ તેણે તે નીસરણીના પેહેલા પગથીઆ ઉપર દૃષ્ટિ નાખી ત્યા તે પગથીયુ વિચિત્ર જાતનુ તેના જેવામા આવ્યુ તે પગથીયુ એક હતુ છતા તેનામા બે ભાગ દેખાતા હતા એક તરફનો ભાગ તદન શ્યામ રગનો હતો, અને બીજો ભાગ તેનાથી જરા આછો ઉજલો હતો તેની બને બાજુ બે કોર ણીદાર પક્તિઓ આવેલી હતી, અને તેની સાથે એક કાચનો તેજસ્વી પ્યાલો જડેલો હતો અને તેની અદર એક પ્રવાહી પદાર્થ દેખાતો હતો

તે પગથીઆની આવી રચના જોઇ તે જિજ્ઞાસુ જીવે પ્રશ્ન કર્યો– "હે ઉપગારી મહાત્મા ! આ નીસરણીનુ પેહેલુ પગથીયુ આવુ વિચિત્ર કેમ હશે ? જો તે ઉપરથી કાઇ પણ સમજવાનુ હોય તો કૃપા કરી જણાવો "

આનદસૂરિ વિનોદ પામીને બોલ્યા–' ભદ્ર ! આ નીસરણી એ **મોક્ષપદ સોપાનના** નામથી ઓલખાય છે તેના જે આ ચૌદ પગથીઆ છે, તે આર્હત ધર્મના પ્રવચનમા કહેલા ચૌદ ગુણસ્થાનોને દર્શાવે છે આત્મા અનુક્રમે તે પગથીઆ ઉપર ચડી મોક્ષપદરૂપ મહાન્ મહેલમા પોહોચે છે અનુક્રમે આત્માને જેમ જેમ ચડતા ચડતા ગુણો પ્રાપ્ત થાય તેમ તેમ તે ઉચ્ચ સ્થિતિમા આવતો જાય છે,

અને છેવટે આત્મિક ઉચ્ચ ગુણો પ્રાપ્ત કરી તે મોક્ષપદનો ભાગી બને છે

ભદ્ર ! જે આ સુંદર નીસરણીનું પહેલું પગથીયું છે, તે **મિથ્યાત્વના** નામથી ઓળખાય છે, એને સમર્થ આર્હત વિદ્વાનો **પ્રથમ ગુણસ્થાન** કહે છે તેના જે બે ભાગ પડેલા દેખાય છે, તે મિથ્યાત્વના બે પ્રકાર સૂચવે છે એટલે **વ્યક્ત** અને **અવ્યક્ત** એવા મિથ્યાત્વના બે ભેદ છે, જે જરા આછા શ્યામ વર્ણનો ભાગ છે, તે વ્યક્ત મિથ્યાત્વ છે, અને જે ઘાટા શ્યામ વર્ણનો ભાગ છે, તે અવ્યક્ત મિથ્યાત્વ છે જે મનુષ્ય કુદેવને દેવ તરીકે કુગુરૂને ગુરૂ તરીકે અને કુધર્મને ધર્મ તરીકે માને, તેમજ ઉપલક્ષણથી જીવાદિ નવ તત્ત્વોમા જીવની શ્રદ્ધાનો અભાવ, જિનોક્ત તત્વથી વિપરીત પ્રરૂપણા, જિનોક્ત તત્ત્વ સ્વરૂપમા સંશય, જિનોક્ત તત્વમા દૂષણનો આરોપ તે વ્યક્ત મિથ્યાત્વ કહેવાય છે, અને જે મોહ કે અજ્ઞાન તુલ્ય હોય તે **અવ્યક્ત** [1]મિથ્યાત્વ કહેવાય છે વ્યક્ત મિથ્યાત્વના કરતા તે હલકુ (ઉતરતુ) હોવાથી તેનામા શ્યામતાનો રંગ વિશેષ ઘાટો દેખાય છે

મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—"મહાનુભાવ ! જ્યારે મિથ્યાત્વ આવુ નઠારૂ છે, તો તેને ગુણસ્થાનમા શામાટે ગણેલુ હશે ? અને તે કેવા જીવોને લાગુ પડે છે ?"

આનંદસુનિ—"ભદ્ર ! અનાદિકાલથી એકેંદ્રિય જીવોને અવ્યક્ત મિથ્યાત્વ તો રહેલુ જ હોય છે જ્યારે તે જીવ નિગોદમાથી નીકળી વ્યવહાર રાશિમા આવે છે, ત્યારે તેને વ્યક્ત મિથ્યાત્વ લાગુ પડે છે અવ્યક્ત મિથ્યાત્વ કે જે હલકુ છે, તેમાથી વ્યક્ત મિથ્યાત્વમા આવવુ થાય છે (વ્યક્ત મિથ્યાત્વની બુદ્ધિની જે પ્રાપ્તિ થવી), એટલો આત્માને ગુણ થાયછે, તેથી તેને ગુણસ્થાન કહેવામા આવ્યુ છે તેમા વ્યક્ત મિથ્યાત્વ સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય જીવોનેજ લાગુ પડે છે

[1] મિથ્યાત્વ પાચ પ્રકારના છે તેમા અનાભોગિક મિથ્યાત્વ અવ્યક્ત છે અને બાકીના ચાર વ્યક્ત છે

મુમુક્ષુના હૃદયમા પાછી બીજી શકા ઉત્પન્ન થઇ આવી તેણે વિનીત વાણીથી જણાવ્યુ, "ભગવન્, આપના કહેવા પ્રમાણે તો સર્વ જીવો મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાન વર્ત્તી ઠરે છે, તો પછી એમ શામાટે કહેવુ કે, જેમને વ્યક્ત મિથ્યાત્વ ફરસેલ છે, તેમનેજ મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાન છે

આન દ મુનિ વિચાર કરીને બોલ્યા–"ભાઇ, તારી શકા યુક્ત છે, પર તુ તેમા એટલો વિચાર કરવાનો છે કે, જો એકવાર વ્યક્ત મિથ્યાત્વનો સ્પર્શ થયો અને તે પછી ફરીવાર નિગેદમા જાય તો તેને અવ્યક્ત મિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત થાય તોપણ તેને મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાન હોય છે, પરતુ જે કદિ પણ વ્યવહાર રાશિમા આવે નહીં, તો તે વ્યક્ત મિથ્યાત્વને ફરસતા નથી, તેમને ગુણ સ્થાન હોતુ નથી

ભદ્ર, જે આ પહેલા પગથીઆ ઉપર પ્રવાહી પદાર્થવાળો પ્યાલો દેખાય છે, તે મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાનનુ દૂષણ સૂચવે છે જેમ મદિરાના મોહથી મનુષ્ય હિતાહિત જાણતો નથી, તેમ મિથ્યાત્વથી મોહિત થયેલો જીવ ધર્મ તથા અધર્મને જાણતો નથી તે પગથીઆની બને બાજુ જે બે કોરણીદાર પ ક્તિઓ છે, તે ઉપરથી એવી સૂચના થાય છે કે, આ જગત્મા બે પ્રકારના જીવરાશિ શ્રેણીબ ધ રહેલા છે તેમા એક ભવ્ય જીવ રાશિ અને બીજો અભવ્ય જીવ રાશિ તે બને રાશિ ઉપરથી મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાનની સ્થિતિ કહી શકાય છે અભવ્ય જીવ રાશિને આશ્રીને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ અનાદિ અન ત છે, અને ભવ્ય જીવ રાશિને આશ્રીને મિથ્યાત્વની સ્થિતિ અનાદિ સાત છે

હે મુમુક્ષુ, આ નીસરણીના પહેલા પગથીઆની સ્થિતિ વિષે મે જે તને જણાવ્યુ છે, તે તારા હૃદયમાધારી રાખજે અને તે વિષે મનન કરી તારા હૃદયમા નિશ્ચય કરજે કે, "યાવજ્જીવિત મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો." મિથ્યાત્વ એ આ જગતમા મહા વિષ છે એ વિષના યોગથી અન ત આત્માઓ અન તવાર દુ ખ સાગરમા મગ્ન થયા

છે અને થાય છે મિથ્યાત્વરૂપી વિષ વૃક્ષના કડુફળ એટલા બધા વિપરીત છે કે તેનાથી વિવિધ જાતની તિર્યંચ તથા નારકીની ભારે વેદનાઓ વેદવી પડે છે તેથી આ મોક્ષપદ સોપાનની નિસરણીને પહેલે પગથીએથી આગળ જવુ જોઇએ

મહાત્મા આનદ મુનિના આ વચન સાભળી તે મુમુક્ષુ કપાયમાન થઈ ગયો તેણે નમ્રતાથી મુનિવરને જણાવ્યુ, "મહાનુભાવ, આપના કહેવાથી મિથ્યાત્વ રૂપ પ્રથમ ગુણ સ્થાનનુ સ્વરૂપ મારા સમજવા મા આવી ગયુ છે મારો આત્મા એ સ્થિતિમાથી ઉપર આવવાની ઉત્તમ ભાવના ભાવે છે શ્રી વીર પરમાત્મા મારી એ ભાવનાને સફળ કરાવો





દ્વિતીય સોપાન

(સાસ્વાદન.)





ક્ષમોપાનની નીસરણીનુ પહેલુ મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાનરૂપ પગથીઆનુ સ્વરૂપ સમજવાથી હૃદયમા ખુશી થતો મુમુક્ષુ અંજલિ જોડી બોલ્યો—કૃપાળુ સ્વામી, આપે યુક્તિ પૂર્વક જે મને મિથ્યાત્વનુ સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ રીતે બતાવ્યુ, તેથી મારા હૃદયમા ઉત્તમ પ્રકારનો પ્રકાશ પડયો છે હવે કૃપા કરી તેની ઉપર રહેલા બીજા પગથીઆનુ સ્વરૂપ બતાવો ”

મુમુક્ષુની આવી પ્રાર્થના સાભળી તે મહાનુભાવ આનંદ પૂર્વક બોલ્યા— ભદ્ર, એ નિસરણીના બીજા પગથીઆ ઉપર દૃષ્ટિ કર અને તેની અંદર જે જે રચના રચેલી છે, તેનુ સૂક્ષ્મતાથી અવલોકન કર તે પગથીઆની બંને બાજુ બે તારાઓ ચળકે છે તેની બંને બાજુ એક વેલ કરવામા આવી છે, તેની અંદર કરમાઇ ગયેલા સોળ પુષ્પો ચીતરવામા આવ્યા છે, અને તેની બાજુમા જાણે ત્રણ ઢગલાઓ પડ્યા હોય તેનો દેખાવ થાય છે ભદ્ર, આ પગથીઆની રચના ઉપરથી આત્માને ઉચુ આરોહપુ કરવાના બીજા ગુણના સ્થાનનો પૂર્ણ બોધ પ્રાપ્ત થાય છે એ બીજુ પગથીયુ તે સાસ્વાદન નામે ગુણ સ્થાન છે તેનુ લક્ષણ એક દૃષ્ટાંતે કરીને કહુ તે સાભળ ! કોઇ પુરૂષ ક્ષીર ખાંડનુ ભોજન જમ્યો અને ત્યાર પછી તેણે વમન કર્યું તે પ-

છી કોઇ બીજા પુરૂષે તેને પુછયુ કે, શું તમોને ભોજનનો કાંઇ સ્વાદ રહ્યો ? જમનાર કહે કે, થોડો સ્વાદ રહ્યો જેથી સ્વાદ જે રહ્યો હોય તે સમકિત અને વમ્યો તે સમાન મિથ્યાત્વ આ ગુણ સ્થાને જીવને કહેવાય છે જ્યારે જીવને ઉપશમ સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તે જીવ આ ગુણસ્થાનનો અધિકારી થઇ શકે છે, મુમુક્ષુએ ઇંતેજારીથી પ્રશ્ન કર્યો "મહાનુભાવ, ઉપશમ સમ્યકૃત્વ કોને કહેવાય ? એ મારા સમજવામા આવતુ નથી તે કૃપા કરી સમજાવો

આનંદ મુનિ પ્રસન્ન થઇને બોલ્યા "ભદ્ર, જીવમા અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વ કર્મ રહેલ છે તે મિથ્યાત્વ કર્મની જ્યારે શાંતિ થાય છે, ત્યારે ગ્રંથિભેદ કરણના કાલ પછી જીવને ઊપશમ સમ્યક ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે આ ઉપશમ સમ્યક્ત્વનુ સામાન્ય સ્વરૂપ છે હવે તેનુ વિશેષ સ્વરૂપ સાભલ એ ઉપશમ સમ્યકૃત્વ અંતર કરણ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અને સ્વશ્રેણીગત (ઉપશમશ્રેણીગત) ઉપશમ સમ્યક્ત્વ એવા બે પ્રકારનુ છે ભદ્ર, અપૂર્વ કરણ કરી જેણે ગ્રંથિ ભેદ કર્યો છે, તે મિથ્યાત્વ કર્મના પુદ્ગલની રાશિના ત્રણ પુંજ કરે છે એટલે ત્રણ ઢગલા પાડે છે તે ૧ શુદ્ધ ૨ અર્ધશુદ્ધ અને ૩ અશુદ્ધ એવા નામથી ઓલખાય છે તેમા જે શુદ્ધ પુંજ છે તે સમ્યકત્વ મોહનીય છે જે બીજો અર્ધ શુદ્ધ પુંજ છે તે મિશ્રમો હનીય છે અને જે અશુદ્ધ પુંજ છે તે મિથ્યાત્વ મોહનીય છે

આ પ્રસંગે મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—"મહાનુભાવ, અપૂર્વ કરણ શી વસ્તુ છે ? તે મારા સમજવામા આવ્યુ નથી, માટે કૃપા કરી તે વિષે મને સ્પષ્ટતાથી સમજાવો અને તે સાથેજ સમ્યકૃત્વ મોહનીયનુ સ્વરૂપ ઘટાવી આપો "

મહાત્મા આનંદ સૂરિ બોલ્યા—'ભદ્ર, લક્ષ દઇને શ્રવણ કર આ ર્હત શાસ્ત્રમા કર્મના પુદ્ગલોને શોધવાને માટે ત્રણ કરણ કહેલા છે તેઓ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ, અપૂર્વ કરણ અને અનિવૃત્તિકરણ એવા નામથી ઓળખાય છે અપૂર્વ કરણ પણ તે માહેલુ એક કરણ

છે તે સમ્યક્ત્વ મોહનીયની સાથે કેવી રીતે ઘટે છે? તેતુ ધ્યાન દઈને શ્રવણ કર. મદન કોદ્રવા એક ખાવાની વસ્તુ છે, તે ખાવાથી માણુસને મીણો ચડી આવે છે, જો તે કોદરાને ખાંડી તેના ફોતરા ઉતારી છાણ પાણી દઈ શુદ્ધ કરવામા આવે અને તે પછી તે ખાવામા આવે તો તેથી કરીને ખાનાર માણુસને મીણો ચડતો નથી તેવી રીતે જીવને વિકલ કરનારા તેમજ જેથી સદેહ, વિપર્યય અને મૂઢતાથી જીવ તત્ત્વની પરીક્ષા ન કરી શકે તેવા મિથ્યાત્વના દલિયા છે, તેને યથા પ્રવૃત્તિકરણ, અપૂર્વ કરણ અને અનિવૃત્તિકરણ એ ત્રણ કરણના પ્રયોગથી શોધતા તે દલીયાનો માત્ર એક ઠાણીયો રસ રહે, જેથી જીવતત્ત્વની પરીક્ષા કરવામા મુઝાવાતુ નથી, પરતુ આત્મસ્વભાવ રૂપ ઔપશમિક તેમજ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ તેને ઉદયમા ન હોય અને સૂક્ષ્મ પદાર્થને વિષે દેશ શકાપે મેલ ઉપજાવે છે, તેવા શુદ્ધ દલીયાનુ (પુજનુ) નામ સમ્યક્ત્વ મોહનીય છે જે મિથ્યાત્વના દલીયા અર્ધા ખાંડેલા મદન કોદ્રવાની પેઠે અર્ધ શુદ્ધ હોય, તેથી કરીને એકત્ર રસ ન થતા બેઠાણીઓ રસ રહે અને તેમ થવાથી જીવને તત્ત્વરૂચિ થતી નથી, તેમ અતત્ત્વ રૂચિ પણ થતી નથી, એવી મિશ્ર રૂચિ જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તે મિશ્ર મોહનીય કર્મ કહેવાય છે જે અશુદ્ધ મિથ્યાત્વના દલીયાનો પુજ જેવો બાધ્યો હતો તેવોજ ચોઠાણીયો, ત્રણ ઠાણીઓ તેમજ બેઠાણીઓ અનુપહત સર્વ ઘાતી રસ યુક્ત કર્મમલ જેમા રહેલ છે, એવા મિથ્યાત્વ કર્મના દલીયા કે જે ફોતરાવાલા ખાડ્યા વગરના મદન કોદ્રવાની જેમ મીણો ચડાવનારા એટલે ઉન્માદ ઉત્પન્ન કરનારા હોવાથી તે તત્ત્વની શ્રદ્ધામા વિપર્યાસ કરી દે છે, તેથી તે દલીયાના પુજનુ નામ મિથ્યાત્વ મોહનીય કહેવાય છે

ભદ્ર, આ પ્રમાણે એ ત્રણ પુજ જે જીવ કરે નહીં પરતુ જે ઉદય આવેલા મિથ્યાત્વનો ક્ષય કરે, અને ઉદય ન આવેલા મિથ્યાત્વને ઉપશમાવે છે એવા અતર્મુહૂર્ત કાલ સુધી સર્વથા મિથ્યાત્વના

અવેદક જીવને અ તર કરણમા ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, આ તેનો પ્રથમ ભેદ છે અને જે ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત થયેલ છે, તેને મિથ્યાત્વ અન તાનુબ ધીનો ઉપશમ થતા સ્વશ્રેણિગત ઉપશમ સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે તે તેનો બીજો ભેદ છે એ બ ને પ્રકારનુ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ આ બીજા પગથીઆ રૂપ સાસ્વાદન ગુણસ્થાન ને ઉત્પન્ન કરવામા કારણભુત છે અને તે પાચ વાર આવે છે વત્સ, આ બીજા પગથીઆ ઉપર જે બે તારાઓ ચળકે છે, તે ઉપશમ સમ્યક્ત્વના બે ભેદને સૂચવે છે વળી તેની આસપાસ કરમાઈ ગયેલા જે સોળ પુષ્પો ચીતરેલા છે, તે એ પગથીઆ ઉપર વર્ત્તનારા આત્માને કર્મની સોળ પ્રકૃતિઓને સુચવે છે જ્યારે જીવ એ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનરૂપ બીજા પગથીઆ ઉપર આવે છે, ત્યારે તેની સોળ પ્રકૃતિના બ ધનો વ્યવચ્છેદ થઇ જાય છે જે તે પુષ્પોને કરમાઇ ગયેલા દર્શાવ્યા છે, તે પ્રકૃતિના બ ધના વ્યવચ્છેદનુ સુચન કરેલુ છે

મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—" મહાનુભાવ, તે સોળ પ્રકૃતિ કઇ છે? તે કૃપા કરી સમજાવો

આનદમુનિ બોલ્યા—' ભદ્ર, તે સોળ પ્રકૃતિઓ નીચે મુજબ છે તેઓના અનુક્રમે નામ કહુ, તે સાભળ—૧ મિથ્યાત્વ, ૪ ત્રણ નરક, ૮ એકેન્દ્રિય વિગેરે ચાર જાતિ, ૯ આતપનામ, ૧૦ સ્થાવર નામ, ૧૧ સૂક્ષ્મનામ, ૧૨ અપર્યાપ્તિ નામ, ૧૩ સાધારણ નામ, ૧૪ હુંડક સસ્થાન, ૧૫ સેવાર્ત્ત સહનન, અને ૧૬ નપુસકવેદ આ સોળ પ્રકૃતિઓ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનમા વર્ત્તનારા જીવને રહેતી નથી તે શિવાય બાકીની એકસો એક પ્રકૃતિનો તે બ ધ કરે છે, તથા સૂક્ષ્મત્રિક, આતપ મિથ્યાત્વોદય, નરકાનુપુર્વી આ છ પ્રકૃતિ નો ઉદય વ્યવચ્છેદ હોવાથી ૧૧૧ પ્રકૃતિ વેદે છે, તથા તીર્થકર નામ ની સત્તા વિના ૧૪૭ પ્રકૃતિની તેમા સત્તા છે મુમુક્ષુએ અ જલિ જોડી પુછ્યુ "મહાનુભાવ, એ પગથીઆ ઉપર જીવ કેટલો વખત રહે છે તે કૃપા કરી સમજાવો "

આનંદસૂરિ બોલ્યા, "ભદ્ર, જેને ઉપશમ સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થયેલ છે, એવો જીવ શાંત થઇ ગયેલા અનંતાનુબંધી ચારે કષાયો માંથી એક કષાય ઉદય પામતા તે જીવ ઉપશમરૂપ પર્વતના શિખર ઉપરથી પડે છે,તે મિથ્યાત્વ રૂપ જમીન સુધી પોહોચ્યો ન હોય ત્યા સુધી એક સમયથી લઇને છ આવલિકા સુધી તે સાસ્વાદન ગુણસ્થાન રૂપ બીજા પગથીઆમા રહેલો જણાય છે મહાનુભાવ આનંદ સૂરિના આ વચનો સાભળી મુમુક્ષુ ઘણોજ આનંદિત થઇ ગયો, તેના હૃદયની એક શંકા તદ્દન નષ્ટ થઈ ગઇ પણ તે સાથે બીજી શંકા ઉત્પન્ન થઈ આવતા તે વિનીત ભાવે બોલ્યો —"મહાનુભાવ, આપે મને તે બીજા સાસ્વાદન ગુણસ્થાનનુ સ્વરૂપ સમજાવ્યુ, તેથી મને લાભ તો ઘણો થયો પણ તે સાથે મારા હૃદયમા એક બીજી શંકાએ સ્થાન કર્યું છે તો કૃપા કરી તે શંકાને દૂર કરી દ્યો "

વાચકે આનંદ પૂર્વક કહ્યુ, "ભદ્ર, ખુશીથી તારી શંકા પ્રગટ કર હુ યથાશક્તિ તેને દૂર કરીશ."

મુમુક્ષુએ જણાવ્યુ, મહારાજ, પહેલા પગથીઆથી બીજે પગથીએ ચડવામા ગુણસ્થાનની સાર્થકતા છે, પરંતુ અહિં એક શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે સમ્યકત્વથી પડનાર સાસ્વાદનને ગુણસ્થાન શી રીતે કહી શકાય ? કારણકે, એ સ્થાનમા તો જીવનુ સમ્યકત્વથી પતન થાય છે "

મુનિવર પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા—' ભદ્ર, એ તારી શંકાને જરા પણ સ્થાન મલે તેમ નથી કારણકે, પહેલા મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાનની અપેક્ષાએ સાસ્વાદન ઉંચે આરોહણ કરાવનારૂ છે, વળી જે મિથ્યાત્વ છે તે અભવ્ય જીવોને પણ થાય છે અને આ સાસ્વાદન ગુણ સ્થાન તો ભવ્ય જીવોનેજ થઇ શકે છે, તેમજ ભવ્ય જીવોમા પણ જેઓને આ સંસાર અર્ધ પુદ્ગળ પરાવર્ત્તન જેટલો બાકી રહ્યો હોય તેઓને જ આ બીજુ ગુણસ્થાન થાય છે તેથી આ બીજુ પગથીયુ જે સાસ્વાદન છે તે ગુણસ્થાનની કોટીમા આવી શકે છે

મહાત્મા આનંદમુનિના આ વચનો સાભળી મુમુક્ષુ નિ સંદેહ થઈ ગયો તેની અલ્પમતિનો વિસ્તાર થવા લાગ્યો થોડા સમય પ હેલા જેવો તે તદ્દન અજ્ઞાત હતો, તે આ બે ગુણસ્થાનોનુ સ્વરૂપ સમજવાથી સારી રીતે જ્ઞાત થઈ ગયો તેના હૃદયમા ઉચ્ચ ભાવના ને અવકાશ મલવા લાગ્યો તે જાણે ઇચ્છિત વસ્તુને પ્રાપ્ત થયો હોય તેમ અતિ આનંદ પ્રાપ્ત કરી તેણે મહાત્મા આનંદવિજયના ચરણકમ ળમા વંદના કરી અને હૃદયમા તે ઉચ્ચ ભાવના ભાવવા લાગ્યો જે ભાવનાઓ તેના પવિત્ર આત્માને આર્હત તત્ત્વજ્ઞાનની ઉચ્ચ ભૂમિકામા લઈ જવાને સહાયભૂત થવાની છે





તૃતીય સોપાન

(મિશ્રગુણ સ્થાન.)





બીજા સાસ્વાદન ગુણસ્થાનનુ સ્વરૂપ સમજ્યા પછી મુમુક્ષુના વિચારમા કેટલોએક વિશેષ પ્રકાશ પડ્યો હતો, તેથી વિશેષ આનંદિત થઇ તેણે મહાત્મા આનંદમુનિના ચરણમા વંદના કરી અને તે અંજલિ જોડીને બોલ્યો "મહાનુભાવ, આ નીસરણી ઉપરથી તેવો કોઈ વિશેષ બોધ આપો, જેથી મારા જ્ઞાનમા વિશેષ વૃદ્ધિ થાય"

આનંદમુનિ ઉત્સાહિત થઇ બોલ્યા—"ભદ્ર, જો, એ નીસરણીના ત્રીજા પગથીઆ ઉપર નજર કર. અને સૂક્ષ્મ રીતે તેનુ અવલોકન કર તે પગથીઆની અંદર જે કાંઇ રચના દેખાય છે, તે તને વિશેષ બોધનીય થઇ પડશે તે પગથીઆની કોર ઉપર બે વર્ણ મિશ્ર થયેલા દેખાય છે, તેની પાસે એક ચંચળતાવાળો તેજસ્વી તારો દેખાય છે અને તેના કિરણો ઉર્ધ્વગતિમા પડતા માલુમ પડે છે અને તેની બંને બાજુ પચવીશ ઝાંખા ઝાણા ચાડવાઓ પડેલા દેખાયછે આ તેની રચના અનેક જાતની સૂચનાઓથી ભરેલી છે,જે સૂચનાઓ તારા જાણવામા આવવાથી તને અનહદ આનંદ પ્રાપ્ત થશે અને તારો જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય ઉદયગિરિની ઉપર વધતો ચડશે."

મુમુક્ષુ, એ દેખાવ ક્ષણવાર જોઇ રહ્યો તે પગથીઆ ઉપર દેખાતી રચના નીરખી તેણે અનેક જાતના તર્કવિતર્ક કરવા માંડ્યા, પણ તેની ગૂઢ સૂચનાનુ સ્વરૂપ તેના સમજવામા આવ્યુ નહીં, એટ

લે તે વિનીત વાણીથી બોલ્યો "મહાનુભાવ, એ ચમત્કારી દેખાવનો મે ઘણો વિચાર કર્યો, તોપણ તે સૂચનાનો એક અશ પણ મારા જાણવામા આવી શકયો નથી. મારી અલ્પમતિમા આ ગભીર અર્થથી ભરપુર એવી યોજના ઉતરી શકતી નથી તેથી કૃપા કરી મને એ ગુપ્ત સૂચનાઓ સમજાવો "

વીરપ્રભુના પરમ ભકત અને વીરવાણીના રસના રસિક એવા મહાત્મા આનદમુનિ શાત સ્વરથી બોલ્યા—' ભદ્ર, એક ચિત્તે સાભળ—આ ત્રીજુ પગથીયુ છે, તેને આર્હતમહેશ્વરો મિશ્રગુણ સ્થાનક કહે છે અને જૈન પ્રજા તેને પ્રાકૃત ભાષામા ત્રીજા ગુણ ઠાણાના નામથી ઓળખે છે

ભદ્ર, આ પગથીઆની કોર ઉપર જે બે વર્ણ મિશ્ર થએલા દેખાય છે, તે ઉપરથી એવી સૂચના થાય છે કે, એ ગુણસ્થાનમા સમ્યકત્વ અને મિથ્યાત્વ એ બનને મિશ્ર થઇને રહેલા છે જ્યારે જીવ સમ્યકત્વ અને મિથ્યાત્વ બનેના એકત્ર મળવાથી મિશ્ર ભાવમા વર્તે છે, તેથીજ આ મિશ્ર [1]ગુણસ્થાન કહેવાય છે એ ભાવાર્થ આ પગથીઆના મિશ્ર રગથી સ્પષ્ટ થાય છે

મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—" મહાત્મન્ ! એ કેવી રીતે મિશ્ર ભાવ થાય ? તે દષ્ટાત આપી સમજાવો "

આનદસૂરિ બોલ્યા—"ભદ્ર, બનેના મેલાપનુ એક જાત્યતર રૂપ તે મિશ્રભાવ કહેવાય છે તે ઉપર ખચ્ચર અને શીખડનુ દષ્ટાત છે ઘોડી અને ગધેડાના સયોગથી જેમ ખચ્ચર ઉત્પન્ન થાય છે અને સાકર અને દહીંના મેલાપથી જેમ શીખડ થાય છે, તે બને ખચ્ચર અને શીખડ એ જાત્યતર રૂપ છે, તેમ જીવને સર્વજ્ઞ તેમજ અસર્વજ્ઞ એ બનેના કહેલા ધર્મોમા સમબુદ્ધિથી એકસરખી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થતી તે જાત્યતરભેદાત્મક હોવાથી મિશ્રગુણસ્થાન છે આ પ્રમાણે એ ત્રીજા ગુણસ્થાનમા મિશ્રભાવ રહેલો છે

[1] દર્શન મોહનીય પ્રકૃતિ રૂપ મિશ્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી જીવ વિષે જે સમમળ, સમરૂપે સમ્યકત્વ મિથ્યાત્વના મળવાથી અતર્મૂહુર્ત સુધી મિશ્રિત ભાવ તે મિશ્ર ગુણસ્થાન કહેવાય છે

મુમુક્ષુએ આનંદથી જણાવ્યું, "ભગવન્ આપે આપેલા દૃષ્ટાંત ઉપરથી મિશ્રગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ મારા સમજવામાં આવ્યું છે હવે જે આ ચંચળતાવાળો તેજસ્વી તારો દેખાય છે તે શું છે? તે કૃપા કરી જણાવો "

મહાત્મા ઉંચે સ્વરે બોલ્યા—" ભદ્ર, આ ગુણસ્થાન પર આવેલો જીવ મૃત્યુ પામતો નથી એ વાત આ ચળકતો તારો જણાવે છે આ ચળકતો તારો એ ચેતન છે, અને તેના કિરણો જે ઉર્ધ્વ ગતિમાં પડતા દેખાય છે, તે તેની પરભવની ગતિ સૂચવે છે

ભદ્ર, આ ઉપરથી સમજવાનું છે કે, જ્યારે જીવ આ મિશ્રગુણસ્થાનરૂપ ત્રીજા પગથીઆ ઉપર હોય છે, ત્યારે તે પર ભવના આયુષ્યનો બંધ કરતો નથી તેમ મૃત્યુ પણ પામતો નથી

મુમુક્ષુએ વચ્ચે પ્રશ્ન કર્યો મહાનુભાવ, આપે કહ્યું કે, ત્રીજા મિશ્રગુણસ્થાનમાં જીવ મરતો નથી, તો તે કયાં મરતો હશે? અને તેની સાથે પરભવમાં આ ગુણસ્થાન જાય છે કે કેમ? અને જાય છે તો કેવી રીતે જાય છે, એકલું જાય છે કે બીજું કાંઈ હોય છે?"

ભગવાન્ ઉત્સાહ પૂર્વક બોલ્યા—" ભદ્ર, તે મિશ્રગુણસ્થાનમાં જીવ મરતો પણ નથી કયાંતો સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઈ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણ સ્થાનમાં મરે છે, અથવા તો કુદૃષ્ટિ થઈ પાછો મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનમાં જઈને મૃત્યુ પામે છે એ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાન ચોથું પગથીયું છે, જેને માટે હું તને પછી સમજાવીશ એ મૃત્યુ પામેલા જીવની સાથે મિથ્યાત્વ, સાસ્વાદન અને અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ—આ ત્રણ ગુણ સ્થાનોજ સાથે જાય છે બાકીના કોઈ જતા નથી વળી જે જીવોએ મિથ્યાત્વાદિ ગુણસ્થાનોમાં પુર્વે આયુષ્ય બાંધેલ છે, પછી તેમને જો મિશ્રગુણ સ્થાન પ્રાપ્ત થાય તો જ્યારે તેઓ મૃત્યુ પામે, ત્યારે જે ગુણસ્થાનમાં તેમણે આયુષ્ય બાંધેલ હોય, તે ગુણસ્થાનમાં જઈને તેઓ મૃત્યુ પામે છે અને તેઓની ગતિ પણ મૃત્યુ પામેલાના ગુણસ્થાનકને અનુસારે થાય છે

મુમુક્ષુ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો—"ભગવન્, આપની આ વાણી

સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ સાધનોમા ઉત્સાહ આપનાર જે મોક્ષનો અભિલાષ તે સવેગ કહેવાયછે ૪ આ સસાર રૂપી કારાગૃહમાથી નીકળવા માટે વૈરાગ્ય ધારણ કરવો, એટલે સસાર ઉપર કટાળો ઉપજવો તે નિર્વેદ કહેવાયછે ૫ શ્રી સર્વજ્ઞ પ્રણીત સમગ્ર ભાવો તરફ યથાર્થ પણાની બુદ્ધિ, એ આસ્તિક્ય કહેવાયછે

આ પાચ લક્ષણો જેનામા હોયછે, તે ભવ્ય જીવ સમ્યગ્ દર્શનથી અલકૃત ગણાયછે "

મુમુક્ષુ ખુશી થઈને બોલ્યો—" ભગવન્ આપે કહેલા લક્ષણો સાભળી મને ઘણો આનદ થાય છે મારૂ હૃદય એવા લક્ષણોને માટે ઉત્તમ પ્રકારની ભાવના ભાવ્યા કરે છે અને હુ મારા આત્માને કહુ છુ કે, " હે આત્મન, સદા સમ્યગ્દૃષ્ટિ રહેજે અને તેના પાચ લક્ષણો ધારણ કરવાને સદા ઉત્સાહિત રહ્યા કરજે એથી તારો અતરગ ઉદ્ધાર થશે અને તુ ઉચ્ચ શ્રેણી ઉપર આરૂઢ થઈ પરમ પદનો અધિકારી થઈ શકીશ " હે મહાત્મન, તમે જે સમ્યગ્દૃષ્ટિના લક્ષણો કહ્યા, તે ઉપરથી મારા હૃદયમા એક શકા ઉત્પન્ન થઈ છે તે આપ મહાનુભાવ તેને દૂર કરશો "

આનદ મુનિએ કહ્યુ, "વત્સ, ખુશીથી તે શકાને પ્રગટ કર હુ યથાશક્તિ તારા હૃદયનુ સમાધાન કરીશ "

મુમુક્ષુએ ઇંતેજારીથી કહ્યુ, " ભગવન્, પ્રથમ સમ્યક્ત્વ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય ? તે કૃપા કરી સમજાવો તે જાણવાથી સમ્યગ્દૃષ્ટિનુ યથાર્થ સ્વરૂપ મારા સમજવામા આવશે "

સૂરિવરે સત્વર જણાવ્યુ, "ભદ્ર, શ્રી સર્વજ્ઞ પ્રભુએ પ્રરૂપેલા તત્ત્વોમા–જીવાદિ પદાર્થોમા રૂચિ એટલે અતિ નિર્મળ ગુણાત્મક રૂપ સ્વભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે તે સ્વભાવથી અથવા ગુરૂના ઉપદેશને સાભળવાથી ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે એ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે એ જીવાત્મા ઉચ્ચ કોટીમા આવે છે અને તેની અદર અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિપણુ ઉત્પન્ન થાય છે જેના ઉદયથી અપ્રત્યાખ્યાન એવા ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ રહેલા છે, અને જેના ઉદયથી વિરતિપણુ દૂર રહ્યુ છે અને કેવળ સમ્યક્ત્વ માત્ર

હોય એવા જીવને ચોથુ અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિગુણસ્થાનક હોય–એટલે તેવા જીવો આ ચોથા પગથીઆ પર ચડવાના અધિકારી છે એ જીવ પોતાના-મા રહેલ અવિરતિપણાને પોતાના નઠારા કર્મનુ ફળ જાણે છે અને વિરતિના સુદર સુખની અભિલાષા પણ કરે છે પરતુ બીજા કષાયના બધનથી છુટા થવાની હીંમત તે કરી શકતો નથી, તેથી તે ચોથા અવિરતિસમ્યગ્દૃષ્ટિગુણસ્થાનનો અનુભવ કરે છે

મુમુક્ષુએ નમ્રતાથી પ્રશ્ન કર્યો ' ભગવન્, આપ જે સમજૂતી આપો છો, તે વિષે કોઇ ઉપનય યુક્ત દૃષ્ટાત કહેવાની કૃપા કરો, જેથી મને વિશેષ સમજૂતી પડે "

આનદસૂરિ અગમા ઉમગ લાવીને બોલ્યા—"ભદ્ર, તે ઉપર એક **વામકર્મા**નુ દૃષ્ટાત છે, તે સાવધાન થઇ શ્રવણ કર ' મણિપુર નામના એક નગરમા **વામકર્મા** નામે એક ગૃહસ્થ રહેતો હતો તેને પવિત્ર હૃદયા એક સ્ત્રી હતી તે સ્ત્રી સદ્ગુણોથી અલકૃત અને વિનયથી વિભૂષિત હતી

વામકર્માનો પિતા એક સારો કુલવાન અને પ્રતિષ્ઠિત હતો. તે પોતાના પુત્ર વામકર્માને વિવાહિત કરી મૃત્યુ પામ્યો હતો જ્યારે પિતાનુ મૃત્યુ થયેલ ત્યારે વામકર્મા સોળવર્ષનો હતો પિતાના મરણથી વામકર્મા ગૃહરાજ્યનો સુત્રધાર બન્યો હતો તે પછી થોડા જ વર્ષમા વામકર્માની માતા સુરમણિનો પણ સ્વર્ગવાસ થયો હતો સુરમણિએ મરણ સમયે પોતાના પુત્ર વામકર્માને ઉત્તમ પ્રકારની શિખામણ આપી હતી. તેણીએ આજીજી સાથે કહ્યુ હતુ, કે "વત્સ, તુ હવે ગૃહરાજ્યનો સ્વતત્ર સ્વામી થયો છે તારી ઉપર પિતાનો અકુશ હવે રહ્યો નથી, તેથી તુ આ સસારમા સારી રીતે વર્ત્તજે તુ એક સારો કુલીન પુત્ર છે તે સાથે ધનાઢ્ય છે ઉત્તમકુળ અને પુષ્કળ ધન એ ઉભય સાધનોથી તુ આ વિશ્વમા સારી કીર્તિ મેળવી શકીશ જેવી રીતે તારા પિતાએ આ જગતમા પ્રતિષ્ઠા મેળવીછે તેવી રીતે તુ પણ પ્રતિષ્ઠા મેળવજે અને ધર્મ, નીતિ, અને સદાચરણ નુ નિત્ય સેવન કરજે, "

આ પ્રમાણે ઉત્તમ શિક્ષણ આપી તેની માતા મરણ પામી હ
તી અને તેના પુત્ર વામકર્માએ તેણીની ઉત્તરક્રિયા સારીરીતે કરી
હતી

માતાપિતાનો વિયોગ થયા પછી વામકર્મા પોતાની સ્ત્રી સાથે
ગૃહાવાસમા રહેતો હતો અને પોતાના ગૃહવૈભવનુ ઉત્તમ સુખ સ
પાદન કરતો હતો

વામકર્માના પડોશમા એક કર્મદાસ નામે મણિકાર રહેતો
હતો તે દુવ્યસની હતો તે દ્યૂત અને ચોરીના કામ કરતો અને તે
માથી મળેલા દ્રવ્યવડે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતો હતો એક વખતે
કર્મદાસના મનમા વિચાર આવ્યો કે, 'આ પડોશમા વામકર્મા સારો
ધનાઢય ગૃહસ્થ રહે છે જો તેની સાથે મૈત્રી કરી હોય તો મને ઘણુ
દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થાય " આવો વિચાર કરી તે એક દિવસે વામકર્માને ઘેર
ગયો તેણે ચાતુર્ય ભરેલી વાણીથી વામકર્માને ગાળી દીધો અને તેના
મુગ્ધ હૃદયને સારી રીતે આકર્ષી લીધુ ત્યારથી તે હ મેશા વામકર્મા
ને ઘેર જવા લાગ્યો વામકર્મા પણ તેના આવવાથી ખુશ રહેવા
લાગ્યો પરસ્પર મૈત્રી થવાથી વામકર્માના હૃદય ઉપર કર્મદાસના
હૃદયનુ પ્રતિબિંબ પડી ગયુ તેના કુલીન વિચારો અસ્ત થવા લાગ્યા
અનુક્રમે વામકર્મા કર્મદાસના વ્યસનોનો સાથી બની ગયો પછી ક
ર્મદાસ અને વામકર્મા બંને સાથે મળી જુગાર રમવા લાગ્યા અને
બીજા કેટલાએક અસેવ્ય વ્યસનોને તે સેવવા લાગ્યો

પવિત્ર હૃદયની તેની સ્ત્રીના જાણવામા આવ્યુ કે, પોતાનો પ
તિ કર્મદાસના સહવાસથી જુગારી થયો છે, આથી તે શુધ્ધહૃદયા
સ્ત્રી શોકાતુર રહેવા લાગી તેણીએ પોતાના પતિને ઘણો સમજાવ્યો
તોપણ તે સમજ્યો નહી આખરે તે સ્ત્રી નિરાશ થઇ
પોતાના ભાગ્ય દોષને નિંદવા લાગી

એક વખતે કર્મદાસ કોઇ ધનાઢયના ઘરમાથી આભષણ ચોરી
લાવ્યો અને તે પોતાનુ આભૂષણ છે, એમ કહી વામકર્માને રાખવાને
કહ્યુ ભોળા દિલના વામકર્માએ તે આભૂષણ ઘરમા મુકયુ

પાછળ કોઈ ખાતમીદારના કહેવાથી જે ગૃહસ્થના ઘરમાથી આભૂષણ ચોરાયુ હતુ તે ગૃહસ્થને ખબર પડી કે, જુગારી કર્મદાસે આભૂષણ ચોર્યું છે અને તે તેના મિત્ર વામકર્માના ઘરમા રાખવામા આવ્યુ છે, તત્કાળ પોલીસમા તેની ફરીયાદ કરવામા આવી અને તેની અદર કર્મદાસ અને વામકર્માના નામ શકદાર તરીકે જાહેર કરવામા આવ્યા તે ઉપરથી કર્મદાસ અને વામકર્માને પકડયા વામકર્માના ઘરની જપ્તી લેવાથી તેના ઘરમાથી ચોરીનો માલ પ્રગટ થયો પોલીસના ઉપરિ અધિકારીએ કર્મદાસની સાથે વામકર્માને ઘણો હેરાન કર્યો અને તેને બાધીને કારાગૃહમા રાખવામા આવ્યો

આ વખતે વામકર્મા પશ્ચાત્તાપથી ચિંતવન કરવા લાગ્યો— "અરે ! મેં ઘણુ જ નઠારૂ કામ કર્યું આ દુષ્ટ કર્મદાસની સોબતથી હુ ઘણોજ હેરાન થયો, મારી સુજ્ઞ સ્ત્રીના વચનો મે ગણકાર્યા નહીં અને હુ ઉન્માર્ગે ચડી ગયો મારા કુળની અને માતાપિતાની પ્રતિષ્ઠાને મે ગુમાવી હવે હુ ઘણો દુઃખી અવસ્થામા આવી પડયો મે ન્યાય રીતિથી મારી સપત્તિનુ સુખ ભોગવ્યુ હોત તો હુ ઘણો સુખી થાત. હવે આ કારાગૃહમાથી છુટીને શી રીતે સપત્તિના સુખમા પાછો આવુ ? નઠારા કર્મનુ ફળ નઠારૂ મળે છે એ વાત અને મારી માતાએ જણાવી હતી, પરતુ હુ કુસગના દોષથી તે ભૂલી ગયો " આ પ્રમાણે ચિતવન કરતો વામકર્મા ચિરકાલ સુધી કારાગૃહમા રહ્યો હતો

આનદસૂરિ બોલ્યા—હે ભવ્ય, આ ઉપનય ઉપરથી જે સમજવાનુ છે, તે તુ ધ્યાનમા રાખજે જે વામકર્મા તે જીવ સમજવો તેનો પિતા તે ધર્મ અને માતા તે ધર્મકરણિ સમજવી જ્યારે જીવને ધર્મ અને ધર્મકરણિનો વિયોગ થાય ત્યારે તે પાપ કર્મ રૂપ વ્યસનમા પડે છે જે કર્મદાસ તે પાપકર્મરૂપ વ્યસન સમજવુ જે પોલીસનો અમલદાર તે કર્મના પરિણામ અને જે બધન તે કષાયબધન સમજવુ તે વામકર્મા રૂપ જીવ અવિરતિપણા રૂપ નઠારા કર્મનુ ફળ જાણે છે, અને ગૃહસપત્તિરૂપ વિરતિના સુદર સુખની

અભિલાષા કરે છે, પરંતુ કોટવાલ સમાન બીજા કષાયના બંધનથી છુટવાની હીંમત કરી શકતો નથી, ત્યાં રહી તે અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનનો અનુભવ કરે છે

ભદ્ર મુમુક્ષુ, આ ઉપનય ઉપરથી તારા જાણવામાં આવ્યું હશે કે, આ નીસરણીના ચોથા પગથીઆ રૂપ અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણ સ્થાન પર આવેલા જીવની કેવી સ્થિતિ થાય છે? જેમ જેમ આ ઉપનયનું તું સ્મરણ કરીશ તેમ તેમ તારા હૃદય પ્રદેશમાં એ ચોથા ગુણ સ્થાનનું સ્વરૂપ સારી રીતે સ્પષ્ટ થતું જશે ભદ્ર, આ નીસરણી પર રહેલા પાંચ પુષ્પોની ચારે તરફ જે ત્રણ પંક્તિઓ પ્રકાશમાન દેખાયછે તે સોપાન ઉપર રહેલા જીવની ત્રણ પ્રકૃતિ છે ૧ તીર્થંકર નામ કર્મ, ૨ મનુષ્યાયુ અને ૩ દેવાયુ એવા નામથી ઓળખાય છે ત્રીજા ગુણસ્થાન કરતા આ ચોથા ગુણસ્થાનમાં એ ત્રણ પ્રકૃતિ વધારે બંધાયછે તે પ્રકાશતી ત્રણ પંક્તિઓની ઉપર જે સત્યોતેર ચાહલાઓની સુંદર વેલ આવેલી છે તે સત્યોતેર પ્રકૃતિઓનો બંધ છે તે જીવ ત્યાં રહી સત્યોતેર પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે, વળી ત્યાં રહેવાથી મિશ્રમોહનો વ્યવચ્છેદ થાય છે અને ચાર આનુપૂર્વી તથા સમ્યક્ત્વ મોહનો ઉદય થાય છે, તેથી એકંદર તે જીવ એકસો ચાર કર્મ પ્રકૃતિને વેદે છે

મુમુક્ષુ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો—"ભગવન્, આપના કહેવાથી મારી બુદ્ધિમાં એ વાત ઉપસ્થિત થઇ છે અને તેના જ્ઞાનનો પ્રકાશ મારા અજ્ઞાની હૃદયમાં સારી રીતે પડયો છે આ અવિરતિ સમ્યગ દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનરૂપ પગથીઆ ઉપર રહેલો જીવ જે સ્થિતિ ભોગવે છે, તે સ્થિતિનું કાંઇક સ્વરૂપ મારા બોધ માર્ગમાં આવ્યું છે હવે કૃપા કરી તે વિષે બીજી સમજૂતી આપો કે જેથી મારા અપૂર્ણ જ્ઞાનમાં વિશેષ અજવાળું પડે"

આનંદસૂરિ સાનંદવદને બોલ્યા—"ભદ્ર, સાંભળ જે ચોથા પગથી આની બાહેર મલિનતાથી ભરેલા અને શ્યામવર્ણથી નિસ્તેજ દેખાતા જે આ ત્રણ ઠગારાઓ દૂર રહેલા છે, તેનું સ્વરૂપ જાણવા જેવું છે કોઇ જીવ ગ્રંથિભેદ કર્યા પછી પોતાની અંદર રહેલા મિથ્યાત્વ પુદ્

ગલના રાશિને વેહેચી તેના ત્રણ પુંજ (ઢગલા) કરે છે તે ત્રણ ઢગલા ૧ મિથ્યાત્વમોહ, ૨ મિશ્રમોહ અને ૩ સમ્યક્ત્વમોહ એવા નામથી ઓળખાય છે આ શ્યામવર્ણના નિસ્તેજ દેખાતા ઢગલાઓ એ તેમનોજ દેખાવ છે મુમુક્ષુએ જિજ્ઞાસાથી પ્રશ્ન કર્યો—ભગવન્, આપે કહ્યુ કે, 'જીવ ગ્રંથિ ભેદ કર્યાં પછી પોતાની અંદર રહેલા મિથ્યાત્વ પુદ્‌ગલના રાશિને વેહેચી તેના ત્રણ પુંજ કરે છે' તો તે ગ્રંથિભેદ શી વસ્તુ છે? અને તે કેવી રીતે થાય? તે કૃપા કરી સમજાવો"

આનંદસૂરિ ગંભીર સ્વરથી બોલ્યા—"ભદ્ર, તારી શંકા સ્થાને છે ગ્રંથિભેદનુ સ્વરૂપ જાણ્યા વગર એ વિષય તારા લક્ષમા આવશે નહીં જીવના (પરિણામ વિશેષરૂપ જે કરણ) એક જાતના પરિણામ તે કરણ કહેવાય છે, તેના ત્રણ પ્રકાર છે ૧ યથાપ્રવૃત્તિકરણ ૨ અપૂર્વકરણ અને ૩ અનિવૃત્તિકરણ એવા તેના નામ છે જેમ કોઇ પર્વતમાથી નીકલતી નદીના જલમા એક પથ્થરનો કકડો રહેલો હોય તે જલની સાથે અથડાતો અથડાતો ગોળાકાર થઇ જાય છે, તે ન્યાયે જીવ આયુ કર્મ શિવાય સાતે કર્મની સ્થિતિ કે જે કાંઇક ઉણી એક કોટાકોટી સાગરોપમ પ્રમાણની છે,તેમા કોઇજીવના અધ્યવસાયવડે ગ્રંથિદેશ સુધી આવે છે, તે પેહેલુ યથાપ્રવૃત્તિકરણ કહેવાય છે કોઈ એવી જાતનો અધ્યવસાય કે જે પુર્વે પ્રાપ્ત થએલ નથી, તે વડે ગ્રંથિ કે જે ઘન—નિબિડ રાગદ્વેષની પરિણતિરૂપ છે, તે ગ્રંથિને ભેદવાનો જે આરંભ તે બીજુ અપૂર્વ કરણ કહેવાય છે જે કોઇ જાતના અધ્યવસાયથી ગ્રંથિભેદ કરી નિવૃત્ત ન થતા (અનિવૃત્ત થતા) પરમાનંદને ઉત્પન્ન કરનાર સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે છે, તે ત્રીજુ અનિવૃત્તિકરણ કહેવાય છે આ પ્રમાણે આ ત્રણ કરણનુ સ્વરૂપ આર્હત શાસ્ત્રમા પ્રખ્યાત છે"

મુમુક્ષુ સાનંદવદને બોલ્યો—"ભગવન્, આપે કહેલા ત્રણ કરણના સ્વરૂપ ઉપરથી ગ્રંથિભેદનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ મારા જાણવામા આવી ગયુ છે અધ્યવસાય ઉપરથીજ કરણનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજા-

ય છે જો કે મારી બુદ્ધિની શક્તિ પ્રમાણે એ વિષય ગ્રાહ્ય થયો છે, તથાપિ કોઇ દૃષ્ટાંત આપી મને તે વિષે વિશેષ સમજાવો, તો મહાન ઉપકાર થશે."

સૂરિવર દંતકિરણોથી આસપાસના પ્રદેશને પ્રકાશ કરતા બોલ્યા—"ભદ્ર, એ ત્રણ કરણનુ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ રીતે સમજવા માટે ભાષ્યકારે એક ઉપનય ઘટાવ્યો છે, તે ધ્યાન પૂર્વક સાભળ—

કોઈ ત્રણ મુસાફરો કોઇ નગરમા જવાને નીકળ્યા લાબે રસ્તામા જતા એક ભયકર જગલ આવ્યુ આ સમયે સૂર્યાસ્ત થઇ ગયો ઘન અધકારથી દશે દિશાઓ વ્યાસ થઈ ગઇ આથી તે ત્રણે મુસાફરો ભયભીત થઇ ગયા આ વખતે કોઇ બે ચોરો તેમની સામે આવ્યા ચોરોને જોતાજ ત્રણે પથિકોના હૃદય ગભરાઇ ગયા અને 'શુ કરવુ' તેને માટે વિચારમા પડયા આ સમયે તે ત્રણ મુસાફરોમાથી એક મુસાફર અત્યત ભય પામી પાછો નાશી ગયો બીજા મુસાફરને તે બને ચોરોએ પકડી લીધો અને ત્રીજો મુસાફર તે બને ચોરો લડવા આવતા તેમને મારી કુટી પોતાને ઇચ્છિત સ્થાને પહોચી ગયો આ દૃષ્ટાંત ઉપર એવો ઉપનય ઘટે છે કે, જે ભયકર જગલ તે મનુષ્ય ભવ સમજવો કર્મોની સ્થિતિ તે લાબો રસ્તો જાણવો. જગલને જે ભયકર કહ્યુ, તે ગ્રથિ સમજવી રાગ અને દ્વેષ એ બને ચોર સમજવા મુસાફરોને જવાનુ જે નગર તે મોક્ષ સ્થાન સમજવુ જે પુરૂષ ચોરથી ભય પામી પાછો ભાગી ગયો તેની સસારમા પરિભ્રમણ કરવાની સ્થિતિ અધિક છે, એમ જાણવાનુ છે જે પુરૂષને ચોરોએ પકડી લીધો તે આ સસારમા રાગ દ્વેષથી દુખી થઇ પરિભ્રમણ કરનારો જીવ સમજવો, અને જે મુસાફર ચોરોને મારી કુટી નગર પોહોચી ગયો તે મોક્ષ નગરમા જનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ જાણવો આ ઉપનય વડે ત્રણ કરણનુ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ રીતે જાણી શકાય છે તે ઉપર એક બીજુ કીડીઓનુ દૃષ્ટાંત છે, જેમ દરમાથી નીકળી કીડીઓનો સમૂહ એક ખુટા તરફ જાય છે તેઓમા કેટલીએક કીડીઓ ખુટાની આસપાસ ફર્યા કરે છે, કેટલીએક ખુટા ઉપર ચડે છે, અને

કેટલીએક મુંટા ઉપર પહોચતા પાખો આવવાથી ઉડીને ચાલી જાય છે, કીડીઓની સ્થિતિના જે ત્રણ પ્રકાર તે ત્રણ કરણ ઉપર ઘટાવવાથી તેમના સ્વરૂપનું યથાર્થ સ્પષ્ટી કરણ થાય છે

ભદ્ર, અહિં તારે દીર્ઘ વિચાર કરવાનો છે જીવો યથાપ્રવૃત્તિ કરણ કરીને ગ્રંથિદેશને પ્રાપ્ત થાય છે અને અપૂર્વકરણ કરી ગ્રંથિનો ભેદ કરે છે જ્યારે તે ગ્રંથિનો ભેદ કરે તે પછી કોઇક જીવ ત્યારે પોતાના મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોની રાશિને વહેચીને મિથ્યાત્વમોહ, મિશ્રમોહ અને સમ્યક્ત્વમોહ રૂપ ત્રણ પુંજ કરે છે અને ત્યારે તેઓ અનિવૃત્તિકરણ કરી શુદ્ધ થઇ ઉદય આવેલા મિથ્યાત્વનો ક્ષય કરે, અને નહિં ઉદય આવેલા મિથ્યાત્વને ઉપશમાવે ત્યારે તેઓને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે જ્યારે તેમને ક્ષાયોપશમિક સમ્યગ્ દર્શન ઉત્પન્ન થયું ત્યારે તેમને મનુષ્ય અને દેવતાની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે

અપૂર્વકરણ કરીને જેમણે ત્રણ પુંજ કરેલા છે, એવા જીવો જો આ ચોથા ગુણસ્થાનવીજ ક્ષપકપણાનો આરંભ કરે તો અનંતાનુબંધી ચાર કષાય, મિથ્યાત્વ મોહ, મિશ્ર મોહ, અને સમ્યક્ત્વ મોહ રૂપ ત્રણ પુંજ એ સાતેનો ક્ષય કરતા તેમને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે "

આનંદસૂરિના મુખથી આ વિવેચન સાંભળી મુમુક્ષુ આનંદ-સાગરમા મગ્ન થઈ ગયો શરીર રોમાંચિત થઈ ગયું અને મુખ ઉપર પ્રસન્નતાની રેખાઓ દૃશ્યમાન થઇ ગઇ તે અંજલિ જોડી બોલ્યો—

" મહાનુભાવ, આપની વાણી રૂપ દીપિકાએ મારા હૃદયનું અંધકાર નષ્ટ કર્યું છે અને શંકાઓના જાળને વીખેરી નાખ્યું છે ગ્રંથિભેદ અને કરણનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સારીરીતે મારાથી ગ્રાહ્ય થયું છે હવે માત્ર એક વાત જાણવાની ઇચ્છા છે જે જીવ ક્ષાયિક સમ્યગ્ દૃષ્ટિ થયો છે, તેને મોક્ષની પ્રાપ્તિ ક્યારે થાય ? તે કૃપા કરી સમજાવશો "

આનંદસૂરિએ ઉત્તર આપ્યો ભદ્ર, જે જીવ ક્ષાયિક સમ્યગ્ દૃષ્ટિ થયો હોય, તે વખતે જો તે અબદ્ધાયુ હોય એટલે તેણે આયુ-કર્મ બાંધ્યું ન હોય તો તેતેજ ભવે મોક્ષે જાય છે અને જો તે આયુષ્ય-નો બંધ કર્યા પછી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાન્ થયો હોય તો ત્રીજે ભવે

મોક્ષે જાય છે. અને અસ ખ્યાત વર્ષનુ આયુષ્યવાળો મનુષ્ય અથવા તિર્યંચનુ આયુષ્ય બાધ્યા પછી તેને ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયુ હોય તો તે ચોથે ભવે મોક્ષે જાય છે ”

મુમુક્ષુએ વિનીત વાણીથી જણાવ્યુ, “ ભગવન્, આ ચોથા ગુણસ્થાનનો પ્રસ ગ મને ઘણોજ બોધકારક થઈ પડયો છે મારા હૃદયમા સમ્યક્ત્વને માટે ઉચ્ચ ભાવના પ્રગટ થઇ આવી છે અહા ! આત્માને ગુણી બનાવવાનુ મુખ્ય સાધન સમ્યક્ત્વજ છે મનુષ્ય ભવની મહત્તા સમ્યક્ત્વમાજ રહેલી છે ભગવન્, આપ કૃપારૂપી વલ્લી પ્રસારો અને તેની શીતળ છાયામા રહેલા મારા આત્માને સમ્યક્ત્વના વિશેષ બોધથી અલ કૃત કરો, સમ્યક્ત્વનો મારો બોધ પ્રાપ્ત થવાથી આ ચોથા પગથીઆનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ મારા હૃદયમા વિશેષ પ્રદીપ્ત થશે હે કૃપાવતાર, તેથી મને મારા કર્ત્તવ્યનુ પણ વિશેષ ભાન થશે

જિજ્ઞાસુ અને મુમુક્ષુની આ પ્રાર્થના અ ગીકાર કરી આન દ મગ્ન આન દસૂરિએ વાણીનો વિકાશ કર્યો “ભદ્ર, સમ્યક્ત્વ એટલે સમ્યક્ પ્રકારનો ભાવ સ સ્કૃત सम्यक् અવ્યયને त्व પ્રત્યય લાગવાથી सम्यक्त्व શબ્દ સિદ્ધ થયેલો છે, યથાર્થ તત્ત્વ ઉપર વિજ્ઞાનપૂર્વક રૂચિ તે સમ્યક્ત્વનો ફલિતાર્થ છે એટલે મુખ્ય એવા ત્રણ તત્ત્વ ઉપર યથાર્થ રૂચિ થવાથી સમ્યક્ત્વ થયેલુ ગણાય છે દેવતત્ત્વ, ગુરૂતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વ—એ ત્રણ શુદ્ધ તત્ત્વ ઉપર જે પુરૂષને શ્રદ્ધા પ્રતીતિ થાય તે સમ્યક્ત્વવાન્ કહેવાય છે એ શ્રદ્ધાના બે પ્રકાર છે વ્યવહારશ્રદ્ધા અને નિશ્ચયશ્રદ્ધા તે ઉપરથી સમ્યક્ત્વના પણ બે ભેદ થઇ શકે છે વ્યવહારસમ્યક્ત્વ અને નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ પ્રથમ વ્યવહારશ્રદ્ધામા દેવતત્ત્વરૂપે શ્રી અરિહ ત પ્રભુના શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખવાનુ મુખ્ય છે જેની અ દર તે દેવાધિદેવના ચાર સ્વરૂપ જાણવાના છે, જે ચાર નિક્ષેપના નામથી ઓળખાય છે નામ નિક્ષેપ, સ્થાપનાનિક્ષેપ, દ્રવ્યનિક્ષેપ અને ભાવનિક્ષેપ એવા તેના નામ છે नमो अरिहंताणं એમ નામથી કહેવુ એ પ્રથમ નામનિક્ષેપ છે

શ્રી અરિહંત પ્રભુની પ્રતિમા કે જે સર્વ દૂષિત ચિન્હોથી રહિત, સહજ સુંદર, સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળી, પદ્માસન, કાયોત્સર્ગ વગેરે મુદ્રાવાળી અને શાંત રસમય હોય છે, તેમનું દર્શન, સેવન, પૂજન અને ભક્તિ કરવાથી મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ થાય છે તે સ્થાપનાનિક્ષેપ છે જે જીવે તીર્થંકર નામકર્મનો નિકાચિત બંધ કરેલ છે, તે જીવમાં ભાવિગુણોનો આરોપ કરવો એટલે ' આ જીવ ભવિષ્યમાં તીર્થંકર ભગવાન્ થશે, એમ વર્ત્તમાનકાળે તેમનામાં આરોપ કરવો તે દ્રવ્ય નિક્ષેપ કહેવાય છે વર્તમાનકાળે સીમંધર પ્રમુખ તીર્થંકર કે જે કેવળ જ્ઞાની, સમવસરણમાં વિરાજમાન, ભવ્ય જીવોના પ્રતિબોધક, ચતુર્વિધ સંઘના સ્થાપક છે, તેવા ભાવ અરિહંતની સેવા ભક્તિ મોક્ષદાયક થાય છે, એ ભાવ નિક્ષેપ કહેવાય છે આવા ચાર નિક્ષેપ સંયુક્ત એવા દેવાધિદેવ અરિહંતને જે પરમેશ્વર માનવા, તેમની સેવા કરવી, તેમની આજ્ઞા શિરપર ધારણ કરવી એ વ્યવહાર શુદ્ધ દેવતત્ત્વ કહેવાય છે

નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ અથવા નિશ્ચય શ્રદ્ધા જે સમ્યક્ત્વનો બીજો પ્રકાર છે, તેની અંદર નિશ્ચય શુદ્ધ દેવ તત્ત્વનું સ્વરૂપ આવે છે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો, પાંચવર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શ, શબ્દ, અને ક્રિયાથી રહિત, યોગ રહિત, અતીંદ્રિય, અવિનાશી અનુપાધિ, અબંધી અકલેશી, અમૂર્ત્ત, શુદ્ધ ચૈતન્ય રૂપ, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રાદિ અનંત ગુણોનું પાત્ર અને સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપી આત્મા છે, આવો નિશ્ચય એ નિશ્ચય દેવ તત્ત્વ છે તેવી રીતે શુદ્ધ વ્યવહાર ગુરુ તત્ત્વ અને શુદ્ધ નિશ્ચય ગુરુતત્ત્વ પણ સમજવાનું છે પવિત્ર અને નિર્દોષ સાધુને ગુરુ કરી માનવા, તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્ત્તવું અને તેમને પાત્ર જાણી શુદ્ધ અન્નાદિ આપવા એ વ્યવહાર શુદ્ધ ગુરૂતત્ત્વ છે અને શુદ્ધ આત્મવિજ્ઞાન પૂર્વક હેય તથા ઉપાદેય ઉપયોગ સહિત જે પરિહાર અને પ્રવૃત્તિનું જ્ઞાન તે નિશ્ચય ગુરૂ તત્ત્વ છે તેવીજ રીતે વ્યવહાર ધર્મતત્ત્વ અને નિશ્ચય ધર્મતત્ત્વ સમજી લેવા વ્યવહાર રૂપ ધર્મમાં દયા મુખ્ય છે સત્ય વગેરે જે સર્વવ્રતો છે,

તે દયાની રક્ષાને માટે છે તે દયાના આઠ પ્રકાર છે ૧ દ્રવ્યદયા, ૨ ભાવ દયા, ૩ સ્વદયા, ૪ પરદયા, ૫ સ્વરૂપદયા, ૬ અનુબ ધદયા, ૭ વ્યવ હારદયા અને ૮ નિશ્ચયદયા—એવા તેના નામ છે એ દયાના સ્વ રૂપને માટે આર્હતશાસ્ત્રમા ઉત્તમ પ્રકારનુ વિવેચન કરેલુ છે તેમા નિશ્ચય દયા સર્વોત્કૃષ્ટ છે અને તે દયાના પ્રભાવથી આ નીસરણીના ગુણસ્થાનરૂપ પગથીઆ ઉપર જીવ આરોહણ કરે છે એ દયાના સ્વરૂપના વિજ્ઞાનપૂર્વક સૂત્ર, નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણી અને વૃત્તિ એ ૫ ચાગીથી સ મત, પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણુથી સિદ્ધ કરેલ, નૈગમાદિનય, નામાદિ નિક્ષેપ, સપ્તભ ગી, નયનિપુણતાથી મુખ્ય તથા ગૌણભાવે ઉભયનય સ મત, શુદ્ધ સ્યાદ્વાદ શૈલીથી પ્રતિપાદિત અને દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપે પ્રવૃત્તિવાલો જે ધર્મ તે શુદ્ધ વ્યવહાર ધર્મ ક હેવાય છે જેનાથી પોતાના આત્માનુ સ્વરૂપ અને વસ્તુનો સ્વભાવ જણાય છે, તે બીજો નિશ્ચય ધર્મ કહેવાય છે એ નિશ્ચય ધર્મના પ્રભાવથી શુદ્ધ ચૈતન્ય રૂપ, અસ ખ્યાત પ્રદેશી, અમૂર્ત્ત, સ્વદેહમાન વ્યાપી, સર્વ પુદ્ગલોથી ભિન્ન, અખ ડ, અલિપ્ત, જ્ઞ ન, દર્શન, ચા રિ ત્ર, સુખ, વીર્ય અને સચ્ચિદાન દ પ્રમુખ અન ત ગુણોથી વ્યાપ્ત, અવિનાશી, ઉપાધિરહિત અને અવિકારી એવા આત્મસ્વરૂપનુ ય થાર્થ ભાન થાય છે શબ્દ, રૂપ, રસ, ગ ધ અને સ્પર્શ એ પુદ્ગલોના બાહ્ય વિકારોનુ સ્વરૂપ સમજાય છે અને તે આત્માથી ભિન્ન છે, એમ માનવામા આવે છે એ નિશ્ચય ધર્મનો મહિમા અગાધ છે, તેનાથી ભવ્ય આત્મા પોતાના સ્વરૂપને ઓળખી શકે છે તે પવિત્ર આત્મા વિચારે છે કે, આઠ કર્મોના વિપાક ફલ વિપરીત છે, સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો ઇંદ્રિયથી અગોચર છે તેમના પરમાણુ આદિ અનેક તરેહના રૂપો છે એ પુદ્ગલોના સ યોગથી મોહિત થયેલો જીવ ચારે ગતિમા ભમે છે આ પુદ્ગલો મારા સજાતીય નથી પરંતુ વિજાતીય છે તેમને મારી સાથે કાંઈ વાસ્તવ સ બ ધ નથી તે પુદ્ગલો સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે આ પુદ્ગલોનો સ ગ તેજ સ સાર છે આ પુદ્ગલોની સ ગતથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ ગુણો બગડી જાય છે, આ પુદ્ગલ દ્રવ્યની રચના છે, તે મારા આત્માનો સ્વભાવ નથી ધર્માસ્તિકાય,

અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાલ—એ ચારે દ્રવ્ય જ્ઞેય રૂપ છે, પરંતુ હું તે સર્વથી જૂદો છું તેઓ મારા નથી અને હું તેમનો નથી મારો સ્વભાવ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, રૂપ છે વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી રહિત, ચૈતન્ય ગુણ રૂપ, અનંત, અવ્યાબાધ, અનંત દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય આદિ અનંત ગુણ સ્વરૂપથી યુક્ત છે તે મારા સ્વભાવમા શ્રદ્ધા, ભાસન, રમણતા રૂપ ચિદાનંદઘન સ્વરૂપ સ્ફુરે છે તે મારા પૂર્ણાનંદ સ્વભાવને પ્રગટ કરવા માટે સર્વ શુધ્ધ વ્યવહારનય નિમિત્ત માત્ર છે, પરંતુ મારા સ્વભાવમા જે રમણતા કરવી તેજ મુખ્ય શુધ્ધ સાધન છે અને તેજશુધ્ધ ધર્મ છે આ પ્રમાણે નિશ્ચય ધર્મનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ છે

હે ભદ્ર મુમુક્ષુ, એ શુધ્ધ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ—એ ત્રણે તત્ત્વની જે નિશ્ચલ પરિણતિરૂપ શ્રધ્ધા તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે અને તેના પ્રભાવથી મનુષ્ય આત્મા આ ગુણસ્થાનોની નીસરણી ઉપર અનુક્રમે ચડતો ચડતો મોક્ષ મંદિરમા પ્રવિષ્ટ થાય છે

આનંદસૂરિના આ વચનો સાભળી મુમુક્ષુ આનંદમગ્ન બની ગયો શરીરપર રોમહર્ષ પ્રગટ થઈ આવ્યો તેણે વિનયપૂર્વક જણાવ્યું, "ભગવન્, આપના મુખથી સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ સાભળી મારો અંતરાત્મા આનંદમગ્ન થઈ ગયો છે આત્મસ્વરૂપનો શુદ્ધ બોધ હૃદયમા પ્રકાશિત થઈ ગયો છે અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર ખંડિત થઈ નષ્ટ થઈ ગયુ છે તથાપિ બુદ્ધિની ન્યૂનતાને લઈને એક અલ્પ શંકા પ્રગટ થઈ આવી છે આપની ઇચ્છા હોય તો નિવેદન કરૂં"

આનંદમૂર્તિ આનંદથી બોલ્યા—"ભદ્ર, એમ કેમ કહે છે? શંકાને નિઃશંક કરવામા અમારી સદા ઇચ્છાજ છે શંકારૂપ ગિરિશિલાને તોડવાને માટેજ મુનિઓના વચનરૂપ વજ્ર સર્વદા સજ્જ છે ભદ્ર, ખુશીથી તમારી શંકા પ્રગટ કરો યથાશક્તિ તેનું નિરાકરણ કરવામા આવશે"

મુમુક્ષુ અંજલિ જોડી બોલ્યો—"મહાનુભાવ, આ જગત્‌મા કેટલાએક એવા જીવો છે કે, જેમને સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપનો યથાર્થ

બોધ થયો ન હોય, તે માત્ર એટલુજ સમજે કે, "त सव्व निस्सक ज जिणेहि पवेइय" જે જિનેશ્વર ભગવાને કહેલ છે, તે સર્વ નિ શક સત્ય છે "

આ પ્રમાણે જાણનારા જીવો સમ્યકૃત્વવાન્ કહેવાય છે કે નહીં?

સૂરિ બોલ્યા, "ભદ્ર, તારી શકા યથાર્થ છે જે જીવ પક્ષપાત રહિત એ પ્રમાણે ધારતા હોય અને તેમનામા એવી તત્ત્વાર્થ શ્રદ્ધા સાચી હોય તો તે પણ સમ્યગ્દર્શની કહેવાય છે "

મુમુક્ષુ પ્રસન્ન થઇને બોલ્યો—" મહાનુભાવ, મારી શકા દૂર થઇ ગઇ છે હવે સમ્યકૃત્વને વિષે કાઇ વિશેષ કહેવાનુ હોય તો કૃપા કરી કહો "

આનદસૂરિ બોલ્યા—ભદ્ર, જે ઉપર વ્યવહારસમ્યકૃત્વનુ સ્વરૂપ કહેવામા આવ્યુ છે, તેનુ સર્વદા મનન કરજે અને મિથ્યાત્વનો સર્વથા ત્યાગ કરજે એક રીતે મિથ્યાત્વનો સર્વથા ત્યાગ એ પણ સમ્યકૃત્વ કહેવાય છે પ્રથમ વ્યવહારસમ્યકૃત્વનુ સ્વરૂપ કહેવામા આવ્યુ છે, હવે નિશ્ચયસમ્યકૃત્વનુ સ્વરૂપ સાભળ ગુવે નિશ્ચય દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનુ જે સ્વરૂપ કહ્યુ છે, તેજ નિશ્ચય સમ્યકૃત્વનુ સ્વરૂપ સમજી લેવુ તે નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ પરોક્ષ જ્ઞાનનો વિષય નથી, તેને તો કેવલી જાણી શકે છે જે જીવને નિશ્ચયસમ્યકૃત્વ થયુ હોય તે કેવલીના જાણવામા આવી શકે છે તેમા ખાસ એટલુ જાણવાનુ છે કે—જેને નિશ્ચય સમ્યકૃત્વ પ્રગટ થયુ તે જીવને નરક અને તિર્યચની ગતિના આયુષ્યનો બધ થતો નથી અને તેના મનની પરિણતિ સુવદા ઉચ્ચજ રહે છે "

મુમુક્ષુ અત્યત પ્રસન્ન થઇને બોલ્યો—"ભગવન્, એ વાત મારા લક્ષમા આવી ગઇ છે હવે કૃપા કરી સામાન્ય રીતે સમ્યકૃત્વવાન્ મનુષ્યનુ સ્થૂલ પ્રવર્ત્તન કેવુ હોય? તે સમજાવો જે ઉપરથી સામાન્ય બુદ્ધિ માણસ પણ સમ્યકૃત્વવાનને ઓલખી શકે, અને પોતે તેવો થવાને પ્રયત્ન કરે "

આનદસૂરિ આનદ થઇને બોલ્યા—"ભદ્ર, જેને સમ્યકૃત્વ પ્રાપ્ત થયુ હોય, તેવા પુરૂષની પ્રવૃત્તિ કેવી હોય છે? તે જાણવા જેવી છે

સમ્યક્ત્વથી અલંકૃત થયેલો પુરૂષ જો શરીરે સ્વસ્થ હોય તો જિન પ્રતિમાના દર્શન પૂજન કરવામાં એટલો બધો પ્રીતિવાળો રહે છે કે તે તેમના દર્શન કર્યા વિના ભોજન કરતો નથી જો પ્રતિમાના દર્શનનો યોગ ન મળે તો પૂર્વ દિશામાં સન્મુખ બેશી વર્ત્તમાન તીર્થંકરોને ઉદ્દેશી ચૈત્યવંદન કરે છે જો કોઈ રોગાદિ કારણને લઈને દર્શન ન થાય તો તેને આગાર હોવાથી તેના નિયમનો ભંગ થતો નથી જેના હૃદયમાં શુદ્ધ સમ્યક્ત્વની પ્રભા પડેલી છે, તે ભવી આત્મા જિન પ્રભુના મંદિરમાં મોટી દશ આશાતનાને છોડી દેછે તે જિનાલયમાં તાંબૂલ કે બીજી ખાવાની વસ્તુઓ ખાતો નથી જલ વગેરે પ્રવાહી પદાર્થોનું પાન કરતો નથી ભોજન લેતો નથી મંદિરની અંદર ઉપાનહ્ વગેરે લાવતો નથી કોઈ જાતના વિષયનું સેવન કરતો નથી, શયન કરતો નથી દીર્ઘશંકા, લઘુશંકા કરતો નથી કોઈ ભાગમાં થુંકતો નથી અને જુગારની કોઈ જાતની રમત રમતો નથી, આ દશ મોટી આશાતનાની સાથે યથાશક્તિ બીજી નાની ચોરાશી આશાતનાનો પણ તે ત્યાગ કરે છે જેના હૃદયમાં સમ્યક્ત્વનો પ્રકાશ પડેલો છે એવો પુરૂષ શરીરે આરોગ્ય હોય તો બે ઘડી દિવસ ચડે ત્યાં સુધી નમસ્કાર સહિત ચાર આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે અને રાત્રે દુવિહાર પ્રત્યાખ્યાન કરે છે,જો રોગાદિકના કારણથી ન થઈ શકે તો તે આગાર ગણાય છે ભદ્ર મુમુક્ષુ, જેના પવિત્ર હૃદય ઉપર સમ્યક્ત્વનું તેજ પ્રસર્યું હોય તે પુરૂષ કેટલાએક સ્વોપયોગી અને લોકોપયોગી નિયમો ધારણ કરે છે તે માસ, ચાર માસ, છ માસ, કે વર્ષ સુધી પ્રભુને અમુક પુષ્પો ચડાવવાનો, અમુક ઘી અર્પવાનો, અમુક અંગલૂહણા કરવાનો નિયમ ગ્રહણ કરે છે, તે સાથે કેશર ચંદન, બરાસ, કપૂર, ધૂપ, અક્ષત, નૈવેદ્ય, વગેરે અને ફૂલપૂજાની સામગ્રીના અમુક પ્રમાણના સંકલ્પ કરે છે પ્રતિવર્ષ અષ્ટ પ્રકારી અને સત્તર ભેદી પુજાઓ રચવાના જૂદા જૂદા નિયમો ધારણ કરે છે તે શિવાય કેટલાએક પ્રભુભક્તિને અંગે જપમાલા, ધ્યાન પ્રમુખ માનસિક પૂજાના નિયમો ગ્રહણ કરે છે અને તે પ્રમાણે દ્રઢતાથી વર્ત્તે છે ભદ્ર, સમ્યક્ત્વથી અલંકૃત થયેલો પુરૂષ પોતા-

વોના સ્વરૂપને સારી રીતે જાણતા હતા, અને તેમની શક્તિને ઓળ ખતા હતા કદિ જીવો ઉત્તમ કોટીના હોય પણ જ્યાંસુધી તેમના આત્માને છદ્મસ્થપણાનો સ્પર્શ થયેલો છે, ત્યાંસુધી તેઓ સ્ખલના પામ્યા વિના રહેતા નથી, એ વાત તેમના મહાન્ જ્ઞાનબલની અંદર આવેલી હતી, અને તેથી તેમણે ધર્મના વ્રતનમાં કેટલાએક આગાર રાખેલા છે, જેથી ધર્મના શુદ્ધ પ્રવર્તનને કોઈ જાતનો ધક્કો લાગતો નથી ભદ્ર, આ સમ્યક્ત્વને માટે ભગવાન અરિહંત પ્રભુએ છ આગાર દર્શાવેલા છે, જેઓ નિયમ પાળવાની મુશ્કેલીમાં એક છીંડી રૂપ ગણાય છે જો નિયમ પાળવામાં મુશ્કેલી આવી પડે તો એ આગારરૂપી છીંડીમાંથી બચી શકાય છે, અને નિયમને અખંડિતપણે જાળવી શકાય છે

"સૂરિવરના આ વચનો સાંભળી મુમુક્ષુ અતિ આનંદ પામી બોલ્યો " કૃપાનાથ, એ છ આગાર જણાવવાની કૃપા કરો "

સૂરિવર બોલ્યા—" ભદ્ર, જ્યારે શુદ્ધ ગુરૂ ગૃહસ્થને સમ્યક્ત્વ આપે છે, ત્યારે તે છ આગાર જણાવે છે કારણને લઈને સમ્યક્ત્વને અનુચિત એવું કાંઈ કામ કરવું પડે ત્યારે છ આગાર રાખી શકાય છે,જેથી પ્રાપ્ત કરેલ સમ્યક્ત્વ દૂષિત થતું નથી ૧ કદિ પોતાના નગરનો રાજા આજ્ઞા કરી જોરાવરીથી અનુચિત કામ કરાવે, તો તે કામ કરતા સમ્યક્ત્વને દોષ લાગતો નથી ૨ કદિ જ્ઞાતિ અથવા પંચ કોઇ ન છાજે તેવું કામ કરવાની ફરજ પાડે, ૩ ચોર કે કોઈ બદમાસ માણસ જોરાવરીથી અયોગ્ય કામ કરાવે ૪ વ્યંતર, ભૂત કે પ્રેત શરીરમાં પ્રવેશ કરી અનુચિત કામ કરવામાં ઉદ્યુક્ત કરે, ૫ ગુરૂ કે વડિલ જનાદિના આગ્રહથી કાંઈ અનુચિત કામ કરવું પડે તથા કોઈ ધર્માચાર્યને કોઈ દુષ્ટ સંકટ દેતો હોય તેમજ જિનપ્રતિમા કે જિનાલયને ખંડન કરનારા પુરૂષનો નિગ્રહ કરવાને કોઇ સમ્યક્ત્વને ન છાજે તેવું અનુચિત કામ કરવું પડે અને ૬ દુષ્કાલ, મરકી કે દેશભંગ અથવા આજીવિકાનો નાશ થાય તેવી આપત્તિઓ આવે તેવે પ્રસંગે અયોગ્ય કાર્ય કરવું પડે—એ છ આગાર રાખવાથી સ

મ્યક્ત્વ કલંકિત થતું નથી તેમજ અજાણતાથી, અકસ્માત્થી, આત્મિક લાભ વિશેષ મળવાથી, અને સર્વ સમાધિ વ્યત્યયથી અર્થાત્ રોગને વશ થવાથી કાંઇ અનુચિત કાર્ય થઈ જાય તોપણ સમ્યક્ત્વને કલંક લાગતું નથી ”

મુમુક્ષુ નિઃશંકપણાના આનંદથી બોલ્યો—“ ભગવન્, હવે મારા મનની તે ચિંતા અને શંકા દૂર થઇ છે પરંતુ આ ચોથા પગથીઆ વર્ત્તી જીવના કૃત્ય કેવા હોય છે તે કૃપા કરી જણાવો

સૂરિવર બોલ્યા—હે ભદ્ર આ ગુણસ્થાનવાળા જીવને વ્રત, નિયમ તો કાંઈ પણ હોતું નથી, પરંતુ દેવશ્રી વીતરાગભગવાનની તેમજ પૂર્વોકત લક્ષણવાળા શુદ્ધ ગુરૂ નિગ્રન્થની તથા ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની પૂજા, ભકિત, નમસ્કાર વાત્સલ્યાદિ કૃત્યો તે કરે છે તથા પ્રભાવિક શ્રાવક હોવાથી શાસનની ઉન્નતિ તથા શાસનની પ્રભાવના કરે છે વળી આ ગુણસ્થાનવાળા જીવ સત્યોતેર પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે, તથા મિશ્રમોહનો વ્યવચ્છેદ થવાથી અને ચાર આનુપર્વી અને સમ્યક્ત્વ મોહનો ઉદયથવાથી એકસો ચાર કર્મપ્રકૃતિને વેદે છે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળાને ૧૩૮ કર્મપ્રકૃતિની સત્તા હોય છે, અને ઉપશમ સમ્યકત્વવાળાને ચોથાથી તે અગીયારમા ગુણસ્થાન પર્યંત ૧૪૮ કર્મપ્રકૃતિની સત્તા છે

મુમુક્ષુ આનંદથી બોલ્યો ભગવન્ ! આ ગુણસ્થાનનું સ્વરૂપ હવે મારા સમજવામાં આવ્યું છે, અને તેને ઉદ્દેશી આપે જે સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું, તે ખાતે હું આપનો અત્યંત આભારી થયો છું આ ચોથા ગુણસ્થાનપર આરોહણ કરવાની ઉચ્ચ ભાવના ભાવું છું અને આ મનુષ્ય જીવનના પ્રવાહને તે તરફ વહન કરવા ઉજમાળ થાઉં છું હવે તે પછીના પાંચમા પગથીઆ ઉપર શું છે ? તે દયા લાવી સમજાવો અને આ ઉત્સુક આત્માની અંતરંગ ઇચ્છા સફલ કરો



પચમ સોપાન
(દેશવિરતિ)



જે મના પવિત્ર હૃદયમા સર્વોત્તમભાવની ભાવના સ્ફુરી રહેલી છે, અને જેમની મનોવૃત્તિ સર્વદા આર્હંતપદનુ ધ્યાન કરી રહેલ છે, એવા આનદ સ્વરૂપ આનદસૂરિ ગભીરસ્વરથી બોલ્યા–"ભદ્ર, આ નિર્મળ નીસરણી તરફ દૃષ્ટિ કરી પાચમા સોપાન તરફ લક્ષ્ય આપ એ સોપાનની આસપાસ જે દેખાવો આવેલા છે, તે કેટલીએક બોધનીય સૂચનાઓ આપે છે તેની પાસે ત્રણ હીરાઓ આવેલા છે, તેઓમા એક હીરો મધ્યપણે ચળકતો છે, અને બીજા બે હીરા ઝાખા અને કૃષ્ણ રગની ઝાયને પ્રસારતા નિસ્તેજ થતા દેખાય છે, અને તેમની વચ્ચે રહેલો પેલો હીરો ચળકાટમા મધ્યમ રીતે વધતો જતો હોય તેમ દેખાય છે જે બે ઝાખા હીરાઓ છે, તે દરેકમાથી કૃષ્ણ રગના ચાર ચાર કિરણો નીકળતા જણાય છે તે લક્ષ્યપૂર્વક જોવા જેવા છે એ પગથીઆની આસપાસ મોટી આકૃતિવાળા દશ ચાકલા અને સૂક્ષ્મ આકૃતિવાળા સઠસઠ ચાન્લાઓ રહેલા છે ભદ્ર, આ પગથીઆના દેખાવનો હેતુ જ્યારે તારા જાણવામા આવશે, ત્યારે તને એક અજાયબી સાથે ઉત્તમ બોધનો લાભ થઇ આવશે. તારી માનસિક સ્થિતિમા દિવ્ય અને આત્મિક આનદનો લાભ થશે ”

સૂરિવરના આ વચન સાભળી પવિત્ર વૃત્તિવાળા મુમુક્ષુએ એ પાચમા પગથીઆ તરફ દૃષ્ટિ નાખી, અને આસપાસ તે પ્રદેશનુ નિરીક્ષણ કર્યું તે સોપાનનો સુદર અને ચમત્કારી દેખાવ પ્રથમ દૃષ્ટિમા અને પછી હૃદયમા આરોપિત કર્યો ક્ષણવાર નિરીક્ષણ કર્યા પછી

તે વિનીત વાણીથી બોલ્યો—'ભગવન્, આપના કહેવાથી આ સો પાનનો દેખાવ અવલોકયો છે હવે કૃપા કરી તે હેતુપૂર્વક સમજાવો

આનદસૂરિ ગભીર અને મધુર સ્વરથી બોલ્યા—"ભદ્ર, આ પાચમુ સોપાન તે પાચમુ દેશવિરતિ નામે ગુણસ્થાન છે આ ગુણસ્થાનમા વર્ત્તનારો જીવ દેશ વિરતિ ધર્મનો ધારક હોય છે સમ્યક્ પ્રકારે તત્ત્વના બોધથી જીવને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, અને એ વૈરાગ્યને લઈને તે જીવ સર્વ વિરતિપણુ ઇચ્છે છે, પરતુ તે સર્વ વિરતિને નાશ કરનાર પ્રત્યાખ્યાન નામના કષાયના ઉદયથી તે જીવ મા સર્વ વિરતિપણુ પ્રાપ્ત કરવાનુ સામર્થ્ય હોતુ નથી, તે માત્ર જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ દેશ વિરતિ સાધી શકેછે

જિજ્ઞાસુએ વિનયથી પ્રશ્ન કર્યો—"મહાનુભાવ, જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ દેશવિરતિ કેવી રીતે કહેવાય ? તે કૃપા કરી સમજાવો દેશવિરતિના એ વિભાગ આજેજ મારા સાભળવામા આવ્યા" આનદસૂરિ બોલ્યા—"ભદ્ર, જે સ્થૂલ હિંસાનો ત્યાગ કરે, મદ્યમાસ વગેરેને છોડી દે, અને પચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર તથા સ્મરણાદિ આચરે તે જઘન્ય દેશવિરતિ કહેવાય છે એ જઘન્ય દેશવિરતિ પ્રમાણે વર્ત્તનારો શ્રાવક પણ જઘન્યશ્રાવક કહેવાય છે જેમા ક્ષુદ્ર વૃત્તિનો ત્યાગ કરવામા આવે, ન્યાયથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી ધર્મની યોગ્યતાના સર્વ ગુણો ધારણ કરવામા આવે, ગૃહસ્થ ધર્મને ઉચિત એવા ષટ્કર્મનુ આચરણ અને બારવ્રતનો સ્વીકાર કરવામા આવે, સદાચારવાન્ તે મધ્યમ દેશવિરતિનુ પ્રવર્ત્તન ગણાય છે, અને તે પ્રમાણે વર્ત્તનારો શ્રાવક પણ મધ્યમ શ્રાવક કહેવાય છે જેમા સર્વદા સચિત્ત આહારનો ત્યાગ કરવામા આવે, પ્રતિદિન એકાસણુ કરવામા આવે, સદા બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવામા આવે, હૃદયમા નિરતર મહાવ્રતો લેવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે અને ગૃહસ્થના ધધાની ઉપેક્ષા અથવા ત્યાગ કરવામા આવે તે ઉત્કૃષ્ટ દેશવિરતિ ગણાય છે, અને તે પ્રમાણે વર્ત્તનારો શ્રાવક ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક ગણાય છે.

ભદ્ર મુમુક્ષુ, આ પાચમા ગુણસ્થાનમા દેશવિરતિપણાનો યોગ હોવાથી તેનુ દેશવિરતિ નામ પડેલુ છે આ ગુણસ્થાનની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેશ ઉણી કોટી પૂર્વની છે અહીં આરૂઢ થયેલા જીવનુ વર્ત્તન કેટલેક દરજ્જે સારૂ ગણાય છે, અને તેને ધ્યાનનો સભવ છે ભદ્ર, જે આ પાચમા સોપાનમા ત્રણ હીરાઓ રહેલા છે, તે આર્હત શાસ્ત્રમા પ્રખ્યાત એવા ત્રણ પ્રકારના ધ્યાન છે જે બે કૃષ્ણવર્ણના ઝાખા હીરાઓ છે, તે **આર્ત્ત** અને **રૌદ્ર** ધ્યાનનો દેખાવ છે, અને જે વચ્ચે ચળકાટમા વધતો જતો હીરો છે, તે ધર્મધ્યાનનો દેખાવ છે આ પગથીઆ ઉપર આવેલા જીવને આર્ત્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન મદ હોય છે, તેથી તેનો ઝાખો દેખાવ આપેલો છે, અને જે મધ્યમ રીતે ચળકતો વચ્ચેનો હીરો છે, તે ધર્મધ્યાનનો મધ્યમ દેખાવ છે, એટલે આ ગુણસ્થાન ઉપર વર્ત્તનારા જીવને ધર્મધ્યાન મધ્યમ રીતે વધી શકે છે ઉત્કૃષ્ટ રીતે વધી શકતુ નથી કારણકે, જો તે ઉત્કૃષ્ટ રીતે વધે તો પછી તેનામા સર્વ વિરતિપણુ થવાનો પૂર્ણ સભવ છે

મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવન્, એ સૂચના મારા જાણવામા આવી, પરતુ જે બે કૃષ્ણવર્ણી અને ઝાખા હીરાઓમાથી દરેકના ચાર ચાર કિરણો નીકળતા દેખાય છે, એ શુ હશે? તેની અદર કાઇ પણ ઉત્તમ હેતુ હોવો જોઇએ તે સમજાવો

સૂરિવર્ય બોલ્યા—"ભદ્ર, આર્ત્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનના ચાર ચાર પાયા કહેલા છે તે ચાર ચાર કિરણોથી એ સૂચના આપે છે આર્ત્તધ્યાનનો પહેલો પાયો **અનિષ્ટ યોગાર્ત્ત** નામે છે એટલે અનિષ્ટ (નહીં ગમતા) પદાર્થનો યોગ થવાથી જે આર્ત્તધ્યાન થાય તે બીજા પાયાનુ નામ **ઇષ્ટાયોગાર્ત્ત** છે એટલે ઇષ્ટ પદાર્થનો વિયોગ થવાથી જે આર્ત્તધ્યાન થાય તે ત્રીજા પાયાનુ નામ **રોગચિતાર્ત્ત** છે રોગની પીડાથી ચિંતા થતા જે આર્ત્તધ્યાન થાય તે અને ચોથા પાયાનુ નામ **અગ્રશોચાર્ત્ત** છે અગ્રપણાથી શોચપણે જે આર્ત્તધ્યાન થાય તે આ પ્રમાણે આર્ત્તધ્યાનના મુખ્ય ચાર પાયા છે, અને આ શ્યામવર્ણના ચાર કિરણો તે પાયાની સૂચના કરે છે

વત્સ, જે બીજા હીરામાથી ચાર કિરણો નીકળે છે, તે રૌદ્રધ્યાન ના ચાર પાયા દર્શાવે છે પહેલો પાયો હિંસાનંદ રૌદ્ર છે હિંસા કરવાના આનંદને લઈને જે રૌદ્રધ્યાન ધરવુ તે. બીજા પાયાનુ નામ મૃષાનંદ રૌદ્ર છે મૃષા–મિથ્યા બોલવાના આનંદથી રૌદ્રધ્યાન કરવુ તે. ત્રીજા પાયાનુ નામ ચૌર્યાનંદ રૌદ્ર છે ચોરી કરવાના આનંદવડે રૌદ્રધ્યાન કરવુ તે અને ચોથા પાયાનુ નામ સંરક્ષણાનંદરૌદ્ર છે પોતાનુ અને પોતાના પદાર્થોનુ રક્ષણ કરી આનંદ પામી રૌદ્રધ્યાન કરવુ તે આ પ્રમાણે રૌદ્રધ્યાનના ચાર પાયાઓને તે બીજા હીરાના શ્યામવર્ણવાળા કિરણો સૂચવી આપે છે આ દેશવિરતિ ગુણસ્થાનરૂપ સોપાન ઉપર વર્ત્તનારા જીવને આર્ત્ત અને રૌદ્ર ઉભયધ્યાન પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જેમજેમ દેશ વિરતિપણુ વિશેષ થતુ જાય છે, તેમ તેમ આર્ત્ત અને રૌદ્રધ્યાન મંદ મંદ થતા જાય છે તે બને હીરાઓમા જે ઝાખાપણુ દેખાય છે તે તેતે ધ્યાનની મંદતા સૂચવેછે

"ભદ્ર, જે વચ્ચે ચલકતો હીરો છે, તે ધર્મધ્યાનને સૂચવે છે જેમ જેમ દેશ વિરતિપણુ અધિક થતુ જાય છે, તેમ તેમ ધર્મધ્યાન પણ મધ્યમ રીતે અધિક થતુ જાય છે. ઉત્કૃષ્ટ ધર્મધ્યાન અહિં થઇ શકતુ નથી"

મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો–"મહાનુભાવ, આપે આ પાચમા ગુણસ્થાનમા મધ્યમ પ્રકારે ધર્મ ધ્યાન કહુ, તે અહિં શી રીતે થાય, તે મારી પર પ્રસાદ કરી સમજાવો"

સૂરિવર સસ્મિત વદને બોલ્યા,–"ભદ્ર, દેશવિરતિપણાથી અંકિત થયેલો શ્રાવક પોતાના ગૃહસ્થ ધર્મને યોગ્ય એવા કર્મમા પ્રવર્ત્તે છે તે ગૃહસ્થ શ્રાવક પોતાના ષટ્કર્મ, અગિયાર પ્રતિમા અને શ્રાવકના બાર વ્રત પાલવાને તત્પર રહે છે, જ્યારે પોતાના ગૃહસ્થ ધર્મમા તે યથાર્થ રીતે પ્રવર્ત્તે છે, ત્યારે તેનામા અવશ્ય ધર્મધ્યાન પ્રાપ્ત થાય છે તે ધર્મધ્યાન દેશવિરતિપણુ હોવાથી મધ્યમ સ્થિતિમા રહે છે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિમા આવી શકતુ નથી"

"મહાનુભાવ, ગૃહસ્થ શ્રાવકના ષટ્કર્મ અને બાર વ્રત ક્યા? તે સક્ષેપમા આપના મુખે સાભળવાની ઇચ્છા છે" મુમુક્ષુએ આનદ પૂર્વક પુછ્યુ

સૂરિવરે મધુર વચને કહ્યુ, કે જૈનશાસ્રોમા તે નીચે મુજબ કહેલ છે

देवपूजा, गुरूपास्तिः, स्वाध्याय सयमस्तप॰ ॥
दानचेति गृहस्थाना, षट्कर्माणि दिने दिने ॥१॥

ભાવાર્થ—"૧ ગૃહસ્થ શ્રાવકે શ્રી વીતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રભુની પ્રતિમાની પૂજા—ભક્તિ કરવી ૨ ત્રિકરણ શુદ્ધિથી શુદ્ધ ગુરૂની સેવા કરવી ૩ હમેશા અમુકસમય સુધી સ્વાધ્યાય કરવો ૪ મન, વચન અને કાયાથી ઇદ્રિયોનુ દમન કરવુ ૫ યથાશક્તિ તપસ્યા કરવી. અને ૬ સાત ક્ષેત્રોમા દાન આપવુ એ ષટ્કર્મ ગૃહસ્થ શ્રાવકે હમેશા આચરવા જોઈએ

ગૃહસ્થ શ્રાવકે હમેશા બાર વ્રત પાળવાના છે, તેમા પહેલા વ્રતમા સ્થૂલ હિંસાનો સર્વથા ત્યાગ કરવો ૨ સ્થૂલ મૃષાવાદનો ત્યાગ ૩ સ્થૂલ ચોરીનો ત્યાગ, ૪ પરસ્રીનો ત્યાગ, ૫ સ્થલ પરિગ્રહનુ પરિમાણ કરવુ, ૬ પોતાને જવા માટે દિશાનુ અમુક પરિમાણ કરવુ ૭ ભોગોપભોગ કરવામા નિયમ કરવો, એટલે ભક્ષાભક્ષ્યનો નિયમ કરવો ૮ અનર્થ દડ વિરમણ, ૯ સામાયિક વ્રતનુ ગ્રહણ કરવુ, ૧૦ દેશાવકાશિક વ્રત, ૧૧ પૌષધોપવાસવ્રત કરવુ અને ૧૨ અતિથિ સવિભાગ—અતિથિનો સત્કાર કરવો એ ગૃહસ્થ શ્રાવકના બાર વ્રત કહેલા છે જો ગૃહસ્થ ષટ્કર્મ અને બાર વ્રત ધારણ કરી પોતાના વ્યવહારમા પ્રવર્ત્તે તો દેશ વિરતિમા ચડી આતો થઈ ક્રમે ક્રમે ઉત્કૃષ્ટ ભાવે સર્વ વિરતિનો અધિકારી બને છે"

મુમુક્ષુ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો "ભગવન્ ગૃહસ્થ શ્રાવકના ષટ્કર્મ અને બારવ્રત આપના મુખથી સાભળી મને અતિશય આનદ થયોછે જો કે તે વિષે હુ યથાશક્તિ જાણુતો હતો તોપણ આપની

વાણીદ્વારા તે વાત જાણી મને અતિ આનંદ થયો છે હવે આ પાચમા ગુણુસ્થાન વિષેના દેખાવની સૂચના કૃપા કરી સંભળાવો ”

સૂરિવર ઉત્સાહથી બોલ્યા-“ ભદ્ર જે આ સોપાનની આસપાસ મોટી આકૃતિવાલા દશ ચાદલા રહેલા છે, તે દશ કર્મપ્રકૃતિની સૂચના કરેછે અપ્રત્યાખ્યાન ચાર કષાય, મનુષ્ય ગતિ, મનુષ્યનુ આયુષ્ય, મનુષ્ય આનુપૂર્વી, પ્રથમ સંહનન, ઔદારિક શરીર, અને ઔદારિક અંગોપાગ, આ સર્વ મળી દશ કર્મપ્રકૃતિનો આ ગુણુસ્થાનમા રહેલો જીવ બંધવ્યવચ્છેદ કરે છે, અને તે દશ મોટા ચાદલાની પાસે બીજા સડસઠ ચાદલાઓ છે તે ત્યા રહેલા જીવને કર્મની સડસઠ પ્રકૃતિઓનો બંધ સૂચવે છે

મુમુક્ષુએ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી પુનઃ અવલોકન કરી પુછ્યુ, “ મહાનુભાવ, આ પગથીઆની આસપાસ ઝીણા ઝીણા કિરણો પડતા દેખાય છે એ શુ હશે ?

સૂરિવર બોલ્યા—“ ભદ્ર, તારી સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ જોઇ હુ પ્રસન્ન થયો છુ એ કિરણોમા પણ એક ખાસ સૂચના રહેલી છે એ કિરણો ઉપરથી ત્યા રહેલા જીવને કર્મના ફલ ભોગવવાની અને કર્મપ્રકૃતિની સત્તાની સૂચના છે તે ઉપરથી જાણવાનુ છે કે, ચાર અપ્રત્યાખ્યાન, મનુષ્યાનુપૂર્વી તિર્યંચાનુ પૂર્વી, નરકત્રિક, દેવત્રિક બે વૈક્રિય, દુર્ભગ, અનાદેય, અયશ કીર્તિ, એ સત્તર કર્મપ્રકૃતિનો ઉદય વ્યવચ્છેદ થવાથી જીવ ત્યા સત્યાશી કર્મપ્રકૃતિનુ ફલ ભોગવે છે અને એકસો આડત્રીશ પ્રકૃતિની સત્તા છે આ સૂચના પણ સારી રીતે મનન કરવા જેવી છે ”

મુમુક્ષુ એ આનંદના આવેશથી જણાવ્યુ,—“ ભગવન્, આ પાચમા સોપાનને માટે જે ધ્યાન આપ્યુ, તે સાભળી મારા હૃદયની ભાવનામા ઊંડી છાપ પડી છે દેશ વિરતિ ધર્મ પણ જો શુદ્ધ રીતે સાચવવામા આવે તો તે આત્મિક ઉન્નતિનો ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવે છે, અને અધમ દશામાથી મુક્ત કરાવી અધ્યાત્મિક દશા

પ્રમત્ત સયત ગુણસ્થાનવાળા સર્વ વિરતિ સાધુઓ કહેવાય છે જો કે સાધુ પચમહાવ્રતના ધારક હોય છે, તથાપિ પ્રમાદના સેવનથી તેઓ પ્રમત્ત થઇ જાય છે, તેથી કરીને તેઓ આ સ્થાનમા વર્ત્તે છે ” મુમુક્ષુએ વચ્ચે પ્રશ્ન કર્યો—“ ભગવન્ , પચમહાવ્રતને ધારણ કરનારા અને સર્વદા ઉપયોગમા રહેનારા સાધુઓ પ્રમત્ત શીરીતે થાય? તે વિષે મારા મનમા શકા ઉત્પન્ન થાય છે ”

આનદસૂરિએ ઉમગથી ઉત્તર આપ્યો—“ભદ્ર, તારી શકા યોગ્ય છે સાધુઓ પણ કોઇવાર પ્રમાદના ફાસામા સપડાઇ જાય છે અને તેથી તેઓ પ્રમત્ત કહેવાય છે આ જગત્મા પાચ પ્રકારના પ્રમાદ છે ૧ મદ્ય, ૨ વિષય, ૩ કષાય, ૪ નિદ્રા અને ૫ વિકથા એ પ્રમાદ જીવને સસારમા નાખે છે અને અનેક જાતની ઉપાધિઓમા પાડે છે સાધુ પચ મહાવ્રતને ધારણ કરનાર હોય પણ જો એ પાચ માથી કોઇએક પ્રમાદનુ સેવન કરે તો તે પ્રમત્ત થઇ જાય છે જે સાધુ એ પચવિધ પ્રમાદમાથી એક પ્રમાદથી યુક્ત હોય અને જો ચોથો કષાય સજ્વલનનો ઉદય હોય તો તે સાધુ પણ અતર્મુહૂર્ત્ત સુધી પ્રમત્ત થાય છે જો અતર્મુહૂર્તથી વધારે પ્રમાદસહિત વર્તે તો તે આ પ્રમત્ત ગુણસ્થાનનામના છઠ્ઠા પગથીઆની નીચે પડી જાય છે અને અતર્મુહૂર્તમા પાછો પ્રમાદરહિત થઇ જાય તો તે ફરી ઉપરના અપ્રમત્ત ગુણસ્થાન ઉપર ચડી જાય છે

ભદ્ર, જે આ છઠ્ઠા પગથીઆની નીચે ઢાળ દેખાય છે, તે એવુ સૂચવે છે કે, સાધુ વધારેવાર પ્રમત્ત રહે તો તે અહિંથી નીચે ખસી પડે છે જે આ સોપાનની પાસે ચાર ટેકા મુકેલા છે તે ધર્મધ્યાનના ચાર પાયા છે જે આજ્ઞા, અપાય, વિપાક અને સસ્થાન એવા નામથી ઓલખાય છે તે આ ગુણસ્થાનમા ધર્મધ્યાનનો સભવ છે એમ દેખાડે છે જે આ દેખાવ ઘણીજ ઉત્તમ પ્રકારનીસૂચના કરે છે

મુમુક્ષુએ દીર્ઘ વિચાર કરી પ્રશ્ન કર્યો-“ ભગવન્, આ ગુણસ્થાનનુ નામ પ્રમત્તસયત છે, તો અહિ ધર્મધ્યાન શી રીતે સ-

ભવે ? અહિં તો આર્ત્ત તથા રૌદ્ર ધ્યાન હોવા જોઈએ માટે આ શકાને કૃપા કરી દૂર કરો"

આનદસૂરિ આનદ ધરીને બોલ્યા—"ભદ્ર, તારી શકા યોગ્ય છે તેનુ સમાધાન એકાગ્રચિત્તે સાભળ "આ છઠ્ઠા ગુણ સ્થાનમા મુખ્ય તો આર્ત્ત ધ્યાનજ છે અને તેને લઇને રૌદ્ર ધ્યાનનો પણ સભવ છે કારણકે, પ્રમત્તપણાને લઈને અહિં હાસ્ય વગેરે છ નોકષાય પ્રવર્તે છે તથાપિ ગૌણપણે અહીં ધર્મધ્યાન પણ રહેલુ છે પરતુ તે આજ્ઞાદિ સાલબન ધર્મધ્યાન છે, નિરાલબન ધર્મધ્યાન નથી

મુમુક્ષુએ પુન પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવન્, એ ધર્મ ધ્યાનના ચાર પાયાનુ યથાર્થ સ્વરૂપ મને સમજાવો "

આનદસૂરિ બોલ્યા—ભદ્ર, ધર્મધ્યાનનો પ્રથમ પાયો **આજ્ઞા ચિતન** છે ભવ્ય આત્મા એવુ ચિંતવન કરે કે, "સર્વજ્ઞ અર્હંત પ્રભુએ પ્રવચનદ્વારા જે કાંઈ આજ્ઞા અથવા કથન કરેલ છે તે સત્ય છે જે વસ્તુનુ યથાર્થ સ્વરૂપ મારા સમજવામા આવતુ નથી, તે મારી બુદ્ધિની મદતા છે, અથવા દુષમકાળનો પ્રભાવ, તેમજ સશય છેદનાર ગુરૂનો અભાવ ઇત્યાદિ છે, તેમજ અર્હંત પ્રભુ નિસ્વાર્થ, એકાત હિતકારી અને અમૃષાવાદી છે તેમણે જે કથન કરેલુ છે, તે યથાર્થ છે " આ પ્રમાણે ચિંતવન કરવુ, તે ધર્મધ્યાનનો 'આજ્ઞાવિચય નામે પહેલો પાયો છે ધર્મધ્યાનનો બીજો પાયો **અપાયવિચય** નામે છે તેમા ભવ્ય જીવ એવુ ચિતવન કરે કે, 'આ લોકમા રાગ, દ્વેષ, કષાય વગેરે આશ્રવોથી ઇહલોક પરલોકમા અપાય (કષ્ટ) ઉત્પન્ન થાય છે અને તે મહાન્ અનર્થના હેતરૂપ છે " ધર્મ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ **વિપાક વિચય** છે તેમા જીવ આ પ્રમાણે ચિંતવન કરે છે "ક્ષણે ક્ષણે કર્મના ફલનો વિચિત્ર રૂપે ઉદય થાય છે, તેનાથી જીવને સુખ દુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી સુખદુખ ભોગવતા હર્ષ શોક કરવો નહી, અને એ પૂર્વકૃત કર્મનો વિપાક છે, એમ સમજવુ " ધર્મધ્યાનનો ચોથો ભેદ **સસ્થાન વિચય** છે તેમા જીવ એવુ ચિંતવન કરે છે, "આ લોક સસ્થાન પુરૂષાકારે છે તે અનાદિ અને અનત છે તેની

અદર રહેલા સર્વ પદાર્થો ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવ રૂપ છે " આ પ્રમાણે ચાર પાયાવાળુ આલબન યુક્ત ધર્મધ્યાન છઠ્ઠા પ્રમત્ત સયત ગુણસ્થાનમા ગૌણ રૂપે છે " પરતુ સપ્રમાદ હોવાથી મુખ્યતા નથી મુમુક્ષુએ કહ્યુ, "મહાનુભાવ, સાલબન અને નિરાલબન ધ્યાન વિષે કૃપા કરી સમજાવો "

આનદસૂરિ બોલ્યા—" જે ધ્યાનમા કાઈ પણ આલબન હોય એટલે ધ્યેય વસ્તુને આલબન સહિત ચિંતવવામા આવે તે સાલબન ધ્યાન કહેવાય છે અને જેમા કોઇ જાતનુ આલબન ન હોય શુદ્ધ રીતે ધ્યેય વસ્તુનુ ચિતવન થતુ હોય તે નિરાલબન ધ્યાન કહેવાય છે એ નિરાલબન ધ્યાન જ્યાસુધી પ્રમાદ હોય ત્યાસુધી હોતુ નથી કારણ, પ્રમત્ત ગુણ સ્થાનમા મધ્યમ ધર્મ ધ્યાનની પણ ગૌણતા કહેલી છે, મુખ્યતા કહેલી નથી, એટલે આ પ્રમત્તગુણસ્થાનમા નિરાલંબન ધર્મ ધ્યાનનો સભવજ નથી "

મુમુક્ષુએ મનમા તર્ક કરીને પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવન્, અહિં કદિ મુનિ નિરાલબન ધર્મધ્યાનનો આશ્રય કરે તો તેથી શી હાનિ થાય ?" આનદ મુનિએ ઉત્તર આપ્યો—" ભદ્ર, જો મુનિ પ્રમાદી થઈને સામાયિક વગેરે ષડાવશ્યકનો ત્યાગ કરી નિશ્ચલ નિરાલબન ધર્મ ધ્યાનનો આશ્રય કરે તો તે મિથ્યાત્વ મોહિત ભાવથી મૂઢ થઇ જાય છે, તેથી સર્વજ્ઞ પ્રણીત જૈનાગમનુ રહસ્ય તેના જાણવામા આવતુ નથી, એથી વ્યવહારને દૂર કરી બેઠો છે અને તે નિશ્ચયને પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી કારણકે, જૈન સિદ્ધાતના જ્ઞાન વિના વ્યવહારપૂર્વક નિશ્ચયને સાધી શકાતો નથી તેને માટે શાસ્ત્રમાં ખાસ લખે છે કે, **" જો જૈન મતને અગીકાર કરતા હો, તેમજ જૈન મતના સાધુ થતા હોતો વ્યવહાર અને નિશ્ચયનો ત્યાગ કરો નહીં જો વ્યવહારનો ત્યાગ કરશો તો તીર્થનો ઉચ્છેદ થઈ જશે "** આ ઉપરથી સમજવાનુ છે કે, વ્યવહાર અને નિશ્ચય સર્વદા ધારણીય અને આદરણીય છે તે ઉપર એક દૃષ્ટાત છે જેમ કોઇ ગૃહસ્થ બેથા પગે ચાલી ફરે છે, તેને કોઇ વાર કોઇ અધિકારી અથવા

ધનવાન્ ગૃહસ્થે પોતાની સુ દર ઘોડા ગાડીમા બેસારી ફેરવ્યો, આથી તેને ફરવાનો આન દ પ્રાપ્ત થયો, પછી તેને પગે ફરવુ રૂચિકર થયુ નહીં,તેથી તે હમેશા પેલા ગાડીવાલા ગૃહસ્થની ગાડીમા ફરવાની અભિલાષા કરી રહ્યોછે,આથી તે પગે ચાલી ફરવા નીકળતો નથી તેમ પેલો ગાડીવાળો ગૃહસ્થ ફરીવાર તેને પોતાની ગાડીમા ફરવા લઇજતો નથી આથી ગાડીનો આન દ તેને મળતો નથી,અને તે પગે ચાલી ફરવા નીકળતો નથી, તેથી તે ઉભયભ્રષ્ટ થઇ સદા ચિંતાના દુ ખમા મગ્ન રહે છે તેવીજ રીતે (આ જીવ) સાધુ કદાગ્રહરૂપ ભૂત વળગી જવાથી આ પ્રમત્ત ગુણસ્થાનવડે સાધ્ય અને સ્થૂલ રીતે પુણ્યની પુષ્ટિના કારણરૂપ ષડાવશ્યકાદિ કષ્ટ ક્રિયા કરતો નથી, તેને પગે ચાલવા જેવુ ગણે છે, અને પ્રમત્ત ગુણસ્થાનમા જેનો લાભ કદાચિત્ થઇ શકે છે, એવુ નિર્વિકલ્પ, મનોજનિત, સમાધિરુપ નિરાલ બન ધ્યાનના અ શને કે જે પરમાન દ સુખના સ્વાદરૂપ છે, તેને ઘોડા ગાડીમા બેશી ફરવા જેવુ ચિત્તમા રહેવાથી તેની અભિલાષા રહેતા પ્રમત્ત ગુણસ્થાન ગતષડાવશ્યકાદિ કષ્ટ ક્રિયા કર્મનુ સમ્યક્ રીતે આરાધન કરતો નથી અને નિરાલ બન ધ્યાનાશતો પ્રથમ સ હનનના અભાવથી પ્રાપ્ત થઇ શકતુ નથી, તેથી ઉભય ભ્રષ્ટ થાય છે તેથી સાધુએ આવશ્યકાદિ ક્રિયા અવશ્ય કરવી જોઇએ આવશ્યક ક્રિયાનો ત્યાગ કરી નિરાલ બન ધ્યાનનો પ્રયત્ન કરવો એ અનુચિત છે ”

મુમુક્ષુએ શ કા લાવી પુછ્યુ, ‘ મહાનુભાવ, આપ નિરાલ બન ધ્યાનની ભારે પ્રશ સા કરો છો તેથી તે ધ્યાન સર્વોત્તમ છે, તો તે ધ્યાન કરવાનો પ્રયત્ન શામાટે ન કરવો ?”

આન દસૂરિ બોલ્યા—“ભદ્ર આ પ ચમકાલમા એ ધ્યાન પ્રાપ્ત કરી શકાતુ નથી, તેથી આવશ્યકાદિ ક્રિયાઓ છોડી તેને માટે પ્રયત્ન કરવો અનુચિત છે, તેને માટે તો હૃદયમા સતત મનોરથો કરવાના છે આપણા આર્હત ધર્મના મહર્ષિઓએ તેને માટે મહાન્ મનોરથો કરેલા છે જે મનોરથો સાભળતા આપણને હૃદયમા મહાન દ પ્રાપ્ત ... મહાનુભાવો કહેતા હતા કે, “ચિત્ત વૃ-

ત્તિનો નિરોધ કરી, ઇંદ્રિયોનો સમૂહ તથા તેના વિષયોને દૂર કરી શ્વાસોચ્છ્વાસની ગમ્યાગતિનુ રોધન કરી, ધૈર્ય ધારણ કરી, પદ્માસન વાળી કલ્યાણ કરવા નિમિત્તે, વિધિયુક્ત કોઇ પર્વતની કંદરામા બેસી અને એક વસ્તુપર દૃષ્ટિ સ્થિર કરી એકાંતે અંતર્મુખ રહેવાનો લાભ ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ?

ચિત્ત નિશ્ચલ થતા, રાગ, દ્વેષ, કષાય, નિદ્રા, અને મદ શાંત થતા, ઇંદ્રિયોના વિકારો દૂર થતા, ભ્રમાત્મક અંધકાર પ્રલય થતા જ્ઞાનનો પ્રકાશ થતા અને આનંદ પ્રગટ થઇ વૃદ્ધિ પામતા આત્મ અવસ્થામા રહેલા મારા જીવની વનના ક્રૂર સિંહો ક્યારે રક્ષા કરશે ? વળી એક સૂરપ્રભ નામના આચાર્ય કહે છે કે, હે ભગવન્, તમારા આગમરૂપી ભેષજથી, રાગરૂપ રોગ નિવર્ત્તવાથી નિર્મળ ચિત્ત યુક્ત થયે, ક્યારે એવો દિવસ આવશે કે જે દિવસે હુ સમાધિરૂપ લક્ષ્મીનુ દર્શન કરીશ ? ઇત્યાદિ વળી મહાત્મા શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ કહે છે કે, વનમા પદ્માસનથી બેઠા થકા મારા ખોળામા મૃગનુ બચ્ચુ આવી બેસે, અને હરણનો સ્વામી કાળીયાર મારા મુખને સુંઘે તે વખતે હુ મારી સમાધિમા નિશ્ચલ રહુ ? તેમજ શત્રુમા, મિત્રમા, તૃણમા, સ્ત્રીયોમા, સુવર્ણમા તેમજ પાષાણમા, મણિમા તેમજ માટીમા અને મોક્ષમા તેમજ સંસારમા એક સરખી બુદ્ધિવાળો હુ ક્યારે થઇશ ?

તેવીજ રીતે મંત્રી વસ્તુપાળ, તથા પરમતમા ભર્તૃહરિએ પણ મનોરથો કરેલા છે અને જે મનોરથ જે કરે છે, તે દુષ્પ્રાપ્ય વસ્તુનો જ કરે છે, પરંતુ જે વસ્તુ કષ્ટવિના સુખે મળતી હોય તેનો મનોરથ કોઇ કરતુ પણ નથી જેથી હે મુમુક્ષુ ? પ્રમત્ત ગુણસ્થ વિવેકી પુરૂષોએ પરમ સંવેગ ભાવથી અપ્રમત ગુણસ્થાનનો સ્પર્શ કર્યો હોય તો પણ સર્વ પ્રકારે પરમ શુદ્ધ પરમાત્મતત્ત્વ સંવિત્તિનો મનોરથ કરવો પરંતુ ષટ્કર્મ, ષડાવશ્યકાદિ વ્યવહાર ક્રિયાનો પરિહાર કરવો નહીં

"ભદ્ર, આવા આવા ધ્યાનના મનોરથો કરી આપણા પંચમ કાળના પૂર્વાચાર્યો ભવ્ય ભાવનાઓ કરતા હતા, પણ પોતાના નિત્યા

નુષ્ઠાનથી તદ્દન વિમુખ થતા નહતા. આ ઉપરથી સાધુઓએ સમજ વાનું છે કે, રાત્રિદિવસ લાગેલા દૂષણોનો ઉચ્છેદ કરવાને અવશ્ય ષડાવશ્યાદિક ક્રિયાઓ જ્યાસુધી ઉપગ્ના ગુણસ્થાનોથી સાધ્યને નિરાલંબન ધ્યાન પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાસુધી કરવી જોઇએ.

મુમુક્ષુએ પ્રસન્નતાથી કહ્યું, " ભગવન્, આપની આ વાણી એ મારા અંતરાત્માને પ્રસન્ન કર્યો છે, હવે આ પગથીઆ ઉપર જે ત્રેશ૦ ચાહલાઓ છે, અને તેમાથી જે એકાશી કિરણો નીકળે છે, તે દેખાવની સૂચના સમજાવો."

આનંદ મુનિએ કહ્યુ, "ભદ્ર, આ પ્રમત્ત ગુણસ્થાન રૂપ છઠ્ઠા પગથીઆપર વર્ત્તનારા જીવને ચાર પ્રત્યાખ્યાનનો બંધ-વ્યવચ્છેદ હોવાથી તે ત્રેશઠ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે, એ સૂચવવાને માટે આ ત્રેશઠ ચાહલાનો દેખાવ છે અનેઅહિં તિર્યંગ્ગતિ, તિર્યગાનુપૂર્વી નીચ ગોત્ર, ઉદ્યોત તથા ચાર પ્રત્યાખ્યાન,એ આઠ પ્રકૃતિનો ઉદય વ્યવચ્છેદ થવાથી તેમજ આહારક શરીર અને આહારક અંગોપાગનો ઉદય હોવાથી તે એકાશી પ્રકૃતિ વેદે છે, એ વાત સૂચવવાને આ એકાશી કિરણોનો દેખાવ આપેલો છે. સર્વ મળીને એકસો આડત્રીશ પ્રકૃતિની સત્તા આ સ્થળે દર્શાવી છે.

ભદ્ર, આ સૂચનાનું મનન કરી તું તારા આત્માની સ્થિતિનો વિચાર કરજે. તે વિચાર કરવાથી તું તારા શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખી શકીશ અને છેવટે તારા ચિદાનંદ સ્વરૂપનો આનંદ મેળવી શકીશ. આ માનવ જીવનની મહત્તાનો પરમલાભ મેળવવાને માટે એજ પરમ અને શ્રેય સાધક કર્ત્તવ્ય છે.





સપ્તમ સોપાન
(અપ્રમત્ત ગુણસ્થાન)





મહાનુભાવ આનંદ સૂરિ હૃદયમા ધર્મધ્યાન કરી અને આત્મસ્વરૂપનુ ચિતવન કરી મધુર વાણીથી બોલ્યા — 'ભદ્ર, હવે તને તારા સ્વાનુભવનો પ્રભાવ થયો હશે. આ સુદર નિસરણીના દેખાવો તારા હૃદયમા વિશેષ પ્રકાશ પાડતા જાય છે તારી દિવ્ય અને જ્ઞાનમય દૃષ્ટિ પૌદ્ગલિક અને આત્મિક ઘડીઓનુ યથાર્થ નિરીક્ષણ કરવાને સમર્થ થઈ છે બાહ્ય અને આતર પદાર્થોનુ પૃથક્કરણ કરવાની અગાધ શક્તિ તને પ્રાપ્ત થતી આવે છે

વત્સ હવે આ નીસરણીના સાતમા પગથીઆ ઉપર દૃષ્ટિ કર એ સુદર સોપાનની અદર જે દેખાવો આપેલા છે, તે દર્શનીય અને બોધનીય છે આ સુદર સોપાનના દેખાવો ખરેખર ચમત્કારી છે તેમનુ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કર અને તેનો બુદ્ધિ તત્ત્વથી વિચાર કર ''

મુમુક્ષુ બોલ્યો—"મહાનુભાવ, આ સુદર સોપાન મારા દૃષ્ટિમાર્ગમા આવેલ છે, પરતુ તેના ચમત્કારી દેખાવોની સૂચનાઓ મારા ધ્યાનમા આવતી નથી, તે કૃપા કરી સમજાવો ''

આનદસૂરિ સાનદ વદને બોલ્યા—"ભદ્ર આ સોપાનની અપૂર્વ શોભા જોવા જેવી છે તેની આસપાસ ચાર જ્યોતિના દીવાઓ પ્રકાશી રહ્યા છે તેની બાહેર થોડે છેટે છ રત્નમય પેટીઓ પડેલી છે, પગથીઆની કોર ઉપર સાત ચાદવાઓ છે અને તેમાની અઠ્ઠાવન,

ઓગણમાડ અને ઠાનેર એમ જૂદા જૂદા કિલ્લા નીકળે છે, જે એકદર એકસો આડત્રીશની સખ્યાએ પહોચે છે આ દેખાવોની અદર એવુ મનોહર રહસ્ય રહેલુ છે કે, જે ઉપરથી ભવ્યઆત્મા પોતાની આત્મિકસ્થિતિનુ સ્વરૂપ સમજી શકે છે

ભાઈ મુમુક્ષુ, આ સાતમા પગથીઆનુ સ્વરૂપ જાણવા જેવુ છે આ સોપાન **અપ્રમત્ત ગુણસ્થાન**ના નામથી ઓળખાય છે પચમહાવ્રતને ધારણ કરનાર મુનિ પાચ પ્રકારના પ્રમાદને અભાવે આ પગથીઆ ઉપર આરોહણ કરનારા થાય છે આ સ્થાનપર વર્ત્તનારા જીવને સજ્વલન ચાર કષાય તેમજ નોકષાયનો ઉદય જેમ જેમ મદ થતો જાય છે, તેમ તેમ તે અપ્રમત્ત થતો જાય છે આ ગુણસ્થાનપર આવેલા જીવો મોહનીય કર્મનો ઉપશમ કરવામા તેમજ ક્ષય કરવામા નિપુણ થતા જાય છે અને તેમ થવાથી તેઓ સદ્ધ્યાનનો આરભ કરે છે, અને તે માથી અનેક જાતના આત્મિક લાભો મેળવે છે ”

મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—“ ભગવન, મોહનીય કર્મ કેવુ હશે ? અને તેનો ઉપશમ કે ક્ષય કરવાથી શો લાભ થતો હશે ? ”

આનદના ઉદધિમા મગ્ન થયેલા આનદ મુનિ મધુર સ્વરથી બોલ્યા—“ ભદ્ર, જેમાથી જીવને મોહ ઉત્પન્ન થાય છે, તે મોહનીય કર્મ કહેવાય છે તે મોહનીયકર્મની સમ્યક્ત્વમોહ, મિશ્રમોહ, મિથ્યાત્વ મોહ, અને અનતાનુબધીચાર—આ સાત પ્રકૃતિ વિના એકવીશ પ્રકૃતિ રૂપ મોહનીય કર્મને ઉપશમ કરવામા તેમજ ક્ષય કરવામા જ્યારે પવિત્ર મુનિ સન્મુખ થાય છે, ત્યારે તે મહા મુનિ સાલબન ધ્યાનનો ત્યાગ કરી નિરાલબન ધ્યાનમા પ્રવેશ કરવાનો આરભ કરે છે આ મહાન્ લાભ મોહનીયકર્મના ઉપશમથી તેમજ ક્ષયથી મહા મુનિ મેળવી શકે છે ”

મુમુક્ષુ બોલ્યો—“ એ મહા મુનિ કેવા હોવા જોઇએ ? તે કૃપા કરી સમજાવો ” આનદ મુનિએ કહ્યુ,—“ ભદ્ર, જે મહાત્મા પચમહાવ્રતને ધારણ કરે છે, અઢાર હજાર શીલાગના લક્ષણો યુક્ત છે, જે સર્વદા આગમનો સ્વાધ્યાય કરનારા છે, જેની પવિત્ર

મનોવૃત્તિમા જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડેલો છે, જેઓ એકાગ્ર ધ્યાનવાન્ અને માનવાન છે, તે મહા મુનિ પૂર્વોક્ત મોહનીયકર્મનો ઉપશમ તેમજ ક્ષય કરી નિરાલબન ધ્યાનમા પ્રવેશ કરવાનો આરભ કરે છે અને તે ધ્યાનનો આરભ પણ આ સોપાન ઉપર થાય છે ”

મુમુક્ષુએ ઉત્સુક થઇને પ્રશ્ન કર્યો—“ ભગવન્ , અહિં ધ્યાન કરનારા યોગીઓ કેવા હોય છે ? તેમનુ કાઇક સ્વરૂપ સમજાવો તો મારી શુભ ભાવનામા વૃદ્ધિ થશે ”

મહાનુભાવ બોલ્યા—“ભદ્ર, સાલબન ધ્યાનનો ત્યાગ કરી નિરાલબન ધ્યાનમા પ્રવેશ કરનારા યોગીઓ ત્રણ પ્રકારના કહેવાય છે ૧ આરભક, ૨ તન્નિષ્ઠ, અને ૩ નિષ્પન્નયોગ જે યોગીઓ સ્વાભાવિક રીતે અથવા કોઇના સસર્ગથી વિરતિની પરિણતિ પ્રાપ્ત કરી કોઇ એકાતે બેશી પોતાના મર્કટ જેવા ચપળ મનને રોકવાને માટે પોતાની દૃષ્ટિને નાસિકાના અગ્ર ભાગે રાખી અને વીરાસનપર બેશી વિધિવડે સમાધિનો આરભ કરે તેઓ આરભક જાતના યોગીઓ કહેવાય છે પ્રાણ-વાયુ, આસન, ઇંદ્રિયો, મન, ક્ષુધા, તૃષા અને નિદ્રાનો જય કરી, અતરમા તત્વનુ ચિતન કરે અને સર્વ પ્રાણી ઉપર પ્રમોદ, કરૂણા, અને મૈત્રી ભાવના ધારણ કરે તે તન્નિષ્ઠ યોગીઓ કહેવાય છે જેમા અદર અને બાહેર સકલ્પ-વિકલ્પના કલ્લોલ ઉદ્ભવતા નથી, અને જેમા સપૂર્ણ શુદ્ધ વિદ્યારૂપ કમલિની ખીલી રહી છે, એવા જેમના માનસ—મનની અદર નિર્લેપ એવો હસ—આત્મા સતત અમૃતનુ પાન કરે છે, તે નિષ્પન્ન યોગી કહેવાય છે આવા યોગીઓ આ સોપાન ઉપર નિરાલબન ધર્મધ્યાનના અધિકારી બને છે ”

મુમુક્ષુ સાનદ થઇને બોલ્યો—“ભગવન, અહા! આપની આ વાણી સાભળી મારા હૃદયને અત્યત આનદ પ્રાપ્ત થય છે અહા! આર્હતધર્મની યોગવિદ્યા કેવી ચમત્કારી છે? જૈન યોગીઓએ એ વિદ્યાને માટે કેવો પ્રયત્ન કરેલો છે? આરભક, તન્નિષ્ઠ અને નિષ્પન્ન યોગીઓનો ક્રમ કેવો ઉત્તમ છે! આવી યોગ વિદ્યાનો મારા હૃદયમા

આવીર્ભાવ થશે,અને યોગવિદ્યાના પ્રભાવથી આ આસ્તિક આત્મા અ-લકૃત થશે." ભગવન્, હવે કૃપા કરી આ સોપાનનુ સ્વરૂપ સમજા વો હુ પણ અપ્રમત્ત થઈ તે સાભળવાની ઈચ્છા રાખુ છુ "

મુમુક્ષુની આવી ભાવનામય વાણી સાભળી આનદસૂરિ હૃદય મા સતુષ્ટ થઈ વિચારવા લાગ્યા અહો! ઉપદેશનો પ્રભાવ કેવો દિવ્ય છે? આ આસ્તિક આત્મા અનુક્રમે કેવી ઉન્નતિપર આવતો જાય છે આ નીસરણીનો દેખાવ તેના હૃદયને નિર્મળ બનાવતો જાય છે, અને તેના આત્માને ગુણોનુ પોષણ કરતો જાય છે હવે આ ભદ્રિક જીવ આત્મસ્વરૂપનો પ્રેમી બન્યો છે તેણે બાહ્યવસ્તુની પ્રીતિ છોડી છે, આત્મિકકલા પ્રગટ કરવા નિશ્ચય કર્યો છે, આત્મ વિચારણામા તે તત્પર થયો છે આત્માનુભવ રૂપ રસનું પાન કરવા અને અવિચલ કલાને પ્રાપ્ત કરવા આ ઉજમાળ થયો છે, હવે અલ્પ સમયમા આ ધીર પુરૂષ શિવમાર્ગની સન્મુખ આવી શકશે "

આ પ્રમાણે વિચારી તે મહાત્મા મધુર સ્વરથી બોલ્યા–"ભદ્ર, તારી પવિત્ર પરિણતિ જોઇ હું અત્યત પ્રસન્ન થયો છુ હવે આ સો પાનના દેખાવની સૂચનાઓ વિષે જે કાંઈ સમજુતી આપુ, તે ધ્યા નમા રાખજે આ સુદર સોપાન કે જે અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનના નામ થી ઓળખાય છે, તેની અદર નિરાલબન ધ્યાનનો પૂર્ણ રીતે સભ વ છે જે આ પગથી આની આસપાસ જ્યોતિના ચાર દિવાઓ છે, તે ચાર પ્રકારના ધ્યાનને સૂચવે છે આ સ્થાનમા વર્તનાર આત્માને મુખ્યપણે ચતુર્વિધ ધર્મધ્યાન હોઇ શકે છે ધર્મધ્યાનના મૈત્રી પ્રમુખ, આજ્ઞાવિચય પ્રમુખ અને રૂપસ્થ પ્રમુખ ચાર ચાર ભેદ દર્શાવેલ છે સર્વ જીવ સાથે પ્રેમભાવ ચિંતવવો સર્વ જીવનુ ભલુ ચહાવુ, સર્વ જીવ ઉપર હિતબુદ્ધિ રાખવી તે મૈત્રી ગુણિજનનુ તેમજ જ્ઞાનિ જનનુ તેમજ જ્ઞાની પ્રમુખ ઉત્તમ જીવોના શુભકાર્યોથી તેઓનુ બહુમાન કરવુ, તેમને જોઈ હર્ષ ધરવો એ પ્રમોદ દીન, તથા દુખી પ્રાણી ઓ તરફ દયા લાવવી તેનુ શુભ ચિંતવન કરી તેઓનુ દુખ દૂર ક રવુ અને અધર્મીને ધર્મ પમાડવાની અભિલાષા એ કરૂણા અને

હિંસાથી અધમ કરનારા પ્રાણી તરફ તેમજ દેવગુરૂધર્મની નિંદા કરનારા દુષ્ટ આશયવાળા જીવોનુ બુરૂ નહિ ચાહતા, તેઓ પોતપોતાને કર્મને વશ છે એમ વિચારી તેઓના ઉપર રાગદ્વેષ નહિ રાખતા મધ્યમ પરિણામે વર્તવુ તે **માધ્યસ્થ્ય** એ ચાર ભાવનાનો ધર્મધ્યાનમા સમાવેશ થઈ જાય છે બીજા આજ્ઞાવિચય વગેરે ચાર ભેદ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનને પ્રસંગે કહેવામા આવ્યા છે ખાસ કરીને આ સોપાનના ઉપર ચાર પ્રકારનુ ધ્યાન ઉપાદેય છે, તે સાવધાન થઈને સાભળવા જેવુ છે પહેલુ **રૂપસ્થ** ધ્યાન કહેવાય છે, જેની અંદર રૂપમા રહ્યા છતા પણ આ પ્રમાણે ચિંતવન કરાય છે–"આ મારો જીવ અરૂપી, અને અનંતગુણી છે, પરંતુ તે શ્રી અરિહંતના અતિશયોનુ અવલંબન કરી તે સ્વરૂપની સાથે આત્મ સ્વરૂપની એકતા કરવાનો અધિકારી છે" આવુ ચિંતવન કરનારૂ ધ્યાન તે રૂપસ્થ ધ્યાન કહેવાય છે

બીજા ધ્યાનનુ નામ **પિંડસ્થ ધ્યાન** છે તેની અંદર પોતાના શરીરધારી જીવમા પંચ પરમેષ્ઠીના ગુણોની ધારણા કરવામા આવેછે ગુણીના ગુણરૂપ પિંડનુ તેમા ચિંતવન થાય છે તેથી તે પિંડસ્થ ધ્યાન કહેવાય છે

ત્રીજા ધ્યાનનુ નામ **પદસ્થ ધ્યાન** છે તેની અંદર પંચપરમેષ્ઠીના ગુણનુ સ્મરણ કરી તેમની વાણી વ્યાપારરૂપ ધ્યાન કરવામા આવે છે

ચોથુ રૂપાતીત ધ્યાન છે એ સર્વમા ઉત્કૃષ્ટ ધ્યાન છે નિરંજન નિર્મળ, નિર્વિકલ્પ, (સંકલ્પ વિકલ્પ રહિત) અભેદ, એક શુદ્ધ સત્તા સ્વરૂપ, ચિદાનંદ તત્ત્વામૃત રૂપ, અસંગ, અખંડ, અને અનંત ગુણ પર્યાય રૂપ આત્મસ્વરૂપનુ ચિંતવન કરવામા આવે છે

ભાઈ મુમુક્ષુ, આ ચતુર્વિધ ધર્મધ્યાન આ સોપાનની અંદર મુખ્યપણે હોય છે તેમા જે રૂપાતીત ધ્યાન છે, તે શુક્લ ધ્યાનરૂપ હોવાથી અંશ માત્ર ગૌણપણે રહે છે" મુમુક્ષુ હર્ષના આવેશથી બોલ્યો—"મહાશય, આપના કહેવાથી મને આ સોપાન વિશેષ રૂ

ચિકર લાગે છે આ સ્થાને વર્ત્તનારા આત્માઓને હુ પૂર્ણ ધન્યવાદ આપુ છુ અને આ સોપાનના સ ગને માટે ઉચ્ચ ભાવના ભાવુ છુ હવે કૃપા કરી આ દેખાવોની હેતુ ભરેલી સૂચનાઓ સમજાવો ”

આન દ સૂરિ બોલ્યા—‘ ભદ્ર, જો, આ સાતમા સોપાનની બાહેર થોડે છેટે રત્નોની છ પેટીઓ દેખાય છે, તેની સૂચના જાણવા જેવી છે આ ગુણસ્થાનમા સામાયિક વગેરે ષડાવશ્યક ક્રિયાઓ હોતી નથી તે વ્યવહાર ક્રિયા રૂપે નથી પર તુ નિશ્ચય ક્રિયા રૂપે છે એટલે સામાયિક વગેરે ક્રિયાનો સ બ ધ આત્માની સાથે છે, તે આત્માનાજ ગુણ છે આર્હત સિદ્ધાતમા સામાયિકનો અર્થ આત્માજ કહેલ છે આ જે રત્નોની છ પેટીઓ સોપાનની બાહેર જરા દૂર રાખવામા આવી છે તે ‘ સામાયિક વગેરે ષડાવશ્યક ક્રિયાઓ રત્નરૂપ છે, પણ તે વ્યવહારરૂપે આ સ્થાનમા નથી ’ એમ સૂચવે છે આ સૂચના ખરેખર અવધારણા કરવા યોગ્ય છે ”

મુમુક્ષુ ઇતિજારીથી બોલ્યો—“ભગવન્ , આ સૂચના જાણી મારા હૃદયમા પ્રબોધનો ભારે પ્રકાશ પડ્યો છે, તથાપિ એક સૂક્ષ્મ શ કા ઉત્પન્ન થાય છે તે આપ મહાનુભાવ દયા લાવી દૂર કરશો ”

આનદર્ષિ બોલ્યા—“ભદ્ર, ખુશીથી તારી શ કા પ્રગટ કર હુ યથા મતિ તેનો પરિહાર કરીશ ”

મુમુક્ષુ મગ્ન થઇને બોલ્યો—“મહાનુભાવ, વ્યવહાર ક્રિયારૂપ ષડાવશ્યકક્રિયા આ ગુણસ્થાન ઉપર શામાટે ન હોય? તે કૃપા કરી દર્શાવો ”

મહાત્માએ ઉત્તર આપ્યો,—“ ભદ્ર, આ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનમા સત્ ધ્યાનના યોગથી નિર તર ધ્યાનમાજ પ્રવૃત્તિ રહે છે, અને તેથી આત્મા સ્વાભાવિકી, સહજ, નિત્ય એવી પોતાની સ કલ્પ-વિકલ્પ રૂપ માલાનો ત્યાગ કરે છે, તેથી તે (આત્મા) અહિં નિર્મળ એક સ્વભાવ રૂપે રહે છે અને આ સોપાનપર વર્ત્તનાર જીવ [1]ભા

---

૧ ક્રોધનો નિગ્રહ કરવાથી ક્ષમાનો ઉપશમ થાય છે, લોભનો નિગ્રહ કરવાથી તૃષ્ણાનો છેદ થાય છે અને અનેક ભવની સ ચય કરેલી અષ્ટકર્મરૂપ રજથી આત્મસ્વરૂપને લાગેલો મેલ, તપ સ યમથી ધોવાથી આ ગુણસ્થાન ભાવનીય કરાય છે

વતીર્થમા સ્નાન કરીને પરમ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે અને અનુક્રમે ધ્યા નાવલબી થઇ પરમાનદરૂપ સમુદ્રમા પ્રવેશ કરે છે, તેથી આ ગુણસ્થાનમા વ્યવહાર ક્રિયા રૂપ ષડાવશ્યકક્રિયા કરવાની જરૂર રહેતી નથી ”

મુમુક્ષુ પ્રસન્ન થઇને બોલ્યો—“ભગવન્, તમારા વચનાત્રે મારી શકાનો ઉચ્છેદ કર્યો છે, હવે આ સોપાનને લગતી બીજી સૂચનાઓ સમજાવો ”

આનદ મુનિ બોલ્યા—“ભદ્ર, આ સાતમા સોપાનની કોર ઉપર જે સાત ચાદલાઓ ચળકે છે, તે એવુ સૂચવે છે કે, આ સ્થાનપર આરૂઢ થયેલો જીવ ૧ શોક, ૨ રતિ, ૩ અરતિ, ૪ અસ્થિર, ૫ અશુદ્ધ, ૬ અયશ, અને ૭ અશાતા વેદનીય આ સાત પ્રકૃતિનો બધ-વ્યવચ્છેદ કરે છે, તેની ઉપર જે અઠાવન અને ઓગણસાઠ કિરણો દેખાય છે, તે ઉપરથી એવી સૂચના થાય છે કે, આહારક, આહારક ઉપાગ અને જો દેવાયુ ન બાધે તો તે જીવ અઠાવન પ્રકૃતિનો બધ કરે છે અને દેવતાનુ આયુષ્ય બાધે તો ઓગણસાઠ પ્રકૃતિનો બધ કરે છે અને સ્ત્યાનર્દ્ધિત્રિક અને આહારકદ્વિકનો ઉદય વ્યવચ્છેદ કરે તો છોતેર પ્રકૃતિનુ ફળ વેદે છે, જે આ કિરણોની સખ્યા તે વાતને સૂચવે છે આ તે કિરણોની એકદર એકસો આડત્રીશની સખ્યા છે, તે તેટલી પ્રકૃતિની સત્તાની વાત દર્શાવે છે ભદ્ર, આ પ્રમાણે આ સોપાનના દેખાવોની સૂચના મનન કરવા જેવી છે અને તેથી પવિત્ર અને ભવ્ય આત્મા પોતાની આત્મિકઉન્નતિમા આગળ વધે છે ”

આનદ સૂરિના આ વચનો સાભળી મુમુક્ષુ આનદ સાગરમા મગ્ન થઇ ગયો તેના મુખ મડળ ઉપર આનદના કિરણો પ્રસરી ગયા તે સસ્મિત વદને બોલ્યો—“ભગવન્, આ સોપાનનો વૃત્તાત જાણી મારા આતર બોધમા વધારો થયો છે અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ મારા મસ્તિષ્કમા સ્ફુરી રહ્યુ છે અને તેને માટે ઉપરા ઉપર ભવ્ય ભાવનાઓ પ્રગટ થયા કરે છે





અષ્ટમ સોપાન.

(અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાન.)





ત્મિક કાર્ય કરવામા તત્પર બનેલા, સર્વ વિશ્વનુ સમદૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કરનારા, જન્મ, જરા, મૃત્યુ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, સ યોગ વિયોગ જન્ય અ નત દુ ખાનલમા પચાતા પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરવાની ઉત્તમ ઈચ્છા રાખનારા અને પરહિતમા આત્મહિત સમજનારા મહાનુભાવ આન દસૂરિ મુમુક્ષુને ઉદ્દેશીને બોલ્યા—
" ભદ્ર, આ નીસરણી તરફ દૃષ્ટિ કરી આઠમા પગથીઆનુ અવલોકન કર એ સુદર સોપાનની આસપાસ જે દેખાવો આપેલા છે, તેમની સૂચનાઓ ઘણીજ ગ ભીર અને વિચારણીય છે

ભદ્ર, આ આઠમુ સોપાન **અપૂર્વકરણ** ગુણસ્થાનના નામથી ઓળખાય છે આ ગુણસ્થાનપર આવેલા જીવને અપૂર્વ એવા આત્મ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેથી આ સ્થાનનુ નામ અપૂર્વકરણ પડેલુ છે આ પગથીઆની આસપાસ પાચ હીરાઓ ચળકી રહ્યા છે, અને તેની બ ને બાજુએ પ્રકાશમય પ ક્તિઓ દેખાય છે આ દેખાવો આ ગુણ સ્થાનના શુદ્ધસ્વરૂપને બતાવી આપે છે અને તેની અ તર ગ ખુબી દર્શાવે છે જે આ પગથીઆની આસપાસ પાચ હીરાઓ ચલકે છે, તે એવી સૂચના આપે છે કે અહીં આવેલા જીવને રસઘાત, સ્થિતિઘાત, ગુણશ્રેણિ, ગુણસ ક્રમ અને અપૂર્વ સ્થિતિબ ધ એ પાચ વિષયોનો લાભ થાય છે"

જ્યારે ચારિત્ર મોહનીયની એકવીશ પ્રકૃતિ ઉપશમાવવા તેમજ ક્ષય કરવા વાસ્તે અત્યત શુદ્ધ અધ્યવસાયથી વીર્ય વિશેષ ઉલ્લસિત થવાથી એ પાચ પ્રકારના મહાન્ લાભો સ પાદન થાય છે," અને આ ગુણસ્થાનમા અપૂર્વ આત્મગુણની પ્રાપ્તિ થવાથી તેનુ નામ અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાન આપવામા આવ્યુ છે મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવન્, આપે જે આ પાચ હીરાની સૂચના બતાવી તેમા ગુણશ્રેણી અને ગુણસ ક્રમ વિષે વધારે સમજુતી આપવાની કૃપા કરો " આનદ મુનિએ આનદ પવક જણાવ્યુ વત્સ, અપૂર્વ કરણાદિ અ શથીજ બે પ્રકારની શ્રેણી પર આરોહણ થઇ શકે છે જે આ પગથીઆની બ ને બાજુ બે પ્ર કાશમય પ ક્તિઓ છે, તે બે પ્રકારની ગુણશ્રેણીને સૂચવે છે એક શ્રેણીનુ નામ ઉપશમશ્રેણી છે અને બીજીનુ નામ ક્ષપકશ્રેણી છે જ્યારે આ અપૂર્વકરણ સોપાનમા જીવ આરોહણ કરે છે ત્યારે તે સમયે અપૂવકરણના પ્રથમ અ શથીજ જે ઉપશામક હોય તે ઉપ ગમ શ્રેણીએ ચડે છે અને જે ક્ષપક હોય તે ક્ષપકશ્રેણીએ ચડે છે "

મુમુક્ષુએ શકા લાવી પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવન્, ઉપશામક કોણ કહેવાય ? અને તેની યોગ્યતા કેવી રીતે થાય ? તે કૃપા કરી સમજાવો "

આનદ મુનિએ ઉત્તર આપ્યો "વત્સ, સાભળ, જે ઉપશામક મુનિ શુકલ ધ્યાનના પ્રથમ પાયાનુ ધ્યાન કરે છે, તે ઉપશામક કહેવાય છે અને તે ઉપશમશ્રેણીને અ ગિકાર કરે છે જે મુનિ પૂર્વગત શ્રુતના ધારણ કરનારા, નિરતિચાર ચારિત્રવાળા અને પ્રથમના ત્રણ સ - હનનથી યુક્ત એવા મુનિ ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત કરે છે તે ઉપશમ શ્રેણીવાળા મુનિ જો અલ્પ આયુષ્યવાળા હોય તો કાળધર્મને પામ્યા પછી તેઓ પાચ અનુત્તર વિમાનમા ઉ ત્પન્ન થાય છે, પરતુ જેમને પ્રથમ સ હનન હોય તેજ અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થાય છે અને જે બીજા સ હનનવાલા હોય છે તે અનુત્તર વિમાનમા ઉત્પન્ન થતા નથી જેઓ સેવાત સ હનનવાળા હોય છે, તેઓ ચોથા મહેદ્ર દેવલોક સુધી જઇ શકે છે એટલે ત્યા સુધી ઉત્પન્ન થાય છે

બાકીના કીલિકાદિ ચાર સહનનવાલા બબે દેવલોક ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરતા ત્યાસુધી ગમન કરી શકે છે પ્રથમ સહનનવાલા મોક્ષ સુધી ગમન કરી શકે છે, અને જેનુ આયુષ્ય સાતલવ અધિક હોત તો તે અવશ્ય મોક્ષે જાત, તેજ સ્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમા ઉત્પન્ન થાય છે ”

મુમુક્ષુ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો—“ભગવન્, આપની વાણીએ મારા હૃદયની શકા પ્રશાન્ત કરી છે, હવે ક્ષપકશ્રેણીનુ સ્વરૂપ કહેવાની કૃપા કરો ”

મુનિવર્ય મગ્ન થઈને બોલ્યા—“વત્સ, ચરમશરીરી એટલે જેનુ છેલ્લુ શરીર છે, અને જેણે આયુષ્ય બાધેલ નથી એવા અલ્પ કર્મી ક્ષપકમુનિને ચોથા ગુણસ્થાનમા નરકાયુનો ક્ષય થઈ જવાથી અને પાચમા ગુણસ્થાનમા તિર્યચના આયુષ્યનો ક્ષય થઈ જવાથી તેને સાતમા ગુણસ્થાનમા દેવાયુનો ક્ષય થઈ જાય છે, તે સાથે દર્શન મોહના સપ્તકનો પણ ક્ષય થઈ જાય છે ત્યાર પછી તે ક્ષપકમુનિને એકસો આડત્રીસ કર્મપ્રકૃતિનીજ સત્તા રહે છે, ત્યારે તે આઠમા ગુણસ્થાનના પગથીઆપર ચડે છે આ સ્થાન ઉપર ઉત્કૃષ્ટ રૂપાતીત નામના ધર્મધ્યાનનુ તે વારવાર સેવન કરતા અભ્યાસરૂપ થઈ જાય છે, તેથી તેને અહિં તત્ત્વ પ્રાપ્તિ થાય છે

વત્સ, આ આઠમા સોપાન ઉપર આવેલો આત્મા—જીવ પૃથક્ત્વ વિતર્ક સપ્રવિચાર નામના શુકલ ધ્યાનના પ્રથમ પાયાનુ ધ્યાન કરે છે, તેનુ ધ્યાન કરનાર મુનિ વજ્ર, ઋષભ નારાચ નામના પ્રથમ સહનન યુક્ત હોય છે જે સહનન તેની આત્મિક ઉન્નતિમા ઉપયોગી થઈ પડે છે ”

મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—“ભગવન્, આ સોપાન ઉપર યોગીંદ્ર ક્ષપક કેવી રીતે ધ્યાન કરે છે, તે કૃપા કરી કહો ”

આનદસૂરિ બોલ્યા—“ભદ્ર, આ સોપાન ઉપર રહેલ ક્ષપક મુનિ વ્યવહાર અપેક્ષ્ય ધ્યાન કરવાને યોગ્ય થાય છે તે નિબિડ દૃઢ

પયકાસન કરે છે નીશ્ચલ આસન કરીને કારણકે આસન જયજ ધ્યાનના પ્રથમ પ્રાણ છે જે પર્યકાસન જધાના અધો ભાગમા પગ ઉપર કરવાથી થાય છે તેમ કેટલાએક સિદ્ધાસન પણ કરે છે વળી આસનનો કાઇ નિયમ નથી એમ પણ કહેલુ છે જે આસનથી ચિત્તની સ્થિરતા થાય એવુ ગમે તે પ્રકારનું આસન તે વાસ્તવિક છે

જ્યારે તે ક્ષપકયોગી ધ્યાનસ્થ થાય છે, ત્યારે તેણે નાસિકાના અગ્ર ભાગમા જેણે નેત્રની દૃષ્ટિ સ્થાપન કરેલી છે એવા પ્રસન્ન નેત્ર વાળા હોય છે, તેમજ તેના નેત્રો અર્ધ વિકસીત રહે છે તે સમયે તેના મન ચિત્ત અને અત કરણના સકલ્પ–વિકલ્પરૂપ વ્યાપાર બધ થાય છે તે કાલે તેનામા કોઇ જાતની ઇચ્છા હોતી નથી માત્ર આ સસારનો ઉચ્છેદ કરવાનોજ તેનો ઉદ્યમ હોય છે કારણકે ભવને ઉચ્છેદ કરવાની અભિલાષાવાળા ધ્યાનવાનનેજ યોગની સિદ્ધિ થાય છે તે મહાન્ યોગી પ્રાણાયામદ્વારા પોતાના પ્રાણનો રોધ કરે છે તે પ્રાણાયામના પૂરક, રેચક અને કુભક એવા ત્રણ પ્રકાર બને છે શ્વાસોશ્વાસને પૂરે તે પૂરક, તેને બાહેર ખાલી કરે તે રેચક અને અદર નિરોધ (ઘડા રૂપે અતિશયે કરી સ્થિર કરે) તે કુભક કહેવાય છે પૂરકમા બાર આગળ સુધીના બાહેરના પવનને આકર્ષવામા આવે છે રેચકમા નાભિકમલના ઉદરથી હલવે હલવે પવનને બાહેર કાઢવામા આવેછે અને કુભકમા પવનને ઘડારૂપે અતિશય સ્થિર કરવામા આવે છે વત્સ, આ પ્રમાણે ત્રિવિધ પ્રકારે પવનને જીતવાથી મનનો નિરોધ (વશ) થઇ શકે છે, કારણકે, જ્યા મન છે ત્યા પવન અને જ્યા પવન ત્યા મન રહેલુ હોય છે તેરીતે પવનના જયથી આકુચન તથા નિર્ગમન સાધીને વાયુનો સગ્રહ અને ચિત્તનુ એકાગ્રપણુ સાધી (ચિંતન કરીને) સમાધિને વિષે નિશ્ચલતા પ્રાપ્ત થાય છે ”

મુમુક્ષુએ શકા લાવી કહ્યુ –"ભગવન્ ત્યારે તો એમ સિદ્ધ થયું કે, ક્ષપકશ્રેણીપર આરોહણ કરતા પ્રાણાયામનો ક્રમ અવશ્ય રાખવો જોઇએ પ્રાણાયામના ક્રમ શિવાય ક્ષપકશ્રેણીપર આરોહણ થઇ શકે નહીં, એમ સમજવુ ”

આનંદમુનિ બોલ્યા—"વત્સ, એમ સમજવાનુ નથી દ્રવ્ય અને ભાવમા ભાવનીજ પ્રધાનતા છે પ્રાણાયામ કરે તોજ ક્ષપકશ્રેણીએ ચડી શકાય એવો કાઇ નિયમ નથી એ દ્રવ્યછે ક્ષપક પુરૂષનો ભાવ જ ક્ષપકશ્રેણીનુ કારણ છે પ્રાણાયામ વગેરે તો તેના આડંબર છે તત્ત્વથી તો ભાવજ પ્રધાન છે મરૂદેવા વગેરે ઘણા આત્માઓ કેવળ ભાવથીજ ક્ષપકશ્રેણીપર આરૂઢ થયેલા છે "

મુમુક્ષુ સાનંદ વદને બોલ્યો—"ભગવન્, તે વિષે હવે હુ નિઃશંક થયો છુ કૃપા કરી શુકલ ધ્યાનના પ્રથમ પાયાનુ સ્વરૂપ સમજાવો '

આનંદમુનિ હર્ષિત વદને બોલ્યા—"ભદ્ર, શુકલધ્યાનના પ્રથમ પાયાનુ નામ સપૃથકત્વ, સવિતર્ક, સવિચાર છે તેમા વિતર્ક સહિત વર્ત્તે તે સવિતર્ક, તેમજ વિચાર સહિત વર્ત્તે તે સવિચાર અને પૃથક્ત્વ સહિત વર્ત્તે તેસપૃથક્ત્વ આ ત્રણ વિશેષણ યુકત હોવાથી તેનુ તે નામ સાર્થક છે તેમા શ્રુત શાસ્ત્રની ચિંતા રહે છે, તેથી તે સવિતર્ક છે, શબ્દ અર્થ તથા યોગાંતરમા સંક્રમણ કરવાના તેમા વિચાર થાય છે, તેથી તે સવિચાર છે, અને દ્રવ્યગુણ પર્યાયાન્તિથી તેમા અન્યપણુ છે, તેથીતેસપૃથક્ત્વછે એટલે તે ધ્યાન ધરતા અંતરંગ ધ્વનિરૂપ વિતર્ક થાય છે, કારણકે સ્વકીય નિર્મળ પરમાત્મ તત્ત્વ અનુભવમય અંતરંગ ભાવગત આગમના અવલંબનથી આ સવિતર્ક ધ્યાન છે, અને તેથી જે ધ્યાનમા પર્વોકત વિતર્ક વિચારણા રૂપ અર્થથી અર્થાતરમા, શબ્દથી શબ્દાતરમા અને યોગથી યોગાતરમા સંક્રમણ હોવાથી તે સવિચાર સંક્રમણ છે, તેમજ જે ધ્યાનમા પૂર્વોકત તે વિતર્ક અને સવિચાર અર્થ વ્યંજન યોગાનર સંક્રમણ રૂપ પણ શુદ્ધાત્માની પેઠે દ્રવ્યથી દ્રવ્યાતરમા અથવા ગુણોથી ગુણાતરમા અથવા પર્યાયોથી પર્યાતરમા જાય છે, (તેમા સહભાવી તે ગુણ છે અને ક્રમભાવી તે પર્યાય છે,) તે દ્રવ્યગુણ પર્યાયાતરામા જે ધ્યાનમા અન્યત્વ પૃથક્ત્વ છે તે સપૃથક્ત્વ છે આવા શુકલ ધ્યાનના પ્રથમ પાયાથી ધ્યાતા જીવ ઉત્તમ પ્રકારનો લાભ મેળવવાને ભાગ્યશાળી થાય છે પ્રથમ તો તેનામા એવા પ્રકારની કોઈ આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે કે જેથીતે શુ

દ્ધિ મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીના સુખને બતાવનારી થઇ પડે છે, કારણકે, સવિતર્ક સવિચાર સપૃથક્ત્વ નામના શુક્લ ધ્યાનનો ધ્યાતા યોગીંદ્ર સમાધિનો શુદ્ધ ઉપાસક હોય છે

ભદ્ર મુમુક્ષુ, અહિં એક વાત ખાસ લક્ષમા રાખવાની છે જે એ શુક્લ ધ્યાનનો પ્રથમ પાયો છે, તે પ્રતિપાતી કહેવાય છે, એટલે તે પતનશીલ ઉત્પન્ન થાય છે, તથાપિ તે એટલો બધો અતિ નિર્મળ છે કે, તેના પ્રભાવથી આ સોપાનપર રહેલા જીવને ઉપરના સોપાન ઉપર આરોહણ કરવાની ચાહના રહ્યા કરે છે ભાઈ મુમુક્ષુ, જો, આ સોપાન ઉપર છવીશ રત્નો પ્રકાશી રહ્યા છે, તેઓમાથી બત્રીશ, બોતેર અને એકસોઆડત્રીશ કિરણોના જાળ નીકળે છે આ દેખાવ ઉપરથી એવી સૂચના થાય છે કે, આ આઠમા સોપાનપર આવેલા જીવને નિદ્રાદ્વિક, (બે જાતની નિદ્રા,) દેવદ્વિક, (બે દેવ જાતિ,) પચેદ્રિયજાતિ, પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ ત્રસનવક (નવ જાતના ત્રસ) વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ, વૈક્રિયઉપાગ, આહારક ઉપાગ, આદ્ય સસ્થાન, નિર્માણ નામ, તીર્થકર નામ, વર્ણ ચતુષ્ક, (ચારવર્ણ) અગુરૂલઘુ, ઉપઘાત, અને ઉચ્છ્વાસ—આ બત્રીશ કર્મ પ્રકૃતિ નો બધ-વ્યવચ્છેદ થવાથી છવીશ કર્મપ્રકૃતિનો બધ કરે છે અને છેલા ત્રણ સહનન અને સમ્યક્ત્વ મોહ આ ચારનો ઉદય વ્યવચ્છેદ થવાથી તે બોતેર કર્મપ્રકૃતિ વેદે છે, એક દર અહિં એકસોઆડત્રીશ કર્મપ્રકૃતિની સત્તા રહેલી છે આ દેખાવ ઉપરથી આ વાત સિદ્ધ થાય છે વત્સ, આ આઠમા અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનનુ સ્વરૂપ હૃદયમા રાખી તેનુ મનન કરજે જે ભવિષ્યમા તારા આત્માને ઉપયોગી થઇ પડશે"

આનદર્ષિના આ વચનો સાભળી મુમુક્ષુ અત્યત ખુશી ખુશી થઈ ગયો તેણે તે મહાત્માના ચરણમા પ્રણામ કરી જણાવ્યું, "ભગવન્, આ સોપાનના વૃત્તાતે મારા હૃદયપર ઉંડી છાપ પાડી છે શુક્લ ધ્યાન ધ્યાવાને માટે હૃદયભાવના ભાવે છે, અને એ ઉચ્ચ સ્થિતિની અભિલાષા કરે છે આપ મહાનુભાવનો પ્રસાદ મારી એ ભાવના અને અભિલાષાને સફળ કરો"





નવમ સોપાન
(અનિવૃત્તિ ગુણસ્થાન.)



જે મની મનોવૃત્તિ સર્વોત્તમભાવમા લીન થયેલી છે, જેમના હૃદયમા આ જગત્‌ના જીવોના કલ્યાણના ચિંતવનનો પ્રવાહ વહન થયા કરછે અને જેઓ સર્વદા કરૂણાના મહાસાગરમા મગ્ન થયેલા છે, એવા મહાત્મા આનંદસૂરિ પોતાના ભક્ત, અને ધર્મ પ્રેમી મુમુક્ષુને વિશેષ બોધ આપવાની ઈચ્છાથી બોલ્યા,ભદ્ર, "આ તત્ત્વમય સૂચનાઓથી ભરપર એવી આ નીસરણીના નવમા પગથીઆ ઉપર દૃષ્ટિ કર આ સુદર સોપાન અનિવૃત્તિબાદર નામના નવમા સ્થાનથી ઓળખાય છે તે પગથીઆની અદર નવ રેખાઓ જેખાય છે, તે તેના નવ ભાગને સૂચવેછે તેની આસપાસ બાવીશ ઝાણા તિલકો દેખાયછે અને આ સોપાનમાથી બાવીશ, છાસઠ,અને પાત્રીસ અશુઓ સ્ફુરણાયમાન થાય છે અને તે એક દર એકમોત્રણની સખ્યાએ દેખાય છે ભદ્ર, તે સર્વની ગણના કરવી હોય તો ધ્યાન આપીને ગણી લેજે

આ નવમા સોપાનનો સબધ આઠમા સોપાનની સાથે હોવાથી તે બનેની ઘટના મળતી આવે છે આ સોપાનના દેખાવોની સૂચના ધ્યાનપૂર્વક સાભળજે "

મુમુક્ષુ આનદપૂર્વક બોલ્યો—"ભગવન્,હૃદયમા જીજ્ઞાસા પ્રબળતાને ધારણ કરેછે અને આપની વાણી સાભળવાને નવ નવ ભાવનાઓ પ્રગટ થાય છે કૃપા કરી આ સોપાનની ઉત્તમ સૂચનાઓ દર્શાવો "

આનંદર્ષિ ઉત્સાહથી બોલ્યા—" ભદ્ર, આ નવમા સોપાનનું નામ અનિવૃત્તિબાદર છે આ સંસારના જે ભોગવિલાસ જોયા હોય, સાભળ્યા હોય તેમજ અનુભવ્યા હોય તેની આકાંક્ષા કે તેમને માટેના સંકલ્પ વિકલ્પોનો આ સ્થાને અભાવ છે, તેથી આ સ્થાનમા નિશ્ચય પ્રધાન પરિણતિરૂપ પરમાત્માના એકત્વ રૂપ ભાવની નિવૃત્તિ થતી નથી, તેથી આ સ્થાન અનિવૃત્તિ છે, અને અપ્રત્યાખ્યાન વગેરે બાર કષાય તથા નવ નોકષાયને ઉપશમાવવા તેમજ તેમનો ક્ષય કરવા માટે ઘણોજ ઉદ્યમ થાય છે તેથી તેમા બાદર પદ વધારેલું છે તે સર્વ સંદર્શિત અર્થને લઇને આ નવમું સોપાન અનિવૃત્તિબાદર નામથી ઓળખાય છે આ ગુણસ્થાનપર ક્ષપક આત્મા પોતાનામા યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી આરોહણ કરે છે આ પગથીઆની અંદર જે નવ ભાગને દર્શાવતી નવ રેખાઓ દેખાય છે, તે આ નવમા ગુણસ્થાનના નવ વિભાગ સૂચવેલા છે ક્ષપક આત્મા જ્યારે આ સોપાન ઉપર આરૂઢ થાય છે, ત્યારે તે કર્મની પ્રકૃત્તિઓનો નવ પ્રકારે ક્ષય કરે છે ૧ નરકગતિ, ૨ નરકાનુપૂર્વી, ૩ તિર્યગ્ગતિ ૪ તિર્યચાનુપૂર્વી ૫ સાધારણનામ, ૬ ઉદ્યોત નામ, ૭ સૂક્ષ્મ, ૮ દ્વીંદ્રિયજાતિ, ૯ ત્રીંદ્રિય જાતિ, ૧૦ ચતુરિંદ્રિય જાતિ, ૧૧ એકેંદ્રિય જાતિ, ૧૨ આતપનામ ૧૫ ત્રણ સ્ત્યાનર્દ્ધિ અને ૧૬ સ્થાવર નામ—આ કર્મની સોળ પ્રકૃતિનો ક્ષય પ્રથમ ભાગમા કરે છે બીજા ભાગમા અપ્રત્યાખ્યાન કષાય તથા પ્રત્યાખ્યાન કષાયની ચોકડીનો ક્ષય કરે છે ત્રીજા ભાગમા નપુંસક વેદનો ક્ષય કરે છે ચોથા ભાગમા સ્ત્રીવેદનો ક્ષય કરે છે પાચમા ભાગમા હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક અને જુગુપ્સા—એ છ નોકષાયનો ક્ષય કરે છે છઠા ભાગમા અતિ નિર્મળ ધ્યાનના પ્રભાવથી પુરૂષ વેદનો ક્ષય કરે છે સાતમા ભાગમા સંજ્વલન ક્રોધનો ક્ષય કરે છે અને આઠમા ભાગમાં સંજ્વલન માનનો અને નવમા ભાગમા સંજ્વલન માયાનો ક્ષય કરે છે વત્સ, એ ઉત્તમ સૂચના દર્શાવવાને માટે નવ રેખાઓનો દેખાવ કેવો મનોહર આપેલો છે? તેની ઉપર જે બાવીશ ઝાખા તિલકો દેખાય છે, તે એવું સૂચવે છે કે, આ ગુણસ્થાનમા વર્તનારો જીવ હાસ્ય, અરતિ, ભય, જુગુપ્સા

આ ચારનો વ્યવચ્છેદ હોવાથી બાવીશ પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે જે છાસઠ અને પાત્રીશ અંશુઓ સ્ફુરણાયમાન થાય છે, તે ઉપરથી એવી સૂચના દર્શાવી છે કે, એ સોપાનપર રહેલા મુનિને છ પ્રકારના હાસ્યનો ઉદય વ્યવચ્છેદ થવાથી તે છાસઠ પ્રકૃતિને વેદે છે અને નવમા અંશમા (ભાગમા) માયા પર્યંત પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કરવાથી પાત્રીશ પ્રકૃતિનો વ્યવચ્છેદ થાય છે અને જેથી એકદર એકસોત્રણની સંખ્યા દેખાય છે, તે એવુ સૂચવે છે કે, પેલી જે પાત્રીશ પ્રકૃતિનો વ્યવચ્છેદ થવાથી અહિં એકસોત્રણ પ્રકૃતિની સત્તા છે

વત્સ, આ પ્રમાણે આ સોપાનની ચમત્કારી બીના છે અહીં વર્તનારા ક્ષપકને એવો કોઈ ઉત્તમ આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે કે, જેને માટે અનુભવી મહાત્માઓ ઉત્તમ આશય દર્શાવે છે ”

મુમુક્ષુએ મગ્ન થઈને જણાવ્યુ—“ભગવન્, આપની વાણી યથાર્થ છે આ સોપાનની સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાને હૃદયમા ઉત્તમ ભાવનાઓ પ્રગટ થાય છે અને હૃદયના પરિણામ પુણ્યની પુષ્ટિને ધારણ કરે છે જે જીવો આ પવિત્ર પગથીઆના પ્રદેશને પ્રાપ્ત થયેલા હોય, તેમને પૂર્ણ ધન્યવાદ ઘટે છે, અને તેમણે પ્રાપ્ત કરેલ મનુષ્ય જન્મ સર્વ રીતે કૃતાર્થ થયેલુ છે હુ પણ મારા હૃદયમા આશા રાખુ છુ કે, આ આત્મા તેવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાને સદા ભાગ્યશાળી થાય ”





દશમ સોપાન

(સૂક્ષ્મ સ પરાય ગુણસ્થાન)



તિના મહાન્ સાગરમા સદા મગ્ન રહેનારા પરોપ કારના મહાન્ મનને ધારણ કરનારા અને વિશ્વજ નોના ઉદ્ધારને માટે નિર તર નિર્દોષ પ્રવૃત્તિ કરનારા મહાનુભાવ આન દસૂરિ આન દ સાગરમા તરતા આ પ્રમાણે બોલ્યા—“ભદ્ર મુમુક્ષુ, હવે આ નીસરણી ના દશમા સોપાન તરફ દૃષ્ટિપાત કર એ સોપાનની આસપાસ જે દેખાવ આવેલો છે, તેને સૂક્ષ્મતાથી અવલોકન કર આ સોપાન દર્શનીય અને બોધનીય છે, તે સાથે આત્માની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને દર્શાવનાર અને શાતિરૂપ સુધાને વર્ષાવનાર છે

વત્સ, આ સોપાનનુ નામ **સૂક્ષ્મસ પરાય** ગુણસ્થાન છે,સૂક્ષ્મ રહેલો છે સ પરાય એટલે કષાય જેમા તે સૂક્ષ્મ સ પરાય કહેવાય છે અહીં સૂક્ષ્મ પરમાત્મતત્ત્વ ભાવના બળથી સત્તાવીશ પ્રકૃતિરૂપ મોહ ઉપશાત થતા અને ક્ષય થતા એક સૂક્ષ્મ ખ ડરૂપ લોભનુ અ સ્તિત્વ જ્યા છે, તેથી આ દશમા ગુણસ્થાનનુ નામ સૂક્ષ્મ સ પરાય પડેલુ છે નવમા પગથીઆ ઉપર આવેલો ક્ષપકશ્રેણી ત્યાથી આગળ વધી આ દશમા સૂક્ષ્મ સ પરાય સોપાન ઉપર આવે છે જ્યારે તે અહીં ચઢે છે, ત્યારે ક્ષણમાત્રમા સ જ્વલનના સ્થુલ લોભનો ક્ષય કરતા આરોહ કરે છે વત્સ, જે આ સોપાનની આસપાસ સત્તર રત્નમય ગ્ર થિઓ દેખાય છે અને તેમાથી માઠ કિરણો નીકળે છે જેની આસપાસ બીજી એમ્સો બે કિરણોનુ વૃ ૦ સ્ફુરી રહ્યુ છે”

મુમુક્ષુએ હૃદયમા આન દ પામીને કહ્યુ,“ભગવન,આ દેખાવ ઘણો

રમણીય લાગે છે, તેમાથી જે સૂચના ઉદ્ભવતી હોય તે કૃપા કરી સમજાવો ”

આનંદસૂરિ બોલ્યા—“ભદ્ર, જે આ સત્તર રત્નમય ગ્રંથિઓ છે, તે એવુ સૂચવે છે કે, આ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનપર આરૂઢ થયેલો જીવ સત્તર પ્રકૃતિનો બંધ કરે છે કારણ કે, આ સ્થાનપર આવેલા જીવને પુરૂષવેદ તથા ચાર સંજ્વલનનો બંધ વ્યવચ્છેદ થવાથી તે સત્તર પ્રકૃતિનો બંધ થાય છે, અને અહિં ત્રણ વેદ તથા ત્રણ કષાયનો ઉદય વ્યવચ્છેદ થવાથી તે સાઠ પ્રકૃતિ વેદે છે તે આ સાઠ કિરણોથી સૂચ થાય છે અને જે આ એકસો બે કિરણોનુ વૃંદ સ્ફુરી રહ્યુ છે, તે એ વી સૂચના કરે છે કે, આ સ્થાને માયાની સત્તાનો વ્યવચ્છેદ થવાથી એકસો બે પ્રકૃતિની સત્તા છે, વત્સ, આ વાત નિરંતર લક્ષમા રાખ વાની છે આ પગથીઆને માટે અધિકારી થયેલા ક્ષપક મુનિઓ આ ત્માની ઉચ્ચ સ્થિતિના પૂર્ણ અનુભવી બને છે અને પોતાના ગુણોના ગૌરવને વધારે છે ”

મુમુક્ષુ સાનંદ વદને બોલ્યો—“ભગવન્, આપની આ વાણી સાભળી મારા અંતરમા આનંદનો મહાસાગર ઉછળે છે અને શરીર રોમાચિત્ત થઇ જાય છે, તથાપિ હૃદયના એક પ્રદેશમા જરા શંકાએ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યુ છે, તેને દયા લાવી દૂર કરો. ”

આનંદસૂરિ બોલ્યા, “ ભદ્ર, શી શંકા છે ? તે ખુશીથી પ્રગટ કર ”

મુમુક્ષુ બોલ્યો—ભગવન્, આપે કહ્યુ કે, આ દશમા ગુણસ્થાન મા સૂક્ષ્મ ખંડરૂપ લોભનુ અસ્તિત્વ રહે છે, તો તેનુ શુ કારણ છે ? તે સમજાવો. ”

આનંદસૂરિએ ઉત્સાહથી જણાવ્યુ, ભદ્ર, એ વાતનુ સ્પષ્ટીક રણ આગળ થઇ શકશે, કારણકે, આઠમા, નવમા દશમા, અગીયા- રમા અને બારમા ગુણસ્થાનોને એક બીજાની સાથે પરસ્પર સંબંધ

રહેલો છે, તેથી બારમા સોપાન સુધી સામાન્ય વિવેચન કરી પછી તને બધી સમજુતી આપીશ, એટલે તારી શંકા તદ્દન પરાસ્ત થઈ જશે.

મુમુક્ષુએ પ્રાજંલિ થઈને કહ્યુ, "ભગવન, આપનો મારીપર અનુગ્રહ છે તેથી હુ આપની પાસેથી નિઃશંક થઈ ઉત્તમ લાભ સંપાદન કરીશ હવે આગળની સૂચનાઓ કૃપા કરી દર્શાવો અને સમજાવો.





એકાદશ સોપાન.

(ઉપશાતમોહ ગુણસ્થાન.)





શુદ્ધ હૃદયમા પરમાત્માનુ જ ચિંતવન કરનારા અને આ વિશ્વની ક્ષણિક સ્થિતિને માનનારા મહાનુભાવ આનદસૂરિ મેઘના જેવી ગભીર વાણીથી બોલ્યા—ભદ્ર, આ અગીયારમા સોપાન ઉપર દૃષ્ટિ કર એ સોપાન ઉપશાતમોહ નામના ગુણસ્થાનથી ઓળખાય છે ઉપશમકજ મુનિ ઉપશમ મુર્તિરૂપ સહજ સ્વભાવબલથી સર્વ મોહકર્મને અહિં ઉપશાત કરે છે, તેથી આ ગુણસ્થાનનુ નામ ઉપશાતમોહ કહેવાય છે વત્સ, આ સોપાનના દેખાવોનુ બારીકપણે અવલોકન કર આ પગથીઆની અદર નીચે પડતો ઢાળ રહેલો છે, તેની પાસે બીજી ઉપર જવાની નાની નાની સીડીઓ આવેલી છે આ સોપાનની પાસે એક રત્નમય ગ્રથિ દેખાય છે, અને તેમાથી ઓગણુસાઠ કિરણો નીકળે છે, અને ઉપર જાતા એકસો ઉડતાલીશ સૂક્ષ્મ કિરણોનુ એક વૃદ સ્ફુરી રહ્યુ છે, તે ઘણુજ મનોહર લાગે છે ”

મુમુક્ષુ સસ્મિતવદને બોલ્યો—“ભગવન્, આ સોપાનની શોભા જોઈ મારા હૃદયમા આનદની ઉર્મિઓ ઉછળે છે આ દેખાવ ઉપરથી અને નામ ઉપરથી મને ખાત્રી થાય છે કે, આ સોપાનની ખુબી કોઈ વિલક્ષણુજ હશે તેનો દેખાવ જોતાજ આ સસારનો મોહ નિર્મૂલ થતો હોય, તેવો આભાસ થાય છે તે સાથે મારૂ હૃદય

સાક્ષી પૂરે છે કે, અહિંથી મને કોઈ ઉત્કૃષ્ટ બોધનો લાભ થશે મહાનુભાવ, આપ કૃપા કરી આ દેખાવનુ વિવેચન મને સત્વર કહી સભળાવો તે સાભળવાને મારૂ હૃદય અતિ ઉત્સુક થાય છે

આનદમુનિ અગપર ઉમગ લાવીને બોલ્યા—" ભદ્ર, આ અગીયારમા ઉપશાતમોહ ગુણસ્થાનમા જે જીવ ઉપશમક હોય તે આવે છે પ્રથમ આઠમા અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનમા જે બે શ્રેણી ઓ વિષે કહેવામા આવ્યુ હતુ, તેમા ક્ષપકશ્રેણીને માટે તે સ્થળે યોગ્યતા કહી હતી, અને જે બીજી ઉમશમશ્રેણી છે, તેનો ઉપયોગ અહિં થાય છે

ઉપશમશ્રેણી કેવા મુનિ કરે છે? તેને માટે મે તને આગળ કહેલ છે આ પગથીઆની અદર જે ઢાલ દેખાય છે, તે એવુ સૂચવે છે કે, આ ઉપશાતમોહ સોપાન ઉપરથી કોઇવાર નીચે પડી જવાય છે અહીં વર્ત્તનાર ઉપશાત મુનિને જ્યારે ચારિત્ર મોહનીયનો તીવ્ર ઉદય થાય છે, ત્યારે તે અહિંથી નીચે પડી જાય છે, એટલે પુન મોહ જનિત પ્રમાદથી તે પતિત થઇ જાય છે કોઇ અનુભવી મહાત્માએ તે ઉપરથી આ ગુણસ્થાનને જળની સાથે સરખાવ્યુ છે જેમ પાણી મા મલ નીચે બેસી જવાથી પાણી નિર્મળ થાય છે પણ પુન કોઈ નિમિત્ત કારણથી પાછુ મલિન બની જાય છે, તેવી રીતે આ ગુણસ્થાનપર વર્ત્તનારા જીવને બને છે શ્રુત કેવળી, આહારક શરીરી, ઋજુ મતિ—મન પર્યવજ્ઞાની અને ઉપશાત મોહી આ સર્વે પ્રમાદને વશ થઇ અનત ભવ કરે છે ચાર ગતિમા વાસ કરે છે એવી વાત એક મહાત્માએ જણાવેલી છે" મુમુક્ષુએ હૃદયમા દીર્ઘ વિચાર કરી પ્રશ્ન કર્યો—"મહાત્મન્, આ ઉપશાત મોહ ગુણસ્થાનમા આ ત્માને લગતા કયા કયા ગુણો હોય અને અહિં વર્ત્તનારા ઉપશમક જીવો ગુણસ્થાનોમા કેવી રીતે ચઢે છે? અને કેવી રીતે પડે છે? તે કરી સમજાવો" મુમુક્ષુના મુખથી આ ઉભય પ્રશ્નો સાભળી હૃદયમા આનદિત થઇ ગયા એટલે મુમુક્ષુની બુદ્ધિમા બો બળથી પ્રશ્ન કરવાની આવી શક્તિ જોઇ, તેઓ અત્યત ખુશી

થઇ ગયા તે સસ્મિત વદને બોલ્યા—"ભદ્ર, આ અગીયારમા ઉપ શાત મોહ ગુણસ્થાનમા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ, ઉપશમચારિત્ર અને ઉપશમજનિત ભાવ હોય છે, માત્ર ક્ષાયિક તેમજ ક્ષાયોપશમિક ભાવ હોતા નથી એટલે અહીં ચડનારો આત્મા ઉપશમ સહિત સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર અને ઉપશમ જનિત ભાવ પ્રાપ્ત કરી શકે છે

ભદ્ર, ઉપશમકજીવો ગુણસ્થાનકોમા કેવી રીતે ચડે છે અને પડે છે? તે સાવધાન થઇને સાભળ આઠમા અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનથી નવમા અનિવૃત્તિબાદર ગુણસ્થાનમા જાય છે, અને ત્યાથી દશમા સૂક્ષ્મ સ પરાયમા જાય છે અને તેમાથી આ અગીયારમા ઉપશાતમોહ ગુણસ્થાનમા જાય છે જો આઠમાઅપૂર્વકરણ વગેરે ચારે ગુણ સ્થાનોમા લથડે છે, તો તે પડતા પડતા (ઉપશમ શ્રેણીવાળા) મિથ્યા ત્વ ગુણસ્થાનમા આવી જાય છે આ સ્થળે એક વાત ખાસ લક્ષમા રાખવાની છે કે જો તે જીવ ચરમ શરીરી હોય તો તે સાતમા ગુણસ્થાન સુધી આવીને ફરીવાર તે સાતમા ગુણસ્થાનથી ક્ષપકશ્રેણી કરવા માડે છે પર તુ જેણે એકવાર ઉપશમ શ્રેણી કરી હોય તેજ ક્ષપક શ્રેણી કરી શકે છે અને જેણે એક ભવમા બે વાર ઉપશમશ્રેણી કરી હોય તે તેજ ભવમા ક્ષપકશ્રેણી કરી શકતા નથી આ વાત ખાસ લક્ષમા રાખવાની છે "

મુમુક્ષુ સાન દ થઇને બોલ્યો "ભગવન્, હુ નિ શ ક થયો છુ તથાપિ એક પ્રશ્ન કરવાની ઇચ્છા થાય છે આપે જે ક્ષપક અને ઉપ શમ શ્રેણી કરવાના સ બ ધમા કહ્યુ, તે મારા લક્ષમા આવ્યુ છે, પર તુ ઉ પશમ શ્રેણીવાળા જીવોને કેટલા ભવ થતા હશે, ? તે જાણવાની ઇચ્છા છે, તો કૃપા કરી તે સમજાવો " આન દસૂરિ શાત સ્વરથી બોલ્યા—"વત્સ, આ સ સારમા એક જીવને આશ્રી અનેક ભવમા થઈ ચારવાર ઉપશમ શ્રેણી થાય છે અને એક ભવમા બેવાર ઉપશમ શ્રેણી થાય છે " મુમુક્ષુ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો, ભગવન્, મારી શ કા પરાસ્ત થઇ ગઇ છે, તથાપિ એક બીજી જિજ્ઞાસા પ્રગટ થઇ આવી છે ઉપશમશ્રેણીમા જીવ કેવી રીતે ઉપશમ કરે છે ? તે જાણવાને

આનંદર્ષિ બોલ્યા, "ભદ્ર, તારી આ જિજ્ઞાસા યથાર્થ છે સાભળ, પ્રથમ જીવ અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ઉપશમ કરે છે, પછી મિથ્યાત્વમોહ, મિશ્રમોહ અને સમ્યક્ત્વ મોહને ઉપશમાવે છે, પછી નપુંસકવેદ, સ્ત્રીવેદ, પછી હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા, છ નોકષાયને ઉપશમાવે છે પછી અનુક્રમે પુરૂષવેદ, અપ્રત્યાખ્યાનીક્રોધ, પ્રત્યાખ્યાનીક્રોધ, સંજ્વલન ક્રોધ, અપ્રત્યાખ્યાનીમાન, પ્રત્યાખ્યાનીમાન, સંજ્વલનમાન, અપ્રત્યાખ્યાનીમાયા, પ્રત્યાખ્યાનીમાયા, સંજ્વલનમાયા અને તે પછી અપ્રત્યાખ્યાનીલોભ પ્રત્યાખ્યાનીલોભ અને સંજ્વલનલોભ—એમ અનુક્રમે ઉપશાંત કરે છે "

મુમુક્ષુ પ્રસન્નવદને બોલ્યો, મહાનુભાવ, ઉપશમશ્રેણીમા જીવ કેવી રીતે ઉપશમ કરે છે તે વાત સમજ્યો, પરંતુ હવે એક પ્રશ્ન માત્ર કરવાની ઇચ્છા થાય છે, તે એકે ઉપશમશ્રેણીવાળા મોક્ષ યોગ્ય કેવી રીતે થઈ શકે છે? અને ઉપશમકજ અપૂર્વાદિ ગુણસ્થાનોમા શું કરે છે તે જાણવાની જીજ્ઞાસા છે, તો તે જણાવી કૃપામા વધારો કરશો? આનંદસૂરિ ઘણાજ આનંદ સાથે બોલ્યા, હે ભદ્ર, સાત લવ, એક મુહૂર્તનો અગીયારમો ભાગ છે, તેવા સાત લવ આયુષ્ય જેને બાકી રહ્યુ છે, એવા ઉપશમશ્રેણી ખંડિત કરનારા પરાઙ્મુખ થયેલા, સાતમા ગુણસ્થાનમા આવીને ફરી ક્ષપકશ્રેણી માડીને સાત લવની વચમા ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત કરી અંતકૃત કેવળી થઇ મોક્ષગમન કરે છે, તે કારણથી દુષણ નથી તથા જે પુષ્ટાયુવાલા ઉપશમશ્રેણી કરે છે, તે અખંડિતશ્રેણીથી ચારિત્ર મોહનીયનો ઉપશમ કરીને અગીયારમા ગુણસ્થાને પહોચી ઉપશમશ્રેણી સમાપ્ત કરી નીચે પડે છે

હવે ઉપશમકજ અપૂર્વાદિ ગુણસ્થાનોમા સંજ્વલન લોભ વર્જિને મોહનીય કર્મની વીશ પ્રકૃતિ, અપૂર્વ કરણ તથા અનિવૃત્તિ એ ગુણસ્થાનમા ઉપશમાવે છે, ત્યાર પછી અનુક્રમે પરાય ગુણસ્થાનમા સંજ્વનલોભને સૂક્ષ્મ કરે છે, ત્યાર

પછી અનુક્રમે ઉપશાત મોહ ગુણુસ્થાનમા તે સુક્ષ્મલોભને સર્વથા ઉપશમાવે છે

મુમુક્ષુ, અ તર ગ આન દને દર્શાવતો બોલ્યો—"ભગવન, હુ સર્વ પ્રકારે નિ શક થયો છુ આ ઉપશાત મોહનો પ્રભાવ સાભળી મારો આત્મા ઉપશાત મોહ થવાની ભાવના ભાવે છે હવે આ મનો હર દેખાવની સૂચનાનુ સ્પષ્ટીકરણ કરી મારા બોધમા વૃદ્ધિ કરવાની કૃપા કરો "

આન દમુનિ બોલ્યા—"વત્સ, આ પગથીઆ ઉપર જે ઉપર જવાની નાની નાની સીડીઓ છે, તે એમ સૂચવે છે કે, અહિં આવેલો જીવ ચડે છે અને પડે છે જેને માટે મે તને પ્રથમ સમજાવ્યુ છે ભદ્ર, જો, જે આ રત્નમય એક ગ્રથિ દેખાય છે, તે એવુ સૂચવે છે કે, અહિં આરૂઢ થયેલો ઉપશમક જીવ શાતા વેદનીયરૂપ એકજ પ્રકૃતિનો બ ધ કરે છે; જે તેની પાસે આ ઓગણુસાઠ કિરણો પ્રકાશે છે, તે એવુ સૂચવે છે કે, અહિં વર્તતો જીવ ઓગણુસાઠ પ્રકૃતિ વેદે છે તેની આસપાસ જે એકસો અડતાળીશ સૂક્ષ્મ કિરણોનુ જાળ સ્ફુરે છે, તેમ એમ દર્શાવે છે, અહિં એક દર એકસો અડતાળીશ પ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટ સત્તા છે વત્સ, આ પ્રમાણે આ સોપાનનો દેખાવ હેતુપૂર્વક છે અને હૃદયથી મનન કરવા યોગ્ય છે "

આન દસૂરિની વાણી સાભળી મુમુક્ષુ પ્રસન્ન થઇ ગયો અને તેણે તે મહાત્માને પુન ભક્તિપૂર્વક વ દના કરી





દ્વાદશ સોપાન

(ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાન.)



શુદ્ધ ચૈતન્યરૂપ, અપૂર્વ શક્તિ ધારણ કરનાર અને સર્વ ગુણ સંપન્ન પરમાત્માના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરનારા, કર્મોના વિચિત્ર અને વિલક્ષણ સ્વરૂપને સમજનારા, અને આ વિશ્વની અગણિત સૂચનાઓને ઓળખનારા મહાનુભાવ આનંદસૂરિ શાંત સ્વરથી બોલ્યા—"ભદ્ર, આ નિર્મલ તત્વબોધક નીસરણીના બારમા પગથીઆ ઉપર તારી દૃષ્ટિ પ્રસાર.

આ સુંદર સોપાન ક્ષીણમોહ નામના બારમા ગુણસ્થાનથી ઓળખાય છે. અહિં સકલ મોહનો ક્ષય થાય છે, તેથી આ સ્થાનનું નામ ક્ષીણમોહ પડેલું છે. ઉપશમક જીવ ઉપશમ મુર્તિરૂપ સહજ સ્વભાવબલથી સર્વ મોહકર્મ ઉપશાંત કરવાથી અગીયારમા ગુણસ્થાનથી અને ક્ષપક થઇ ક્ષપકશ્રેણીના માર્ગવડે દશમા ગુણસ્થાનથીજ નિઃકષાય શુદ્ધ આત્મભાવનું બળ પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી અહિં સર્વ મોહનો ક્ષય થાય છે, માટે આ ગુણસ્થાન ક્ષીણમોહના નામથી ઓળખાય છે.

વત્સ, જો આ પગથીઆની સાથે એક પ્રકાશમય દોરી દેખાય છે, તેને દશમા પગથીઆની સાથે બાંધેલી છે, આ સુચના જાણવા જેવી છે. આ ઉપરથી એવું સુચન થાય છે કે, ક્ષપકમુનિને અગીયારમું ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થતું નથી, પરંતુ દશમા સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણસ્થાનથી લોભના સૂક્ષ્મ અંશોના સૂક્ષ્મ ખંડ કરતા કરતા તે ક્ષપક આ બારમા ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનમાં આવે છે. આ વખતે તે

જીવ અહિં ક્ષપકશ્રેણી સમાપ્ત કરે છે તે સમાપ્ત કરવાનો અનુક્રમ આ પ્રમાણે છે પ્રથમ તે અનંતાનુબંધી ચાર કષાયનો ક્ષય કરે છે પછી મિથ્યાત્વમોહનીય, પછી મિશ્રમોહનીય, અને પછી સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ક્ષય કરે છે તે પછી અપ્રત્યાખ્યાન ચાર કષાય, પછી પ્રત્યાખ્યાન ચાર કષાયનો, પછી નપુંસક વેદનો, અને પછી હાસ્ય ષટ્કનો ક્ષય કરે છે તે પછી પુરૂષ વેદનો, પછી સંજ્વલન ક્રોધનો, પછી સંજ્વલન માનનો, સંજ્વલન માયાનો, અને છેવટે સંજ્વલન લોભનો ક્ષય કરે છે આ અનુક્રમે શુદ્ધ થયેલો જીવ આ બારમા સોપાન ઉપર રહે છે ”

મુમુક્ષુએ પ્રશ્ન કર્યો—“ભગવન્, આપના કહેવા ઉપરથી આ ક્ષીણ મોહ ગુણસ્થાનનો પ્રભાવ મહાન્ દેખાય છે, તો અહિં કોઈ જાતનુ ધ્યાન થતુ હશે કે નહીં ”

આનંદર્ષિ બોલ્યા–“ ભદ્ર, આ બારમા ક્ષીણ મોહ ઉપર આવેલા જીવને શુકલ ધ્યાનનો બીજો પાયો પ્રાપ્ત થાય છે ક્ષીણ મોહી ક્ષપકમુનિ આ બારમા ગુણસ્થાનમા શુદ્ધ પરિણતિવાલો થાય છે, એટલે પ્રથમ કહેલા શુકલ ધ્યાનની રીતિ પ્રમાણે શુકલ ધ્યાનના બીજા પાયાનો (વીતરાગ થઈ જવાથી) આશ્રય કરે છે અને તે બીજા શુકલ ધ્યાનને એક યોગથી ધ્યાય છે કારણ કે, તે ક્ષપકમુનિ વીતરાગ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરનારા, યથાખ્યાત ચારિત્રવાલા, અને શુદ્ધતરભાવયુક્ત મહાયતિ બને છે તે શુકલ ધ્યાનનો બીજો પાયો અપૃથક્ત્વ, અવિચાર અને સવિતર્ક ગુણ સંયુક્ત એવા નામથી કહેવાય છે જેનુ ધ્યાન કરતા તે ક્ષીણમોહી મહાત્મા આત્મિક આનંદને અનુભવે છે ”

મુમુક્ષુ અંજલિ જોડી બોલ્યો–“ભગવન્ એ શુકલ ધ્યાનના બીજા પાયાનુ સ્વરૂપ સમજાવવાની કૃપા કરો–” આનંદ મુનિ આનંદપૂર્વક બોલ્યા–“ વત્સ, એ ધ્યાનમા તત્ત્વજ્ઞાતા અપૃથક્ત્વ જ્ઞાનને–એકત્વને ધારણ કર છે કેવળ જે વિશુદ્ધ પરમાત્મ દ્રવ્ય છે, તેજ અથવા તેજ પરમાત્મા દ્રવ્યનો કેવળ એક પર્યાય અથવા કેવળ એક ગુણ છે એ અપૃથક્ત્વ–એકત્વ કહેવાય છે એવી રીતે એક

દ્રવ્ય, એક ગુણ, એક પર્યાય નિશ્ચલ-ચલન રહિત છે એમ જયા એ કત્વનુ ધ્યાન કરવામા આવે છે, તે અપૃથક્ત્વ કહેવાય છે

જે અવિચાર છે એટલે જેમા (પુર્વોકત સ્વરૂપોમા) શબ્દાર્થયોગ રૂપોમા પરાવર્ત્ત વિવર્જિત એટલે શબ્દથી શબ્દાતર અને અર્થથી અર્થાતર ઈત્યાદિ ક્રમથી રહીત એવું માત્ર શ્રુતને અનુસારેજ ચિ તન કરવામા આવે છે, તેથી તે અવિચાર છે આ કાલમા શુકલ ધ્યાનના જેઓ જ્ઞાતા છે, તેઓ પર્વ મુનિ પ્રણીત શાસ્ત્ર આમ્નાય વિશેષથી છે, પર તુ આ કાલમા શુકલ ધ્યાનના કોઈ અનુભવી નથી જે ધ્યાન સ વિતર્ક ગુણુ સ યુકત છે, એટલે જે ધ્યાન માત્ર ભાવ શ્રુતના આલ બ નથી થાય છે સૂક્ષ્મ અ તર્જલ્પ ભાવગત અવલ બન માત્રથી ચિતવન થાય છે, તેથી તે સવિતર્ક ગુણ સ યુક્ત છે

આ પ્રમાણે શુકલ ધ્યાનના બીજા પાયાનું અવલ બન કરી ક્ષીણ મોહી મહાત્મા આ ગુણસ્થાનપર વર્ત્તે છે અને તે સર્વદા શુદ્ધ પરિ ણતિના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થાય છે

વત્સ, આ સોપાન ઉપર પુન દૃષ્ટિ કર તેના શિખર ઉપર અ મૃતની ધારાનો દેખાવ છે તેની નીચે એક અગ્નિની જ્વાલાનો દેખા વ છે, તેની અ દર સોળ ઈંધણાઓ બળતા દેખાય છે તેની બાહેર સોળ, અને સત્તાવન મોટી કિરણો અને એકસો એક સૂક્ષ્મ કિરણોનુ મ ડળ દેખાય છે આ દેખાવ ઉપરથી અદ્ભુત સૂચના પ્રગટ થાય છે ” મુમુક્ષુએ કહ્યુ, “ભગવન્ આ દેખાવ મારા દૃષ્ટિ માર્ગમા આ વ્યો છે, તે કૃપા કરી સમજાવો ” આનદસૂરિ શાત સ્વરથી બોલ્યા “ભદ્ર, સાભળ, જે આ સોપાન ઉપર અમૃતની ધારા દેખાય છે, તે **સમરસીભાવ** છે અહિં પ્રાપ્ત થયેલ મહાત્મા બીજા શુકલધ્યાનમા વર્ત્તવાથી ધ્યાનસ્થ થઈ સમરસીભાવને (તદેક શરણતા) ધારણ કરે છે ધ્યાનવડે પોતાના આત્માને અપૃથક્ત્વભાવે પરમાત્માની અ દર લીન કરવામા આવે ત્યારેજ સમરસીભાવ ધારણ થાય છે આ સમ રસીભાવની સ્થિતિ આત્માના અનુભવથી થઈ શકે છે

વત્સ જેઆ સોપાનની નીચે અગ્નિની જ્વાળાનો દેખાવ છે તે

ઉપરથી એવી સૂચના થાય છે કે, આ સ્થાને બીજા શુકલ ધ્યાનના યોગ થી યોગીંદ્ર મુનિ પોતાના કર્મરૂપી ઇંધણાને દહન કરે છે વળી આ બારમા ગુણસ્થાનના બીજા ચરમ સમયમા અંતના પ્રથમ સમયે નિદ્રા અને પ્રચલા આ બે પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે છે ભદ્ર, જે આ ચૌદ ઇંધણાઓ બળતા દેખાય છે, તે ઉપરથી એવી સૂચના થાય છે કે, આ ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનના અંતસમયમા ૧ ચક્ષુર્દર્શન, ૨ અચક્ષુર્દર્શન, ૩ અવધિદર્શન, ૪ કેવળદર્શન, આ ચાર દર્શનાવરણીય, પાચ પ્રકારના જ્ઞાનાવરણીય, અને પાચ પ્રકારના અંતરાય એ ચૌદ પ્રકૃતિનો અહિં ક્ષય થાય છે, તેનો ક્ષય કરી તે યોગી ક્ષીણ મોહાશ થઇ કેવળ સ્વરૂપી બની જાય છે

ભદ્ર, તેની બાહેર આ સોળ અને સત્તાવન મોટી કિરણો અને એકસોએક સૂક્ષ્મ કિરણોનુ મંડળ જે દેખાય છે, તે એવુ સૂચવે છે કે, આ ક્ષીણ મોહ ગુણસ્થાનપર આરૂઢ થયેલો જીવ ચાર દર્શન, જ્ઞાનાતરાય દશક, ઉચ્ચગોત્ર અને યશનામ એ સોળ પ્રકૃતિનો બંધ વિચ્છેદ કરે છે અને તે બંધ વ્યવચ્છેદ થવાથી એક શાતા વેદનીયનો બંધ કરે છે તેમ સંજ્વલન લોભ તથા ઋષભ નારાચ સંહનન—એ બે પ્રકૃતિનો ઉદય વ્યવચ્છેદ થવાથી સત્તાવન પ્રકૃતિ વેદે છે અને સંજ્વલન લોભની સત્તા દૂર થવાથી તેને અહીં એકસો એક પ્રકૃતિની સત્તા છે ભદ્ર, આ સૂચના મનન કરવા જેવી છે અને સર્વદા લક્ષમા રાખવા યોગ્ય છે " મુમુક્ષુએ વિચારપૂર્વક પ્રશ્ન કર્યો—" ભગવન્, આ ગુણસ્થાનમા એકંદર પ્રકૃતિઓની કેટલી સંખ્યા હશે ? " આનંદ મુનિ બોલ્યા—" ભદ્ર, અહિં એકંદર ત્રેસઠ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થાય છે તે પ્રકૃતિઓના ક્ષયનો આરંભ ચોથા ગુણસ્થાનથી શરૂ થાય છે તે આ બારમા ગુણસ્થાનમા સંપૂર્ણ ક્ષીણ થઇ જાય છે ચોથા ગુણસ્થાનમા એક પ્રકૃતિ, પાચમા ગુણ સ્થાનમા એક, સાતમા ગુણ સ્થાનમા આઠ, નવમામા છત્રીશ, અને બારમામા સત્તર—એમ સર્વ મળી ત્રેસઠ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય અહિં સંપૂર્ણ થાય છે

ભદ્ર, અહિં ઉત્તમ ભાવના ભાવજે તારો આત્મા ક્ષીણ મોહ

થઇ આ સ્થિતિનો અધિકારી બને અને નિરૂપાધિ અવસ્થાનો અનુભવ કરે એવી ઈચ્છા ધારણ કરજે ”

સુમુક્ષુ આનંદાશ્રુ વર્ષાવતો બોલ્યો—“ ભગવન્, આપના આશીર્વાદથી એજ ભાવના ભાવવાને હૃદય ઉત્સુક થાય છે હવે આ આત્મા ક્ષીણ મોહાવસ્થાને કયારે પ્રાપ્ત કરશે ? એવી રાહ જોઉં છું અને એ સમયની પ્રતિક્ષા કરી અંતરની તે આશાઓને પુષ્ટિ કર્યા કરૂં છું શ્રી વીર પ્રભુ, એ આશા પૂર્ણ કરો ”





ત્રયોદશ સોપાન

(સયોગી કેવલી ગુણુસ્થાન.)





મના હૃદયમા પ ચપરમેષ્ટીના મહામ ત્રનુ સ્મરણુ થયા કરે છે, જેમની ભાવાનાઓ આ વિશ્વના કલ્યાણુની સાથે મ યોજિત થાય છે, અને જેઓનુ હૃદય સદા શુભધ્યાનમા આરૂઢ છે, એવા મહાત્મા આન દસૂરિ પરમાન-દના પ્રભાવને દર્શાવતા બોલ્યા—" ભદ્ર, આ તેરમા સોપાન ઉપર દ્રષ્ટિ પ્રસાર. આ સુ દર સોપાન **સયોગીકેવલીના** નામથી ઓળખાય છે એ નામનોજ કોઇ દિવ્ય પ્રભાવ છે જો, આ પગથીઆ ઉપર મહાન પ્રકાશમાન બે રત્નો ચળકી રહ્યા છે તેની આસપાસ તેજની પ્રભાનો સમુહ સૂર્યની જેમ ઝળકે છે

આ દેખાવ આ તેરમા સયોગીકેવલીના સોપાનનો મહિમા દશાવે છે આ ગુણુસ્થાન ઉપર કેવળી ભગવ ત હોઇ શકે છે તે કેવળી ભગવ તના આત્માને અહિં ક્ષાયિક શુદ્ધ ભાવ પ્રગટ થાય છે તેથી પરમ ઉત્કૃષ્ટ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને યથાખ્યાત ક્ષાયિક ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે આ બે તેજસ્વી રત્નો પણુ એજ વાત સૂચવે છે અહીં ઉપશમ અને ક્ષયોપશમ આ બે ભાવ રહેતા નથી

ભદ્ર, આ તેરમા સોપાનના શિખર ઉપર એક દિવ્ય જ્યોતિ પ્રકાશે છે, તેનુ અવલોકન કર એ જ્યોતિ અહીં આરૂઢ થયેલા આત્માના કેવળજ્ઞાનને સૂચવે છે આ કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્ય કેવો પ્રકાશે [illegible] મહાન્ સૂર્યના પ્રકાશથી કેવળજ્ઞાનીને આ [illegible]ચરાચર

જગત્ હસ્તામલકવત્ પ્રત્યક્ષ ભાવિત થાય છે, અહીં આરૂઢ થયેલો આત્મા તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે, અને તે કર્મના ઉદયથી તે પોતાના આત્માને કેવળી જિનેન્દ્ર તરીકે ઓલખાવે છે"

મુમુક્ષુ હર્ષાશ્રુને ધારણ કરતો બોલ્યો—"ભગવન્, આ સુંદર સોપાનને હૃદયથી પ્રણામ કરૂં છું આ પુણ્યરૂપ સ્થાનના દર્શનથી હું મારા આત્માને કૃતાર્થ જાણુ છુ અને મારા અહો ભાગ્ય સમજુ છુ સ્વામિન્, કૃપા કરી આ પુણ્ય સ્વરૂપ સોપાનના સહચારી જિન પતિના પ્રભાવનુ શ્રવણ કરાવો અને મારા શ્રવણને પવિત્ર કરાવો"

આનંદસૂરિ સાનંદ થઈને બોલ્યા—"ભદ્ર, અર્હંત ભક્તિ પ્રમુખ વીશ પુણ્ય સ્થાનકોનુ જે આત્માઓ વિશેષ આરાધન કરે છે તેઓ તીર્થંકર નામ કર્મઉપાર્જન કરે છે વળી આ ગુણસ્થાનમા તીથ કર નામ કર્મના ઉદયથી તે કેવળી ત્રિભુવન પતિ જિનેન્દ્ર થાય છે વળી આ સ્થાને ચોત્રીશ અતિશય યુક્ત, સર્વ દેવ તથા મનુષ્યોને પૂજ્ય, સર્વોત્તમ, અને સર્વ શાસનોમા પ્રધાન એવા તીર્થને પ્રવર્ત્તા વનારા ભગવાન તીથકર પ્રગટે છે, તે ઉત્કૃષ્ટથી દેશે ઉણાપૂર્વ કોટી સુધી વિદ્યમાન રહે છે"

મુમુક્ષુએ પ્રસન્નતાથી પ્રશ્ન કર્યો "ભગવન્, તીર્થંકર નામ કર્મ કેવી રીતે વેદવામા આવતુ હશે ? તે કૃપા કરી સમજાવો"

આનંદસૂરિએ ઉત્સાહથી ઉત્તર આપ્યો "ભદ્ર, પૃથ્વી મંડલમા વિહાર કરતા ભવ્યજીવોને પ્રતિબોધી તેઓને સર્વ વિરતિ તેમજ દેશ વિરતિ કરવાથી તીથકર નામ કર્મ વેદવામા આવે છે તે તીથકર નામ કર્મને વેદવા માટેજ ભગવાન ઉપદેશ આપે છે અને જે વખતે તેઓ ઉપદેશ આપે છે, તે વખતે તેઓ દેહધારી હોય છે તે કેવલી મહાત્મા આ પૃથ્વી મંડલમા ઉત્કૃષ્ટ આઠ વર્ષે ન્યૂન એવા એક કોટિ પૂર્વ પ્રમાણ વિચરે છે તેઓ દેવતાઓએ રચેલા સુવર્ણ કમલ ઉપર પગ રાખી ચાલે છે આઠ પ્રાતિહાર્ય યુક્ત અને અનેક સુરાસુર કોટિથી સેવિત થઈ વિહાર કરે છે સામાન્ય પ્રકારે કેવલ

જ્ઞાનીની આવી સ્થિતિ કહેલી છે ભગવાન્ જિનેન્દ્ર તો મધ્ય સ્થિતિ વાળા હોય છે

ભદ્ર,—"જો, આ તેરમા પગથીઆ ઉપર આઠ કુડાલા જોવામા આવે છે, અને તે કુડાલાની નીચે એક રત્નમય જ્યોતિના પુજ ઝલકે છે, જેમાથી મહાન્ તેજસ્વી સાત કિરણો બહાર નીકળે છે"

સુમુક્ષુએ ઇંતેજારીથી પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવન્ , આ દેખાવની સૂચનાઓ મને સમજાવો આની અદર મહાન્ તત્ત્વો રહેલા હોય, એમ લાગે છે"

આનદસૂરિ બોલ્યા—"ભગવન્ , જે આ આઠ કુડાલા જોવામા આવે છે, તે આઠ સમય છે અને તેની નીચે જે જ્યોતિના પુજ છે, તે કેવલિ સમુદ્ઘાત કહેવાય છે જે ઉપર આ ગુણસ્થાનના સર્વ મહિમા રહેલો છે"

સુમુક્ષુ બોલ્યો—"મહાનુભાવ, એ ચાર સમય અને કેવલિ સમુદ્ઘાત વિષે કૃપા કરી સમજાવો"

આનદર્ષિ આનદિત થઇને બોલ્યા—'વત્સ કેવલિ સમુદ્ઘાત શુ કહેવાય? તે સાવધાન થઇને સાભળ કેવળી ભગવાન જ્યારે વેદનીય કર્મની સ્થિતિથી આયુ કર્મની સ્થિતિ અલ્પ જાણે છે, ત્યારે તે બને સ્થિતિઓને સમાન કરવા માટે તે કેવલિ સમુદ્ઘાત કરે છે યથા સ્વભાવસ્થિત આત્માના પ્રદેશોને વેદનાદિ સાત કારણોથી સમુદ્ઘાતન કરવુ, એટલે સ્વભાવથી અન્ય ભાવપણે પરિણમન કરવુ—સ્વભાવનુ અન્ય ભાવમા રૂપાતર કરવુ, તે સમુદ્ઘાત કહેવાય છે જે આ જ્યોતિના પુજ છે, તે સમુદ્ઘાતનો દેખાવ છે અને તેમાથી જે આ સાત કિરણો નીકળે છે, તે સમુદ્ઘાતના સાત પ્રકારને દર્શાવે છે તે સાત પ્રકારના ૧ વેદના સમુદ્ઘાત, ૨ કષાય સમુદ્ઘાત, ૩ મરણ સમુદ્ઘાત, ૪ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત, ૫ તેજ સમુદ્ઘાત, ૬ આહારક સમુદ્ઘાત અને ૭ કેવલિ સમુદ્ઘાત એવા નામ છે એ સાત પ્રકારના સમુદ્ઘાત માહેની અહિ કેવલિ સમુદ્ઘાત ગ્રહણ કરાય છે

વત્સ, જે આ આઠ સમયને સૂચવનારા આઠ કુંડાળા છે, તે સમયનો બોધ જાણવા જેવો છે આ સોપાન ઉપર આરૂઢ થયેલા કેવલી ભગવાન જ્યારે કેવલિસમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે તે કરતા પ્રથમ સમયમા વેદનીય આયુ કર્મને સમાન કરવા માટે આત્મ પ્રદેશોથી ઉર્ધ્વલોકાંતસુધી દંડાકાર આત્મપ્રદેશને લઆવે છે, બીજા સમયમા પૂર્વ—પશ્ચિમ દિશામા આત્મ પ્રદેશોથી તેનો કપાટના જેવો આકાર કરે છે, ત્રીજા સમયમા ઉત્તર—દક્ષિણ આત્મપ્રદેશોનો મથનાકાર કરે છે અને ચોથા સમયમા આંતરા પૂર્ણ કરવાથી તે સર્વ લોક વ્યાપી થઇ જાય છે આ ચોથે સમયે એ કેવલી ભગવાન્ વિશ્વવ્યાપી થઇ જાય છે

વત્સ, અહીંથી પાછા તે નિવૃત્તિ કરે છે એટલે એ પ્રમાણે કેવલી ભગવાન આત્મપ્રદેશોનો વિસ્તાર કરવાના પ્રયોગથી કર્મલેશને સરખા કરે છે, અને સરખા કર્યા પછી સમુદ્ઘાતથી પાછા નિવૃત્ત કરે છે,એટલે પાચમા સમયમા જગત્ પૂર્ણતાના અંતરોથી નિવર્ત્તે છે, છઠે સમયે મથાનાકાર દૂર કરે છે, સાતમે સમયે કપાટાકાર દૂર કરે છે અને આઠમે સમયે દંડાકાર સંકેલી પોતાના સ્વસ્વભાવમા આવે છે —સ્વભાવસ્થ થાય છે

મુમુક્ષુ સાનંદાશ્ચર્ય થઇ બોલ્યા—" ભગવન્, અહિં કેવલી કેવા યોગવાલા અને અનાહારક શી રીતે થાય છે? તે દયા લાવી દર્શાવો "

આનંદ મુનિ બોલ્યા—" વત્સ, અહિં સમુદ્ઘાત કરતા કેવલી ભગવાન્ પ્રથમ અને અંત સમયે ઔદારિક કાયયોગવાલા થાય છે, બીજા અને છઠા સમયમા મિશ્ર ઔદારિક કાયયોગી થાય છે (અહિં કાર્મણ સાથે ઔદારિકનુ મિશ્રપણુ છે) ત્રીજા, ચોથાઅને પાચમા સમયમા કેવલ કાર્મણ કાયયોગવાલા થાય છે તે કેવલી જે સમયોમા માત્ર કાર્મણ કાય યોગવાલા હોય છે, તે સમયોમા તેઓ અનાહારક હોય છે "

મુમુક્ષુએ દીર્ઘ વિચાર કરી કહ્યુ, " ભગવાન્, આપના વચનો

એ મારી શકાને પરાસ્ત કરી છે, તથાપિ એક જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઇ છે, તે કૃપા કરી તૃપ્ત કરો ”

આનદમુનિએ કહ્યુ, “ભદ્ર, તારી શી જિજ્ઞાસા છે ? જે હોય તે પ્રગટ કર ”

મુમુક્ષુ બોલ્યો—“ભગવન્ , કેવલી સમુદ્દઘાત કરનારા દરેક કેવળી હશે કે કોઇ ન પણ હોય ? ”

આનદમુનિએ ઊલટથી કહ્યુ, ભદ્ર, તારી જિજ્ઞાસા યોગ્ય છે સાભળ ? જેમને છ માસથી અધિક આયુષ્ય વિદ્યમાન છતા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તેઓ અવશ્ય સમુદ્દઘાત કરે છે અને જેમનુ આયુષ્ય છ માસની અદરનું હોય તે વખતે જેઓને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્તથાય તેઓની સમુદ્દઘાતની બાબતમા ભજના છે-વિકલ્પ છે અર્થાત્ તેઓ સમુદ્દ ઘાત કરે અથવા ન પણ કરે ”

મુમુક્ષુએ બીજી જિજ્ઞાસા પ્રગટ કરી “ભગવન્ સમુદ્દઘાતને ક રનારા એ કેવલી મહાત્માઓ અહિં કેવુ ધ્યાન કરતા હશે ? તે કૃપા કરી કહો”

આનદમુનિ બોલ્યા—“ભદ્ર, કેવલી સમુદ્દઘાતથી નિવૃત્ત થઇ મન, વચન અને કાયાના યોગને નિરોધવા માટે અહિ કેવલી ભગ વાન શુકલ ધ્યાનના ત્રીજા પાયાનુ ધ્યાન કરે છે એ શુકલધ્યાનનો ત્રીજે પાયો સૂક્ષ્મક્રિયા નિવૃત્તિના નામથી ઓલખાય છે, કારણકે, તેમા યોગની કપનરૂપ ક્રિયાને સૂક્ષ્મ કરવામા આવે છે ”

મુમુક્ષુ બોલ્યો“મહાનુભાવ, એ સૂક્ષ્મ ક્રિયા નિવૃત્તિ વિષે વિશેષ સમજુતી આપો યોગની ક્રિયા ને કેવીરીતે સૂક્ષ્મકરવામા આવે છે ?

આનદર્ષિ બોલ્યા—“ભદ્ર, એ સૂક્ષ્મ ક્રિયા નિવૃત્તિ નામના શુકલ ધ્યાનના ત્રિજા પાયામા ધ્યાતા કેવલી મન, વચન અને કાયાના યોગને સૂ ક્ષ્મ કરે છે તે કેવી રીતે કરે છે ? તે સાવધાન થઇ શ્રવણ કર એ ધ્યા- નના ધ્યાતા કેવલી આત્મવીર્યની અચિંત્ય શક્તિથી બાદરકાયયોગના સદ્ભાવમા સ્થિત થઇ, બાદરવચનયોગ તથા બાદરમનોયોગના પુદ્-

ગલોને સૂક્ષ્મ કરે છે, તે પછી બાદરકાયયોગને સૂક્ષ્મ કરે છે, ત્યાર બાદ સૂક્ષ્મકાયયોગમા ક્ષણુમાત્ર રહીને તત્કાળ સૂક્ષ્મ વચનયોગ તથા મનોયોગના પુદ્ગલોનો અપચય કરે છે, તે પછી ક્ષણુ માત્ર સૂક્ષ્મકાયયોગમા રહી તે કેવળી મહાત્મા પ્રગટ નિજ આત્માનુભવની સૂક્ષ્મ ક્રિયાનો એટલે પોતેજ પોતાના ચિદ્રૂપ સ્વરુપનો અનુભવ કરે છે

વત્સ, અહિ જે સૂક્ષ્મ ક્રિયાવાળા શરીરની સ્થિતિ તેજ કેવળીનુ ધ્યાન છે તે જાણુવા જેવુ છે જે પ્રકારે છદ્મસ્થયોગીઓના મનની સ્થિરતાને જેમ ધ્યાન કહેવામા આવે છે, તે પ્રકારે કેવળજ્ઞાનીઓના શરીરની નિશ્ચલતાને ધ્યાન કહેવામા આવે છે તેઓ પર્વતની જેમ સ્થિર રહી ધ્યાન કરવાને સમર્થ બને છે તેમની તે ક્રિયા શૈલેશીકરણુના નામની ઓળખાય છે તે શૈલેશીકરણુને આરભ કરનારા સૂક્ષ્મ કાય યોગવાળા મહાત્મા પાચ હ્રસ્વાક્ષર ઉચ્ચારતા જેટલો કાલ લાગે, તેટલુ આયુષ્ય જ્યારે બાકી રહે ત્યારે શરીરને શૈલવત્ નિશ્ચલ કરવા માટે તેને અપરિપાતરૂપ ચોથુ શુકલ ધ્યાન કે જે શૈલેશીકરણુ રૂપ કહેવાય છે, તે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યાર પછી તે કેવળી શૈલેશીકરણુારભી સૂક્ષ્મકાયયોગમા રહેતા તત્કાળ ઉપરના સોપાનપર જવાની ઇચ્છા કરે છે

ભદ્ર, જો, આ તેરમા સોપાનની પાસે ત્રીશ બેતાળીશ અને પચાશી કિરણોની શલાકાઓ માલમ પડે છે તે એવુ સૂચવે છે કે, અહિ આરૂઢ થયેલો જીવ અતસમયમા ઔદારિકદ્વિક, અસ્થિરદ્વિક વિહાયોગતિદ્વિક, પ્રત્યેકત્રિક, છ સસ્થાન, અગુરૂલઘુ ચતુષ્ક, ચાર વર્ણાદિ, નિર્માણુ, તૈજસ, કાર્મણુ, પ્રથમસહનન, બે સ્વર અને એક વેદનીય આ ત્રીશ પ્રકૃતિનો ઉદય વિચ્છેદ કરે છે અહિ અગોપાગનો ઉદય વ્યવચ્છેદ થવાથી અત્ય અગ સસ્થાનની અવગાહનાથી ત્રીજો ભાગ ન્યૂન અવગાહના કરે છે એટલે પોતાના આત્મપ્રદેશોને ઘનરૂપ કરવાથી ચરમ શરીરના અગોપાગમા જે નાસિકાદિ

છિદ્રો છે, તેઓને પૂર્ણ કરે છે, તેથી આત્મ પ્રદેશો ઘનરૂપ થઈ જાય છે અને અવગાહના ત્રીજો ભાગ ન્યુન થાય છે

આ ગુણસ્થાનમા રહેલો જીવ એક વિધ બધ, ઉપાત્ય સમય સુધી અને જ્ઞાનાતરાય પાચ તથા ચાર દર્શનનો ઉદય વ્યવચ્છેદ થવાથી બેતાળીશ પ્રકૃતિ વેદે છે નિદ્રા, પ્રચલા, જ્ઞાનાતરાયદશક અને ચાર દર્શન આ સોળ પ્રકૃતિની સત્તા વ્યવચ્છેદ થવાથી અહિ પચાશી પ્રકૃતિની સત્તા હોય છે

ભદ્ર, મુમુક્ષુ, આ સોપાનના દેખાવ ઉપરથી જે આ સૂચનાઓ દર્શાવી છે, તે હૃદયથી વિચારણીય છે આ સર્વની વિચારણા કરી તારા આત્માને ઉત્તમ ભાવનાના શિખરપર આરૂઢ કરજે ”

મુમુક્ષુએ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું, “ભગવન્, હવે કૃતાર્થ થયો છુ આ સુદર અને શિવરૂપ સોપાનના શિખરની સમીપે આવી પોહોચ્યો છુ મારા ઉપર પરમ ઉપકાર કરી જેણે આ રચના કરી છે, તે અદ્ભુત અને શિવમાર્ગની સાધક હોઇ મારા મહાન્ ઉપકારની સાધનભૂત થઈ છે ”

આ પ્રમાણે કહી મુમુક્ષુએ મહાનુભાવ આનદસૂરિના ચરણમા વદના કરી અને તે ક્ષણવાર તે પવિત્ર મૂર્ત્તિનુ ધ્યાન ધરી રહ્યો હતો





ચતુર્દશ સોપાન

(અયોગિ કેવલી ગુણસ્થાન.)





શુદ્ધ પરમાત્માના ચિદાનંદ રૂપનુ સદા ધ્યાન કરનારા, જ્ઞાનજ્યોતિના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થયેલા, નિર્મલ, નિરાબાધ અને અખંડ—અવિનાશી પરમાત્મરૂપને ચિંતવનારા અને પંચપરમેષ્ટીના પ્રભાવને જાણનારા શ્રીમાન્ આનંદસૂરિ અપાર આનંદને ધારણ કરતા બોલ્યા—"ભદ્ર મુમુક્ષુ, આ નીસરણીના છેલ્લા સોપાન ઉપર દષ્ટિ કર આ મહાન્ અદ્ભુત અને શિવરૂપ સોપાન છે આ સંસારમાથી મુક્ત થઇ વિશ્રાંતિ લેવાનું આ સ્થાન છે શ્રી શિવસ્વરૂપ જિનેંદ્ર ભગવાનનું આનંદરૂપે નિવાસ કરવાનું આ સ્થલ છે ભદ્ર, આ સોપાનને સાવધાન થઇ વિલોકજે આ ચૌદમું સોપાન અયોગિ ગુણસ્થાનના નામથી ઓળખાય છે અહિં કાયાદિનો પણ યોગ ન હોવાથી તે અયોગિ કહેવાય છે જુવો, આ સોપાન ઉપર પાચ વર્ણોના આકાર દેખાય છે તે એવું સૂચવે છે કે, અહિં આરૂઢ થયેલ જિનેંદ્રનો આત્મા પાચ હ્રસ્વ અક્ષરો (अइउऋऌ) બોલતા જેટલો વખત લાગે તેટલા વખત સુધી સ્થિતિ કરે છે આ ગુણસ્થાનમા શુકલધ્યાનનો અનિવૃત્તિ નામનો ચોથો પાયો છે, તેમા સમુચ્છિન્નક્રિયા નામે શુકલધ્યાનનુ ચોથુ ધ્યાન છે જે ધ્યાનમા સૂક્ષ્મ કાયયોગની ક્રિયા પણ ઉચ્છિન્ન (સર્વથા નિવૃત્ત) થઇ જાય છે આથી મહાત્માઓ એ ધ્યાનને મુક્તિરૂપી મહેલનુ દ્વાર કહે છે"

મુમુક્ષુએ દીર્ઘ વિચાર કરી પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવાન્, મારા હૃદયમા એક શકા ઉત્પન્ન થાય છે, કૃપા કરી તેનુ નિરાકરણ કરો જ્યાસુધી દેહ વિદ્યમાન છે, ત્યાસુધી અયોગી શી રીતે કહેવાય? અને જ્યારે કાયયોગનો સર્વથા અભાવ થયો તો પછી દેહનો અભાવ થયો, તો દેહ વિના ધ્યાન કેવી રીતે ધરે?"

આનદર્ષિ હાસ્ય કરીને બોલ્યા—"વત્સ, આ અયોગી ગુણસ્થાનનો કોઇ અદ્ભુત પ્રભાવ છે અહિ કાયયોગથી જે ક્રિયા થાય છે, તે અતિ સૂક્ષ્મરૂપ છે તેમ વલી તે કાયયોગ સત્વર ક્ષય પામી જાય છે, વળી કાયાનુ કાર્ય કરવામા તે અસમર્થ હોય છે, એ કારણથી કાયા હોવા છતા પણ તે અયોગી કહેવાય છે તેમ વળી શરીરનો આશ્રય હોવાથી તેને ધ્યાન પણ ઘટે છે આથી કરીને આ ચૌદમા અયોગી ગુણસ્થાન વર્ત્તી એવા પરમેષ્ટી ભગવતને તે વિષે કાઇ પણ વિરોધ આવતો નથી કારણકે, એ પરમેષ્ટી ભગવત નિજ શુદ્ધાત્મા ચિદ્રુપ તન્મયપણે ઉત્પન્ન થયેલ, નિર્ભર અને પરમાનદરૂપ છે વત્સ, આ સર્વોત્તમ ધ્યાનમા નિશ્ચયનયથી આત્માજ ધ્યાતા છે, આત્માજ કરણરૂપ છે, આત્માજ કર્મ રૂપતાપન્ન એવા નિજ સ્વરૂપને ધ્યાય છે, તેનાથી બીજુ ઉપચારરૂપ, અષ્ટાગયોગ પ્રવૃત્તિ લક્ષણ ધ્યાન તે સર્વ વ્યવહારનયથી જાણવુ

વત્સ, આ સોપાન ઉપર આવેલા મહાનુભાવના ઉપાત્ય સમયમા શુ બને છે? તે જાણવા જેવુ છે કેવલ ચિદ્રૂપ, આત્મસ્વરૂપને ધારણ કરનાર યોગી અયોગી ગુણસ્થાનવર્તી સ્ફુટ પ્રગટ ઉપાત્ય સમયમા એકી સાથે (શીઘ્રયુગપત્ સમ કાળે) બોંહેતેર કર્મપ્રકૃત્તિનો ક્ષય કરે છે"

મુમુક્ષુએ વચ્ચે પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવન્, ઉપાત્ય સમય એ શુ છે અને કર્મની બહોતેર પ્રકૃત્તિ કઇ છે? તે સમજાવો"

મહાનુભાવ આનદસૂરિએ ઉત્તર આપ્યો—"ભદ્ર, એ ચરમ (છેલ્લા) સમયને ઉપાત્ય સમય કહે છે પાચ શરીર, પાચ બધન,

પાચ સઘાત, ત્રણ અગોપાગ, છ સસ્થાન, પાચ વર્ણ, પાચ રસ, છ સહનન, છ અસ્થિર, આઠ સ્પર્શ, બે ગધ, નીચ ગોત્ર, ચાર અગુરૂલઘુ, દેવગતિ, દેવાનુપૂર્વી, બે વિહાયોગતિ, ત્રણ પ્રત્યેક, સુસ્વર, અપર્યાપ્તિનામ, નિર્માણનામ, અને બેમાથી એક વેદનીય એ બોતેર કર્મપ્રકૃતિઓ કહેવાય છે તે બોતેર કર્મપ્રકૃતિ મુક્તિ નગરીના દ્વારની અર્ગલા રૂપ છે, તે કર્મ પ્રકૃતિને આ સોપાન ઉપર આવેલો આત્મા ઉપાત્ય સમયમા ક્ષય કરે છે ”

મુમુક્ષુ બોલ્યો—“ભગવન્, હવે એ વાત મારા સમજવામા આવી છે, આ સોપાનને માટે જે વિશેષ જાણવાનુ હોય તે કરૂણા કરી સમજાવો

આનદમુનિ બોલ્યા—“વત્સ આ સોપાન ઉપર સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ કર તેની બાહેર સુકાઈ ગયેલા તેર પુષ્પો પડેલા છે તેની આસપાસ બાર પચાશી અને તેર કિરણો ચલકતા દેખાય છે, પણ ઉપર જાતા તેઓ તત્ન અદૃશ્ય થયેલા માલમ પડે છે જો આ સોપાનના શિખર ઉપર એક જ્યોતિનો મહાન ગોળો દેખાય છે આ દેખાવની સૂચના એટલી બધી મનોહર અને સુબોધક છે કે, જે જાણવાથી તારો આત્મા આનદસાગરમા મગ્ન થઇ જશે ”

મુમુક્ષુએ કહ્યું, “મહાત્મન્, તે સૂચનાઓ મને સત્વર સમજાવો તે જાણવાને હૃદય ઉત્કંઠિત બને છે ”

આનદસૂરિ બોલ્યા—“ભદ્ર, આ સોપાનપર આરૂઢ થયેલા અયોગી પરમાત્મા પોતાના અતસમયે એકવેદની, આદેયનામ, પર્યાપ્તિનામ, ત્રસનામ, બાદરનામ, મનુષ્યાયુ, યશનામ, મનુષ્યગતિ, મનુષ્યાનુપૂર્વી, સૌભાગ્ય, ઉચ્ચગોત્ર, પચેદ્રિયત્વ, અને તીર્થકર નામ આ તેર પ્રકૃતિનો ક્ષય કરી તેજ સમયે સિદ્ધ પર્યાયને પ્રાપ્ત થાય છે તે સિદ્ધ પરમેષ્ટી સનાતન ભગવાન શાશ્વત લોકાત પર્યંત જાય છે જે આ સુકાઇ ગયેલા તેર પુષ્પો પડેલા છે, તેમાથી એ તેર પ્રકૃતિની સૂચના થાય છે

વત્સ, જે આ બાર ચળકતા કિરણો દેખાય છે તે આ સોપાન પર આવેલા અયોગી મહાત્મા બાર પ્રકૃતિ વેદે છે, તેની સૂચના છે આ સોપાન ઉપર આવેલ જીવ પોતે અબધક છે, તે એક વેદની, આદેય, યશ, સુભગ, ત્રણ ત્રસ, પચેદ્રિયત્ન, મનુષ્ય ગતિ, મનુષ્યાયુ ઉચ્ચગોત્ર, અને તીર્થંકર નામ આ બાર પ્રકૃતિ વેદે છે જે આ તેર અને પચાશી કિરણોનો દેખાવ છે તે એવુ સૂચવે છે કે, અહીં અતના બે સમય પહેલા પચાશીની સત્તા રહે છે અને ઉપાન્ત્ય સમયમા તેર પ્રકૃતિની સત્તા રહે છે અને છેવટે અત સમયે તે સતા રહિત થાય છે જેમા અયોગી સિદ્ધ ભગવાન ચિદાનદમય બની અખડા નદના ભોક્તા થાય છે

ભદ્ર મુમુક્ષુ, આ પવિત્ર સોપાનને ભક્તિથી નમન કર અને આ સ્થાનની ઉચ્ચ ભાવના ભાવી તારા અતરાત્માને અખડાનદનો અધિકારી બનાવ " મહાનુભાવ આનદસૂરિના આ વચન સાભળી મુમુક્ષુ અત્યત પ્રસન્ન થઈ ગયો તેણે તે સોપાનને અજલિ જોડી પ્રણામ કર્યો અને પછી ઉભા થઈ મહાત્મા આનદસૂરિને ત્રિકરણ શુદ્ધિથી વદના કરી અને ક્ષણવાર સુધી તે આનદમુર્તિ મહાત્માનુ એકાગ્રતાથી ધ્યાન કર્યું

ક્ષણવારે મુમુક્ષુએ હૃદયમા વિચાર કરી પ્રશ્ન કર્યો—"ભગવન, આપ મહાનુભાવે આ મોક્ષપદ સોપાનનુ પૂર્ણ દર્શન કરાવ્યુ છે હું સર્વ રીતે કૃતાર્થ થયો છુ, તથાપિ આ છેવટના સોપાન ઉપર થતી શિવરૂપ સિદ્ધગતિને યથાર્થ જાણવાને માટે અતરમા ઇચ્છા પ્રગટ થાય છે "

આનદર્ષિ આનદ સહિત બોલ્યા—" વત્સ, જે ઇચ્છા હોય તે પુછ અને તારી જિજ્ઞાસા તૃપ્ત કર "

જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષુએ અજલિ જોડી પુછ્યુ, "ભગવન, અહીં કર્મ રહિત થયેલો આત્મા તે સમયે લોકાતમા કેવી રીતે જતો હશે, અયોગી આત્માની ઉર્ધ્વગતિ શી રીતે થતી હશે ? " આનદસૂરિએ

કે, લોકાંતમા રહેનારા સિદ્ધનુ સ્વરુપ કહી સ ભળાવો કે જે સાભળી હુ ત્યાગ કરુ ને અને જીવનને સફળ કરી આત્માન દનો અનુભવી બનુ ”

આનદ મૂર્ત્તિ આન દસૂરિ આત્માન દ દર્શાવતા બોલ્યા“–ભદ્ર, જે આ ચૌદમા સોપાન ઉપર જ્યોતિનો તેજસ્વી ગોળો દેખાય છે, તે સિદ્ધશિલાની સૂચના છે આ ચૌદ રાજલોકના મસ્તક ઉપર ઇષ ત્ પ્રાગભારા નામની સિદ્ધશિલા રહેલી છે સિદ્ધના જીવો તેનાથી પાસે હોવાથી તે સિદ્ધશિલા કહેવાય છે જો કે તે શિલા ઉપર સિદ્ધ પરમાત્મા બેસતા નથી, સિદ્ધ પરમાત્મા તો તેનાથી ઉ ચે લોકાતમા બીરાજમાન છે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી બાર યોજન ઉપર એ સુદર સિદ્ધશિલા આવેલી છે સૂરભિ, કપૂરથી અધિક સુગ ધવાળી, કોમલ, સૂક્ષ્મ અવયવવાળી, પવિત્ર અને ઘણી તેજસ્વી છે મનુષ્ય ક્ષેત્ર સમાન તે લાબી પોહોળી અને ઉત્તાન શ્વેત છત્રના જેવી આકૃતિવાળી છે અત્યત શુભરૂપ છે તે પૃથ્વી મધ્યભાગે આઠ યોજન જાડી છે, અને પ્રાતમા ઘટતી ઘટતી માખીની પાખ જેવી પાતળી છે તે ઉપર એક યોજનપર આવેલ લોકાત કે જે એક યોજનનો જે ચોથો કોશ છે, તે કોશના છઠા ભાગમા સિદ્ધ આત્માઓની અવગાહના છે એટલે બે હજાર ધનુષ પ્રમાણુ કોશના છઠા ભાગમા (ત્રણુસે તેત્રીસ ધનુષ અને બત્રીસ આગળમા) સિધ્ધોના આત્મપ્રદેશોની અવગાહના છે જેમ કુલડીમા મીણ ભરીને ગાળતા તે ગળી જવાથી જેવો આકાશનો આકાર થાય તેવો સિદ્ધાનો આકાર છે

ભદ્ર સુમુક્ષુ, તે સ્થળે રહેલા સિદ્ધ આત્માઓ શાદ્ધ જ્ઞાન ધરાવે છે આ ત્રણુ લોકની અ દર આવેલ ચૌદ રાજલોકમા ગુણુપર્યાય યુક્ત જે જે જીવાજીવાદિ સર્વ વસ્તુઓ છે, તે સર્વ વસ્તુઓને તેઓ સામાન્ય રૂપે દેખે છે અને વિશેષ રૂપે જાણે છે કારણુકે વસ્તુ માત્ર સામાન્ય વિશેષાત્મક છે ૧ જ્ઞાનાવરણુ, ૨ દર્શનાવરણુ, ૩ વેદનીય, ૪ દર્શનચારિત્ર મોહનીય, ૫ આયુ ૬ નામ, ૭ ગોત્ર અને ૮ અ તરાય—એ આઠ કર્મોનો ક્ષય થવાથી તે સિદ્ધ આત્માઓમા ૧ કેવળજ્ઞાન, ૨ કેવળદર્શન, ૩ અવ્યાબાધ અન તસુખ, ૪ શુદ્ધ

સમ્યક્ત્વ ક્ષાયક રૂપ ચારિત્ર, ૫ અક્ષયગતિ, ૬ અમૂર્ત્તતા, ૭ અનત અવગાહના અને ૮ અનતવીર્ય—આ આઠ ગુણો પ્રગટ થયેલા છે, અને ચક્રવર્ત્તી અને ઇંદ્રની પદવીના સુખથી તે સિધ્ધો અનતગણુ સુખ ભોગવે છે જે સુખ, ક્લેશ[1] રહિત અને અવ્યય[2] છે

વત્સ મુમુક્ષુ ? તે સિદ્ધ ભગવતે પ્રાપ્ત કરેલા પરમપદના આનદનુ સુખ અનિર્વચનીય છે, તે પરમાનદનુ વર્ણન કરવાને મારામા શક્તિ નથી, તથાપિ શાસ્ત્રદ્વારા જે કાઇ જાણેલુ છે, તે સક્ષેપમા કહુ છુ તે મહાન્ પરમ પદ આરાધકોને આરાધ્ય, સાધકોને સાધ્ય[3] અને ધ્યાયકોએ ધ્યેય[4] છે તે પદ અભવ્ય જીવોને સદા દુર્લભ છે, એટલુજ નહિ પણ કેટલાક ભવ્ય જીવોને પણ દુલભ છે અને દુર્ભવ્યોને કષ્ટ સાધ્ય છે ટુકામા કહેવાનુ કે,તે ચિદ્રૂપ,ચિદાનદમય અને પરમાનદ રૂપ છે ”

ભદ્ર મુમુક્ષુ, એ પરમપદની ભાવના કરી તારા આત્માને તે તરફ પ્રવર્ત્તાવજે અને તે માટે આ મોક્ષપદ સોપાનનો ચિતાર હૃદયમા રાખી તેનુ મનન કર્યા કરજે આ મોક્ષપદ સોપાનના ચૌદ પગથીઆની નિર્મળ નીસરણીપર આરૂઢ થવાની ઉત્કઠા ધારણ કરી અનુક્રમે ઉચ્ચ સોપાનપર આરૂઢ થવાની અભિલાષામા તારા હૃદયને પ્રતિબદ્ધ કરજે જેથી તારૂ જીવન સફળ થશે અને પૂર્વ પુણ્યના યોગથી પ્રાપ્ત થયેલી પવિત્ર આર્હત ધર્મની શીતળ છાયા તને આ સોપાન પર વિશ્રાતિ આપશે ”

મહાનુભાવ આનદસૂરિની આ વાણી સાભળી તે મુમુક્ષુ આનદ મગ્ન થઇ ગયો તેના શરીરપર રોમાચ પ્રગટ થઇ આવ્યા અને ઉત્તમ ભાવનાઓથી તેની મનોવૃત્તિ આત્મારામ બની ગઇ તેણે આત્માને વિષે પરમ આરામ અને આનદ પ્રાપ્ત કર્યો

---

૧ રાગ દ્વેષ, અભિનિવેશ ઇત્યાદિ ક્લેશ વગરનુ સુખ ૨ સ્વભાવથી વ્યય ન થાય તે અવ્યય

૩ સાધકોએ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિથી સાધિત તેનુ સાધ્ય ૪ નિરતર અનેક પ્રકારના ધ્યાનના ઉપાયથી ધ્યાન યોગ્ય તેનુ ધ્યેય

મુમુક્ષુએ મધુર વાણીથી જણાવ્યુ, "હે મહોપકારી ભગવન્, આ સમયે આપના ઉપકારનું નિરવધિ વર્ણન કરવાને મારી વાણી અસમર્થ છે હુ આનદ ઉદધિમા મગ્ન થઇ ગયો છુ આ મોક્ષપદ સોપાનની છબી મારા હૃદયમા મુદ્રિત થઇ ગઇ છે મારા મન, વચન અને કાયાના યોગ એજ સદ્વિચારમા સ્ફુરી રહ્યા છે આપે આપેલા આ અવલબનથી હુ આ સસાર સાગરમાથી બચ્યો છુ "

આ પ્રમાણે કહી મુમુક્ષુએ મહાત્મા આનદસૂરિના ચરણમા દડવત્ પ્રણામ કર્યો, અને વિધિ સહિત વદના કરી તે મહાત્માની સ્તુતિ કરી—"ભગવન્, આપ ખરેખર **આનદસૂરિ** છો આત્માને આરામ આપનારા **આત્મારામ** છો, અને આ સસારમા યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયેલા મોહાદિ શત્રુઓનો વિજય કરાવી આનદ આપનારા **વિજયાનદ** છો અને મારા સાચા મિત્ર વીરભકત છો "

આ સ્તુતિના શબ્દો મુમુક્ષુના મુખમાથી નીકલતા હતા, તેવામા ચૌદ પગથીઆવાલી મોક્ષપદ સોપાનની નીસરણી અદૃશ્ય થઈ ગઈ અને તે સાથે મુમુક્ષુની સાસારિક ભાવની વૃત્તિ પણ અદૃશ્ય થઈ ગઇ





ઉપસંહાર



થમ મનોહર અને રમણીય પ્રદેશમા આવેલા દિવ્ય આત્મા મહાનુભાવ આનંદસૂરિના મોક્ષપદ સોપાનના પ્રત્યક્ષ ઉપદેશથી મુમુક્ષુ પ્રતિબુદ્ધ થયો હતો સંસારના પરિતાપમાથી મુક્ત થવા માટે આત્માના ઉચ્ચ ગુણોનુ સ્વરૂપ જાણવાની તેની પ્રબળ ઈચ્છા પાર પડી હતી. જે મહાત્માએ તેને આ પવિત્ર પ્રદેશનો માર્ગ બતાવ્યો હતો, તેમનો અને મહાનુભાવ આનંદસૂરિનો હૃદયથી આભાર માની તે મુમુક્ષુએ આનંદ મૂર્ત્તિ આનંદસૂરિની સમીપ ચારિત્ર ધર્મ અંગીકાર કર્યો હતો અને તે પછી તેણે જે ચતુર્દશ સોપાનની શ્રેણી પ્રત્યક્ષ જોયેલ તેના સ્વરૂપનુ મનન કરી તે પર ક્રમારોહણ કરી પોતાના સાધુ જીવનની સાર્થકતા કરી હતી, અને અયોગી કેવલીના સોપાનપર આરૂઢ થવાની યોગ્યતા મેળવવાને તે પૂર્ણ ઉમેદવાર બન્યો હતો શ્રી અરિહંત પરમાત્મા તેની એ ઉમેદ પાર પાડો

પવિત્ર મહાશય ધર્મ બંધુઓ, આ મોક્ષપદ સોપાનના સ્વરૂપનુ હૃદયથી મનન કરજો ભગવાન્ તીર્થંકરોએ આ જગતના જીવોના ઉદ્ધારને માટે મોક્ષરૂપ મેહેલમા ચડવાને આ સોપાનની સીધી સીડી દર્શાવી છે, જો એ સોપાનના સીધા માર્ગને ભુલી જશો તો તમારે અનેક ભ્રમણોમા ભમવુ પડશે.

આ પ્રસંગે કહેવુ જોઈએ કે, આ સુંદર સોપાનનો માર્ગ ચારિત્રના સુકાનને લઇ જગત્ સાગરમા વિચરનારા મુનિઓને માટે સુગમ છે વિરત, નિર્ગ્રંથ, નિર્મમ અને નિર્દોષ વૃત્તિને ધારણ કરનારા અનગાર આત્માઓ આ સોપાનપર આરોહણ કરવાને જેટલા

કરી દીધે છે, તેટલા અવિરતિ આચારને ધરનારા ગૃહસ્થ શ્રાવકો વળી તે છતાં જે મુનિવરો આ સોપાનના સ્વરૂપને ઓળખતા છતા પ્રમાદી વર્તવાને પ્રમત્ત થાય છે તેઓ ચારિત્રરૂપ રત્નને એક કોરે મૂકી વેચી ભવિષ્યની વિપત્તિઓને વ્હોરી લે છે તે પવિત્ર મુનિઓએ પોતાના જીવન જેને માટે સમર્પણ કરેલ છે, તેને પ્રમાદ સ્વરૂપ જોઈ પોતાના સાધુ જીવન કઈ દિશાએ દોરાય છે અને અમૂલ્ય સમયનો ઉપયોગ કેવા કાર્યમાં થાય છે, તે સુષ્યક્ત્વે વિચાર કરવાનો છે જે ભમણાથી પોતે પોતાનો લક્ષ્ય સ્થલનો ખરો, અને સીધો માર્ગ ભૂલી ગયા છે, તે માર્ગને તેમણે શોધી કાઢવો જોઈએ પોતાના પૂર્વજો જે માર્ગે ચાલી સ્વ અને પરના જીવનને આ સ્થિતિમા મુકી ગયેલ છે તે ખરા માર્ગમા એક બીજાની ગતિના અવરોધ કર્યો વગર અનંત ગતિમાન થવાને માટે સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને મિથ્યા દંભ અને આત્મગૌરવની ખાતર બીજાની ગતિમા અવરોધ કરવામા કાલ વ્યતીત ન કરતા તેમણે પોતાના પૂર્વજોના શુદ્ધ માર્ગને અનુસરી ચાલવુ જોઈએ

ચાલતા કાલના પ્રભાવને લઈને ગૃહસ્થ અને યતિ બને વર્ગમા જે અવ્યવસ્થાએ સ્થાન કરેલુ છે, આચાર, અનાચાર અને અત્યાચારની મિશ્ર પ્રવૃત્તિ પણ કેટલેક સ્થળે જોવામા આવે છે, તે સર્વનો ઉચ્છેદ થાઓ અને આ મોક્ષપદ સોપાનની સુદર સીડીપર ક્રમારોહણ કરવાની ઇચ્છા રાખનારા ધર્મગુરૂઓ અને ધર્મબધુઓના મનોરથો સિદ્ધ થાઓ અને આવા વિષમ કાલમા પણ ચારિત્ર ધર્મની ધ્વજાને ફરકાવી નિર્દોષ ધર્મ ધરનારા, આત્માને આરામ આપનારા અને વિઘ્નોનો વિજય કરી આનદને પ્રસારનારા મહોપકારી મુનિવરો નો સદા વિજય થાઓ. એજ અમારી પ્રભુ પાસે અતરની અભ્યર્થના છે

" तथास्तु "

સમાપ્ત

